

УДК 338.24:352/353.071(477) (094)

JEL Classification: Q14; Q10

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912006>

Т.О. ЗІНЧУК, доктор економічних наук, професор
М.М. ПАТИНСЬКА-ПОПЕТА, аспірант*

Управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад

Мета статті - узагальнити теоретичні підходи та методичні основи механізму управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Методика дослідження. Робота ґрунтується на діалектичному методі пізнання процесів і явищ, монографічному (аналіз елементів системи управління фінансовим потенціалом ОТГ), емпіричному (комплексна оцінка сучасного стану об'єкта дослідження), абстрактно-логічному (теоретичні узагальнення та формування висновків).

Результати дослідження. Узагальнено економічну сутність категорії «управління фінансовим потенціалом ОТГ». Виявлено складові елементи системи управління фінансовим потенціалом ОТГ. Досліджено мету, принципи, цільові орієнтири, напрями, етапи, функції, інструменти реалізації, джерела фінансування, методи, функціональні елементи управління фінансовим потенціалом громад. Визначено шляхи ефективного управління фінансовим потенціалом ОТГ, що ґрунтується на залученні додаткових фінансових ресурсів, забезпеченні їх раціонального розподілу й використання на засадах відкритості та прозорості, з урахуванням специфіки конкретної громади.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні засади механізму управління фінансовим потенціалом, визначено основні елементи механізму управління фінансовим потенціалом ОТГ, запропоновано авторське визначення поняття «управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад».

Практична значущість. Систематизовано ключові проблеми процесу управління фінансовим потенціалом, визначено напрями вдосконалення механізму управління фінансовим потенціалом ОТГ у забезпеченні сталого розвитку. Табл.: 3. Рис.: 3. Бібліогр.: 25.

Ключові слова: джерела фінансування; механізм управління фінансовим потенціалом; об'єднані територіальні громади; сталий розвиток; фінансовий потенціал, фінансова спроможність.

Зінчук Тетяна Олексіївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та євроінтеграції, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Патинська-Попета Марина Михайлівна - аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та євроінтеграції, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: marypat@ukr.net

Постановка проблеми. Недосконалість системи фінансового управління громади перешкоджає ефективно освоювати ресурси, виявити та розвинути фінансовий потенціал. Для більшості ОТГ (особливо сільських) характерні фінансова залежність від міжбюджетних трансфертів, незначні обсяги власних доходів, нераціональне використання виробничо-ресурсного потенціалу. Серед проблем науковці виділяють неефективне здійснення стратегічного управління. Викликом сьогодення для ОТГ є нестача

компетентних фахівців, зокрема в питаннях фінансового менеджменту. Досвід функціонування громад засвідчив, що успішність їх розвитку залежить від якісного управлінського апарату.

Відтак проблеми створення ефективного механізму управління фінансовим потенціалом ОТГ знаходяться в центрі уваги вчених і практиків. Зазначене потребує поглиблення наукових пошуків формування та реалізації механізмів управління фінансовим потенціалом у забезпеченні сталого розвитку ОТГ, адже від раціонального й ефективного використання ресурсів та вироблення дієвих методів управління залежить як успішність функціонування громад, так і реформ у державі загалом.

* Науковий керівник - Т.О. Зінчук, доктор економічних наук, професор.

© Т.О. Зінчук, М.М. Патинська-Попета, 2019

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики управління сталим розвитком сільських громад здійснили вчені О. Бородіна, І. Прокопа, О. Попова [16], Т. Зінчук [8], Г. Корнійчук [9]. Цінні теоретико-практичні напрацювання з питань планування та управління фінансовим потенціалом мають науковці О. Бобровська [1], Г. Боронос [2], О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін [15], Р. Шніпер [22]. Сучасним дослідженням удосконалення управління фінансовим потенціалом задля забезпечення фінансової спроможності ОТГ присвятили наукові праці М. Газуда, К. Індус, М. Лалакулич [4], Т. Гургула [5], О. Дем'янчук [6], М. Зверяков, А. Ковальов, Н. Сментина [17], Р. Манн [12], Л. Тулуш [18], І. Чикало [21].

Однак, ураховуючи наукову й практичну цінність опублікованих праць із досліджуваної проблеми, доводиться констатувати, що відсутнє всебічне та комплексне вивчення особливостей управління фінансовим потенціалом ОТГ на засадах сталого розвитку та євроінтеграції, що зумовлює необхідність активізації наукових пошуків щодо обґрунтування принципів, цілей, методів, інструментів управління на рівні територіальної громади.

Мета статті - узагальнити теоретичні підходи та методичні основи механізму управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Виклад основних результатів дослідження. Як показує європейський досвід, реформування місцевого самоврядування створює дієву систему управління, побудовану на засадах розвитку ініціатив та самоорганізації громадян. Особливістю сучасної моделі управління місцевим розвитком в Україні слід

виокремити те, що в умовах інтеграції з країнами ЄС створено законодавчу базу щодо діяльності органів місцевого самоврядування на новій територіальній основі, визначення їхніх повноважень та ресурсного забезпечення.

У забезпеченні збалансованого сталого розвитку територій важливу роль відіграє фінансовий потенціал як чинник фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування. Фінансовий потенціал ОТГ - комплексне поняття, що охоплює сукупність наявних і потенційних ресурсів та спроможність органів місцевого самоврядування до акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективного їх використання для забезпечення сталого розвитку територіальної громади.

Реальні фінансові ресурси у складі фінансового потенціалу ОТГ включають фінансові ресурси місцевого самоврядування (доходи місцевих бюджетів та обсяги місцевих заощаджень) і фінансові ресурси комунальних підприємств (сукупний обсяг отриманих ними кредитів та позитивних фінансових результатів). Потенційно доступні фінансові ресурси у складі фінансового потенціалу територіальної громади - це грошові кошти, що могли б бути акумульовані органами місцевого самоврядування за умови більш ефективної діяльності економічних суб'єктів адміністративно-територіальних одиниць, їхньої участі в соціально-економічних процесах.

Критичний огляд літератури дав змогу виявити наукові підходи щодо термінологічної ідентифікації поняття «управління фінансовим потенціалом», такі як: структурний, функціональний, процесний, системний (табл. 1).

1. Наукові підходи до трактування поняття «управління фінансовим потенціалом»

Науковий підхід	Трактування поняття	Автори
Структурний	Цілеспрямована діяльність органів влади, направлена на забезпечення ефективного формування та використання матеріальної (реальних і потенційно доступних фінансових ресурсів домогосподарств, суб'єктів господарювання й органів місцевого самоврядування) та нематеріальної (організаційно-управлінських, функціонально-інфраструктурних та адаптивних можливостей економічної системи) складових фінансового потенціалу [4]	М. Газуда, К. Індус, М. Лалакулич
Функціональний	Діяльність уповноважених органів, спрямована на реалізацію забезпечувальної, стимулюючої та регулюючої функцій фінансового потенціалу, що має базуватися на принципах наукової обґрунтованості, самостійності, збалансованості інтересів регіону та держави, публічності та прозорості, адаптивності та гнучкості, ефективності, справедливості, відповідальності, прогресивності та поступальності [4]	М. Газуда, К. Індус, М. Лалакулич
	Діяльність уповноважених органів, яка націлена на забезпечення стимулюючої та регулюючої функцій фінансового потенціалу [13]	В. Марченко, А. Бондар

Процесний	Складний поетапний процес, що передбачає прийняття управлінських рішень з метою оптимізації фінансових і грошових потоків, співвідношення витрат та результатів, а також збільшення позитивного фінансового результату відповідно до обраної стратегії [10]	Т. Кузенко
Системний	Система, що включає певні невід'ємні атрибути (суб'єкт, об'єкт, механізм, інструменти) [4]	М. Газуда, К. Індус, М. Лалакулич
	Комплекс інструментів, методів та способів, які застосовуються з метою ефективного формування й використання фінансових ресурсів підприємства [13]	В. Марченко, А. Бондар

Джерело: Складено авторами за наведеними посиланнями.

Отже, наукові підходи до трактування поняття базуються на комплексному характері, що визначає сутність управління фінансовим потенціалом із різних позицій: як цілеспрямовану діяльність органів влади та систему прийняття управлінських рішень, як процес розробки стратегії управління й послідовність етапів, кожен з яких містить комплекс інструментів, методів і способів тощо.

Під управлінням фінансовим потенціалом науковці розуміють систему принципів, методів прийняття та реалізації управлінських рішень, що передбачають формування фінансового потенціалу й підвищення ефективності його використання всіма суб'єктами економіки - державою, регіонами, окремими підприємствами й організаціями, домогосподарствами.

Технологія управління фінансовим потенціалом базується на економічно обґрунтованому механізмі, який забезпечує раціональне використання кожного зі складових інструментів у напрямі ефективного формування та використання ресурсів. Визначаючи місце управління фінансовим потенціалом, економісти стверджують, що процес

управління є запорукою досягнення узгодженості дій усіх суб'єктів спільної економічної діяльності, об'єднання їхніх зусиль для реалізації цілей.

Стратегію управління фінансовим потенціалом визначають як систему цілей і перспективних дій на основі створення й реалізації підходів та інструментів фінансового менеджменту. Така система являє собою сукупність планів отримання, накопичення й розподілу фінансових ресурсів [11, с. 167]. Складовими системи управління фінансовим потенціалом А. Шегда виділяє такі елементи: 1) апарат вироблення фінансових цілей і завдань управління (апарат управління); 2) система фінансових функцій і методів управління; 3) процес управління; 4) засоби забезпечення процесу управління, що реалізуються на відповідних законах і принципах; 5) механічне вдосконалення управління [20, с. 86].

Механізм управління фінансовим потенціалом територіальних громад базується на меті, принципах, цільових орієнтирах, включає напрями, етапи, функції, інструменти реалізації, джерела фінансування, методи управління (рис. 1).

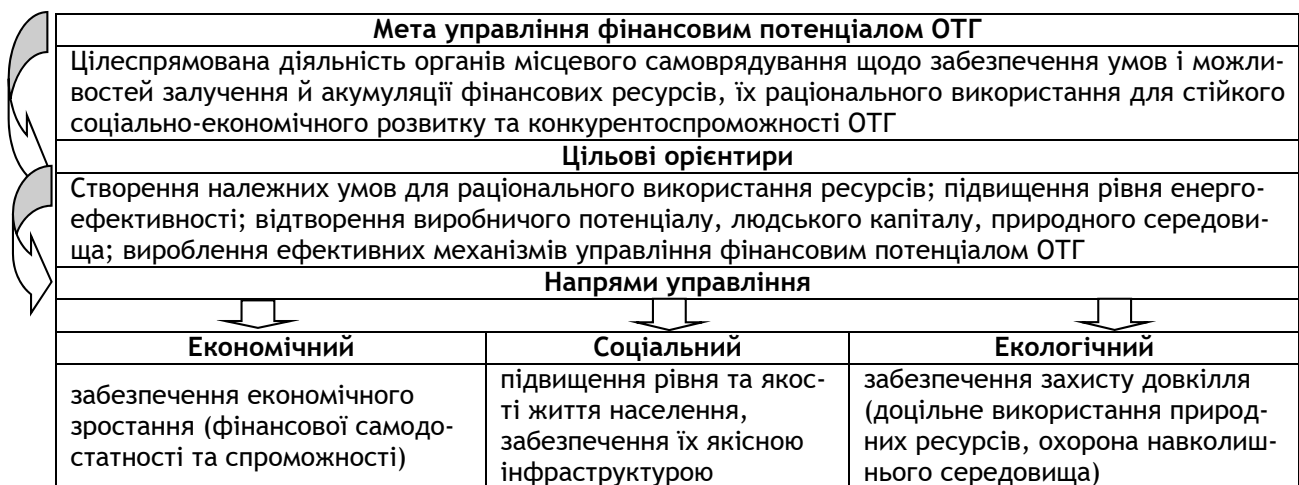

Рис. 1. Елементи механізму управління фінансовим потенціалом об'єднаної територіальної громади в Україні

Джерело: Складено на основі [17; 21].

Мету управління фінансовим потенціалом науковці вбачають: в оптимізації грошових потоків для максимального збільшення позитивного фінансового результату [21]; у формуванні умов і можливостей для залучення фінансових ресурсів у обсягах, достатніх для фінансування виробничих й інвестиційних програм [9]; у забезпеченні рентабельності, фінансової рівноваги, підвищенні конкурентоспроможності суб'єкта господарювання [12]. Отже, головною метою управління фінансовим потенціалом є оптимізація фінансових ресурсів з метою досягнення максимально позитивного результату.

Серед основних критеріїв досягнення мети управління фінансовим потенціалом ОТГ виділяють: розрахунок на власні джерела фінансових поточних потреб громади; можливість залучення в необхідних обсягах зовнішніх фінансових ресурсів; формування ресурсної бази при допустимому рівні ризику; наявність інститутів, що забезпечують ефективність управління фінансами громади [5, с. 134]. Зазначене доводить необхідність формування системи раціонального управління фінансовим потенціалом ОТГ.

Концепція сталого розвитку слугує важливим механізмом зміцнення фінансового потенціалу територіальних громад з метою ефективного управління, що базується на системному підході, враховуючи проблеми економічної, соціальної та екологічної складових. Отож, *напрямами* управління фінансовим потенціалом ОТГ на засадах сталості визначено: забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, захисту довкілля. Згідно із сучасними науковими підходами, діяльність громад щодо забезпечення їх соціально-економічного розвитку повинна бути спрямована на оптимізацію ресурсоспоживання, природокористування, охорону навколишнього природного середовища. В умовах євроінтеграційної перспективи вироблення дієвих механізмів управління ресурсоефективністю дозволить громадам досягти належного рівня економічного зростання та конкурентоспроможності.

Система управління фінансовим потенціалом базується на таких взаємозалежних і взаємозумовлених *принципах*, які «дають змогу досягти максимальної ефективності використання наявного потенціалу та якомога більшого залучення невикористаного потенціалу з метою забезпечення сталості соціально-економічного розвитку території»

[13]. Аналіз наукових джерел та законодавчої бази дає змогу ідентифікувати *принципи* управління фінансовим потенціалом.

Програмою розвитку ООН задекларовані такі принципи управління фінансами: принцип участі, принцип прозорості, принципи орієнтації на консенсус, принцип рівності й урахування інтересів, принцип ефективності та результативності, принцип відповідальності та підзвітності [24]. Європейською практикою закріплено принципи належного врядування фінансами, серед яких варто виокремити: бюджетування повинно закладатися на довгострокову перспективу (декілька років) та за участі громадськості; фінансова діяльність місцевого самоврядування має базуватися на заходах міжмуніципальної солідарності, чесного розподілу тягарів і вигід, зниження ризиків [25]. Дотримання принципів управління фінансовим потенціалом є запорукою сталого розвитку ОТГ.

В Європейській хартії місцевого самоврядування [7] зазначено, що дохідна база місцевих бюджетів має поповнюватися за рахунок місцевих податків і зборів, розмір яких місцева влада встановлює самостійно в межах владних повноважень. За умови максимально можливої мобілізації місцевих податків і зборів забезпечується фінансова стійкість та самостійність бюджетів ОТГ, раціональне використання наявного фіскального потенціалу територій, що сприяє поліпшенню рівня та якості послуг жителям громад. Тому місцеві податки і збори слугують індикаторами ефективності управління фінансами ОТГ. Щодо отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, то наявна проблема полягає в тому, що органи місцевого самоврядування сільських ОТГ часто не спроможні підготувати якісні інвестиційні проєкти, не готові до запровадження стратегічного планування та програмування розвитку громад.

Державним бюджетом України в 2016 р. передбачено субвенцію на формування інфраструктури ОТГ (табл. 2). Отримання додаткових фінансових ресурсів створює умови для реалізації проєктів модернізації інфраструктури громади: нового будівництва, реконструкції, капітального ремонту об'єктів інфраструктури, що належать до комунальної форми власності, на виготовлення проєктної та містобудівної документації. Однак, як зазначають фахівці, спостерігається низька активність органів місцево-

го самоврядування щодо розроблення проєктів для залучення коштів на розвиток інфраструктури, унаслідок чого асигнування

повертаються державі, що є свідченням не-ефективного управління фінансовими ресурсами з боку місцевої влади.

2. Динаміка обсягів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури ОТГ за період 2016-2019 рр.

Показник	Рік (на 01січня)			
	2016	2017	2018	2019 (прогноз)
<i>ОТГ України</i>				
Кількість ОТГ, од.	159	366	665	806
Населення ОТГ, тис. осіб	1 400,0	3 100,0	5 600,0	8 300,0
Площа ОТГ, тис. кв. км	3,68	89,6	167,5	193,5
Обсяг субвенції на розвиток інфраструктури, млн грн	1 000,0	1 500,0	1 900,0	2 100,0
<i>ОТГ Житомирської області</i>				
Кількість ОТГ, од.	9	32	45	51
Населення ОТГ, тис. осіб	52,4	294,8	469,9	845,7
Площа ОТГ, тис. кв. км	2,659	11,383	17,898	19,675
Обсяг субвенції на розвиток інфраструктури, млн грн	54,571	155,1	164,6	175,3

Джерело: Складено на основі [14].

Результати аналізу даних дають можливість визначити тенденцію до збільшення обсягів субвенції на розвиток інфраструктури залежно від площі громад та кількості сільського населення. Водночас затверджені в держбюджеті фінансові ресурси на підтримку громад порівняно з обсягами субвенції на одну ОТГ щорічно зменшуються. Зокрема, для однієї ОТГ Житомирської області асигнування становили 6,1 млн грн (2016 р.) та 3,43 млн грн (2019 р.).

Відсутність достатніх обсягів власних фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку громад зумовлює необхідність пошуку місцевою владою нових джерел, створення можливостей працевлаштування. Сільський розвиток передбачає виведення громад на такий рівень, коли для підвищення добробуту вони стають здатними використовувати наявні місцеві активи та поєднувати їх із зовнішніми можливостями на засадах партнерства, у тому числі з державою [16]. В умовах євроінтеграції та глобалізації особливої значущості набувають питання нарощення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності використання наявних ресурсів і резервів.

Діяльність ОТГ в Україні засвідчує низку проблем у системі управління фінансовим

потенціалом, серед яких: відсутність досвіду управління фінансами (не завжди громади здатні ефективно освоїти ресурси та раціонально їх розподілити, виявити та розвинути фінансовий потенціал, визначити пріоритетні напрями розвитку ОТГ); обмеженість дохідної бази місцевих бюджетів; залучення додаткових фінансових ресурсів та інвестицій для реалізації проєктів розвитку; брак відповідних кадрів; відсутність стратегічного бачення розвитку громад; упровадження ґендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі; загалом недосконала система фінансового менеджменту, що призводить до неефективного управління фінансовим потенціалом та непрозорості діяльності територіальних громад.

Формування результативної системи управління фінансовим потенціалом здійснюється завдяки функціональним елементам, що перебувають у тісному взаємозв'язку (рис. 2).

На етапі планування здійснюються аналіз та оцінка соціально-економічного розвитку ОТГ, потенційних фінансових можливостей місцевих органів влади щодо фінансування бюджетних програм, виявляються резерви збільшення фінансових ресурсів, обґрунтоване визначення пріоритетів і напрямів раціонального їх використання.

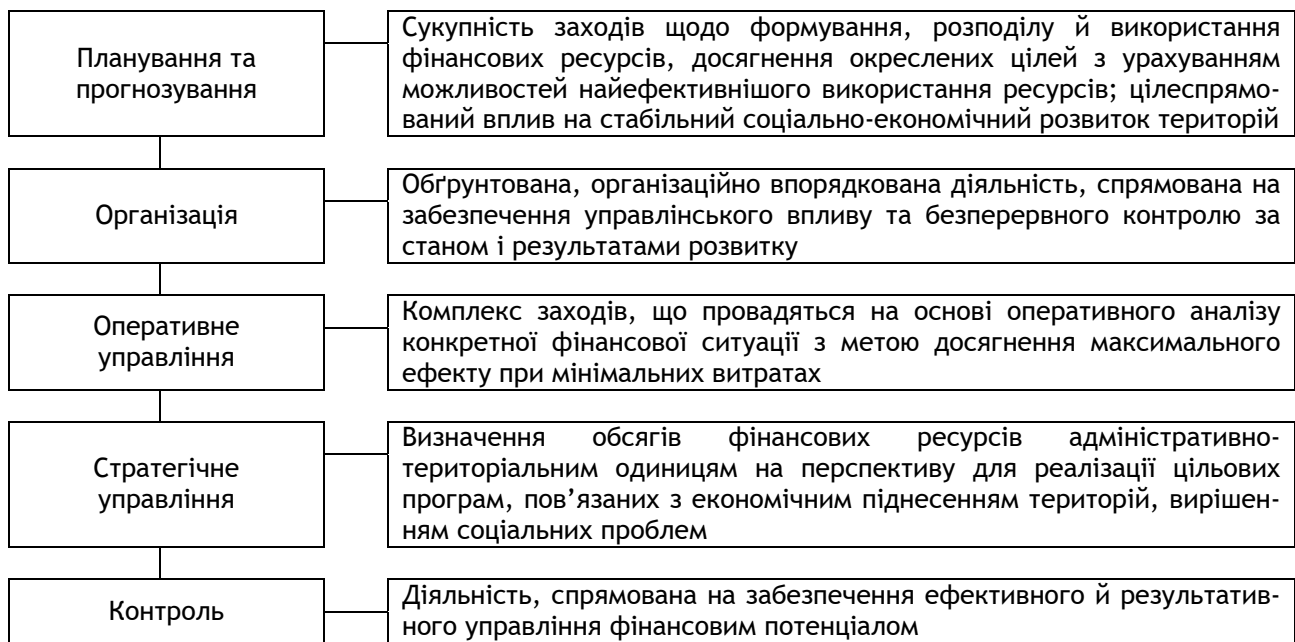

Рис. 2. Функціональні елементи управління фінансовим потенціалом

Джерело: Складено на основі [1, 4, 15].

Брак контролю з боку органу місцевого самоврядування негативно позначається на доходах бюджетів громад, виконанні запланованих видатків, ефективності витрачання ресурсів. У ході державного фінансового аудиту, проведеного Управлінням Північного офісу Держаудитслужби в Житомирській області, бюджету Хорошівської ОТГ виявлено необґрунтовані витрати внаслідок неврахування можливих резервів наповнення бюджету громади. Серед них: не внесено змін до договорів оренди землі; не надано в оренду водні об'єкти; запроваджено відсоткові ставки податку на нерухоме майно нижче від максимального рівня, визначеного Податковим кодексом України; не вжито заходів з оптимізації

діяльності малокомплектних шкіл, дошкільних навчальних закладів та закладів культури, а також заходів щодо належного відшкодування витрат на надання освітніх послуг [19]. Цей приклад свідчить про неефективні управлінські рішення стосовно формування й виконання бюджету, низький рівень фінансового контролю з боку місцевої влади та заходів оперативного управління.

Механізм управління фінансовим потенціалом науковці розглядають як систему, що включає взаємодію *діагностики, регулювання, моніторингу й оцінки показників*, які характеризують діяльність та дають можливість підвищити ефективність управління фінансовим потенціалом (рис. 3).

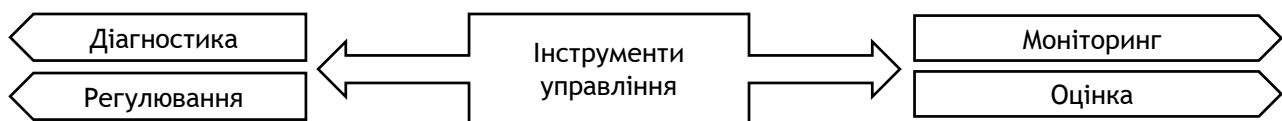

Рис. 3. Складові системи управління фінансовим потенціалом

Джерело: Складено на основі [15, 17].

Діагностика та *оцінка* як інструмент управління фінансовим потенціалом дає змогу отримати інформаційне забезпечення для виявлення можливостей і резервів розвитку ОТГ та прийняття управлінських рішень щодо ефективного використання ресурсного потенціалу в інтересах громади.

В управлінні фінансовим потенціалом ОТГ важливо: оцінити наявний ресурсний потенціал (інвентаризація власних і залучених зовнішніх ресурсів); провести розраху-

нок та оцінку допустимих ресурсних обмежень, визначення підходів до використання ресурсів різних типів; опрацювати та впровадити систему заходів щодо раціонального розподілу й використання ресурсів, відновлення та поповнення ресурсного потенціалу; забезпечити збереження ресурсів і довкілля територіальної громади [15, с. 48].

У науковій літературі *регулювання* розглядається як процес впливу на відхилення фактичних результатів від запланованих чи

нормативних. Регулювання передбачає гнучке маневрування фінансовими ресурсами (мобілізацію внутрішніх фінансових ресурсів, додаткове залучення або запозичення коштів та ін.) і своєчасну, тактичну реорганізацію фінансових відносин з метою забезпечення максимального управлінського ефекту за мінімальних витрат.

Моніторинг та оцінка механізму управління фінансовим потенціалом спрямовані на здійснення аналізу ефективності реалізованих заходів відповідно до поставлених цілей, коригування та вдосконалення системи управлінських рішень. Головна мета моніторингу й оцінки стратегічних планів розвитку громад - отримати найвищі результати з найменшими витратами для забезпечення досягнення цілей стратегії шляхом оцінки реалізації планів дій - заходів, заходів, програм чи проектів й оперативних цілей, їх коригування (за потреби) та виконання [17]. Моніторинг та оцінка є завершальним і особливо важливим етапом, його ефективне проведення слугує підставою для прийняття управлінських рішень як на місцевому, так і регіональному й державному рівнях.

Узагальнення результатів аналізу наукових позицій щодо сутності предмета дослідження дає змогу сформулювати власне ви-

значення: управління фінансовим потенціалом територіальної громади - це цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування щодо залучення, акумуляції реальних і потенційно достатніх фінансових ресурсів та ефективного їх використання з метою досягнення фінансової самодостатності та спроможності громад, забезпечення їх сталого розвитку.

ОТГ мають низку позитивних факторів в управлінні місцевими фінансами: зростає спроможність місцевого самоврядування через збільшення можливостей залучати висококваліфікованих фахівців до управлінських структур; зменшується чисельність адміністративного персоналу місцевих рад і обсяг видатків на його утримання; підвищується конкуренція населених пунктів у межах ОТГ, що стимулює детінізацію економіки, зменшення корупції у сфері формування та використання бюджетних коштів, розподілі земельних ресурсів, управлінні комунальним майном тощо [15].

Рівень спроможності громад визначається за чотирма основними показниками (табл. 3). Головними критеріями формування спроможних громад визначено рівень дотаційності - не більше 30%, питома вага видатків на утримання апарату у власних ресурсах ОТГ - не більше 20 %.

3. Аналіз результатів діяльності ОТГ Житомирської області за період 2017-2019 рр.

Показник	Рік		
	2017	2018	2019 (прогноз)
Середній розмір власних доходів на одного мешканця ОТГ, грн	2785,6	3327,9	3860,0
Найвищий показник	16137,8	7997,5	14965,2
Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ, %	22,2	23,9	27,5
Найбільша питома вага видатків	55,2	59,9	63,6
Рівень дотаційності бюджетів, %	9,0	9,4	9,3
Найвищий рівень дотаційності	48,0	37,4	35,0
Капітальні видатки на одну особу (без трансфертів), грн	454,0	530,5	368,0
Найвищий показник	1974,0	5907,0	5603,0

Джерело: Складено на основі [14].

За даними моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, що здійснюється Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Житомирська область очолює рейтинг областей щодо формування спроможних громад. Середній рівень дотаційності ОТГ Житомирської області нижчий від середнього показника в Україні. Бездотаційними були: у 2017 р. - 10 ОТГ, або 31,3 % усіх

громад області; у 2018 р. - 9 ОТГ, або 20,0 %; у 2019 р. - 13 ОТГ, або 25,5 % [14].

Варто, однак, зазначити, що окремі ОТГ неспроможні ефективно розпоряджатися ресурсами. Прикладом цього є Барашівська ОТГ, площею 329 кв. км та з населенням 4,4 тис. осіб, яка витрачала на утримання апарату управління у 2017-2018 рр. відповідно 50,8% та 43,0% фінансових ресурсів й посідала останнє місце за цим показником рейтингу. Рівень дотаційності громади в за-

значений період становив 48% та 37,4%. Доходи на одного мешканця громади (917,0 грн та 1355,3 грн) і капітальні видатки на одну особу (97,0 грн та 30,1 грн) були найнижчими в рейтингу [14]. Отже, низька фінансова спроможність громади зумовлена не лише малою чисельністю населення та незначним обсягом території, а й низькою якістю управління.

Висновки. Дослідження теоретико-методичних положень управління фінансовим потенціалом ОТГ дозволило обґрунтувати його місце у складі об'єктів економічного аналізу, окреслити основні елементи механізму управління фінансовим потенціалом територіальних громад.

Список бібліографічних посилань

1. Бобровська О. Ю. Потенціал місцевого самоврядування в забезпеченні сталого розвитку регіону. *Регіональне та муніципальне управління*. 2016. № 4-5. С. 56-69. DOI:10.15421/151619
2. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2011. 310 с.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08. 07. 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.
4. Газуда М. В., Індус К. П., Лалакулич М. Ю. Детермінанти формування і удосконалення системи управління фінансовим потенціалом України. Ужгород, 2017. 220 с.
5. Гургула Т. В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. Вип. 1(7). С. 132-135.
6. Дем'янчук О. І. Забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2017. № 6 (34). С. 42-46. DOI: 0.25264/2311-5149-2017-6(34)-42-46
7. Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний переклад. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
8. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки: монографія. Житомир: ДВНЗ «Державний агроєкологічний університет», 2008. 384 с.
9. Корнійчук Г. В. Модернізація механізму управління фінансовим потенціалом агроформувань. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 5/4 (31). С. 4-9. DOI: 10.15587/2312-8372.2016.78574.
10. Кузенко Т. Б., Сабліна Н. В. Методичні підходи до управління фінансовим потенціалом підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 123-132.
11. Курінна О. В. Теоретичні аспекти управління фінансовим потенціалом підприємств. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 161-171.
12. Манн Р. В. Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 12. Ч. 2. С. 163-166.
13. Марченко В. М., Бондар А. І. Управління фінансовим потенціалом підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: (дата звернення: 23.05.2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.11.4

Рациональне поєднання сукупності цільових орієнтирів, принципів, ресурсів, методів, інструментів функціональних елементів у їх взаємодії формує технології управління фінансовим потенціалом, від ефективності яких залежать фінансова спроможність ОТГ та сталий розвиток територій. Водночас недосконала система фінансового управління та відсутність стратегічного бачення розвитку громад призводить до неефективного управління наявними ресурсами та непрозорої діяльності.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються в розробці інноваційної моделі управління фінансовим потенціалом сталого розвитку ОТГ в умовах євроінтеграційної перспективи.

References

1. Bobrovska, A.Yu. (2016). Potentsial mistsevoho samovryaduvannya v zabezpechenni staloho rozvytku rehionu [Potential of local self-government in ensuring sustainable development of the region]. *Rehionalne ta munitsypalne upravlinnya*, 4-5, pp. 56-69 [In Ukrainian].
2. Boronos, V.H. (2011). *Metodolohichni zasady upravlinnya finansovym potentsialom terytoriyi: monohrafiya* [Methodological principles of management of the financial potential of the territory: monograph]. Sumy: Sumy State University [in Ukrainian].
3. Byudzhetnyy kodeks: Zakon Ukrayiny vid 08. 07. 2010 r. № 2456-VI [Budget Code: Law of Ukraine dated 08.07.2010, No. 2456-VI]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17> [In Ukrainian].
4. Hazuda, M.V., Indus, K.P., & Lalakulych, M.Yu. (2017). *Determinanty formuvannya i udoskonalennya systemy upravlinnya finansovym potentsialom Ukrayiny* [Determinants of formation and improvement of the financial potential management system of Ukraine]. Uzhgorod [In Ukrainian].
5. Hurhula, T.V. (2017) Finansove zabezpechennya spromozhnosti terytorial'nykh hromad: problemy ta shlyakhy yikh vyryshennya [Financial support of capacity of territorial communities: problems and ways of their solution]. *Naukovyy visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*, 1 (7), pp. 132-135 [In Ukrainian].
6. Demianchuk, O.I. (2017). Zabezpechennia finansovoi spromozhnosti obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini [Ensuring the financial capacity of united territorial communities in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*, 6 (34), pp. 42-46. DOI: 0.25264/2311-5149-2017-6(34)-42-46 [In Ukrainian].
7. Yevropeiska hartia mistsevoho samovriadyuvannya vid 06.11.1996 r. [European Charter of Local Self-Government dated 06.11.1996]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_03 [In Ukrainian].
8. Zinchuk, T.O. (2008). *Yevropejska integraciya: problemy adaptaciyi agrarnogo sektora ekonomiky: monografiya* [European integration: problems of adaptation of the agrarian sector of the economy: monograph]. Zhytomir: DVNZ "Derzhavnyy agroekologichnyy universytet" [In Ukrainian].
9. Korniiichuk, H.V. (2016). Modernizatsiya mekhanizmu upravlinnya finansovym potentsialom ahroformuvan [Modernization of the mechanism of financial potential management of agro-formations]. *Tekhnolohicheskyy audyt y rezervy proyzvodstva*, 5/4 (31), pp. 4-9 [In Ukrainian].
10. Kuzenko, T.B. & Sablina, N.V. (2015). *Metodychni pidkhody do upravlinnya finansovym potentsialom pidpryyemstva* [Methodical approaches to managing the financial potential of an enterprise]. *Aktualni problem ekonomiky*, 4, pp. 123-132 [In Ukrainian].

14. Офіційний сайт прес-центру ініціативи «Децентралізація». URL : decentralization@minregion.gov.ua (дата звернення: 05.12.2019).

15. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.

16. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наук. доп. / за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи, О. Л. Попової. Київ : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2015. 70 с.

17. Стратегічне планування збалансованого розвитку територіальних соціально-економічних систем в умовах децентралізації : монографія / М. І. Зверяков, А. І. Ковальов, Н. В. Сментина. Одеса : ОНЕУ, 2017. 175 с.

18. Тулуш Л. Дохідна база сільських бюджетів в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 39-49.

19. У громаді Житомирської області утримання неоптимізованих шкіл, дитсадків та клубів спричинило розтрату 13 млн грн - аудитори. URL : https://www.zhitomir.info/news_188396.html (дата звернення: 22.11.2019).

20. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / А. В. Шегда, Т. М. Литвиненко, М. П. Нахаба та ін. ; за ред. А. В. Шегди. Київ : Знання-Прес, 2002. 335 с.

21. Чикало І. В. Управління ресурсоефективністю об'єднаної територіальної громади. *Державне управління*. 2017. № 2(58). С. 144-151.

22. Шнипер Р. И. Регион: экономические методы управления. Москва : Наука, 1991. 308 с.

23. Bolan N., Bolan M.A. The diagnosis of financial resources of small and middle size enterprises. *Proceedings in Manufacturing Systems*. 2013. Vol. 8, Issue 4.

24. Governance for sustainable human development: UNDP policy document / United Nations Development Programme. 1997. January. URL: <http://magnet.undp.org/policy/default.htm>

25. Principles of good governance and european label of governance excellence (ELOGE) URL: <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles-and-elope>

11. Kurinna, O.V (2014). Teoretychni aspekty upravlinnya finansovym potentsialom pidpryyemstv [Theoretical aspects of managing the financial potential of enterprises]. *Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypalnoho upravlinnya: Seriya Ekonomika*, 1, pp. 161-171 [In Ukrainian].

12. Mann, R.V. (2015). Kontseptualni zasady upravlinnya finansovym potentsialom rehionu [Conceptual principles for managing the financial potential of the region]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, Vol. 12, Part 2, pp. 163-166 [In Ukrainian].

13. Marchenko, V.M. & Bondar, A.I (2018). Upravlinnya finansovym potentsialom pidpryyemstva. [Management of financial potential of the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/6.pdf [In Ukrainian].

14. Oficiyni sait pres-tsentru initsiatyvy "Decentralizaciya" [Official website of press-centre initiative "Decentralisation"]. Retrieved from: <http://www.minregion.gov.ua/decentralization> [In Ukrainian].

15. Kyrylenko, O., Malyniak, B., Pysmennyi, V., & Rusin, V. (2015). Planuvannya ta upravlinnya finansovymy resursamy terytorialnoyi hromady [Planning and management of the financial resources of the territorial community]. Kyiv: TOV "Pidpryyemstvo "VNA" [In Ukrainian].

16. Borodina, O.M., Prokopa, I.V., & Popova, O.L. (Eds.) (2015). Polityka silskoho rozvytku na bazi hromad v Ukraini [Community based rural development policy in Ukraine]. Kyiv: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України [In Ukrainian].

17. Zvieriakov, M.I., Kovalov, A.I., & Smentyna, I.V. (2017). Stratehichne planuvannya zbalansovanoho rozvytku terytorialnykh sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh detsentralizatsii: monohrafiia [Strategic planning of balanced development of territorial socio-economic systems in the conditions of decentralization: monograph]. Odessa: ONEU [In Ukrainian].

18. Tulush, L. (2015). Dohidna baza silskykh byudzhetiv v umovakh fiskalnoyi decentralizatsiyi v Ukraini [The revenue base of rural budgets in the context of fiscal decentralization in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 39-49 [In Ukrainian].

19. U hromadi Zhytomyrskoyi oblasti utrymannya neoptrymizovanykh shkil, dytsadkiv ta klubiv sprychynilo roztratu 13 mln грн, - audytory [The maintenance of non-optimized schools, kindergartens and clubs in the community of Zhytomyr region resulted in the loss of 13 million UAH, - auditors]. (2019). *Zhitomir.info*. Retrieved from: https://www.zhitomir.info/news_188396.html [In Ukrainian].

20. Shehda, A.V., Lytvynenko, T.M., Nakhaba, M.P., et al. (2002). Finansoviy menedzhment: navch. posib. [Financial management: tutorial]. A.V. Shehda (Ed.). Kyiv [In Ukrainian].

21. Chykalo, I.V. (2017). Upravlinnya resursoefektyvnistyu obyednanoyi terytorialnoyi hromady [Management of resource efficiency of the united territorial community]. *Derzhavne upravlinnya*, 2 (58), pp. 144-151 [In Ukrainian].

22. Shniper, R.I. (1991). Region: ekonomicheskie metody upravleniya [Region: economic methods of management]. Moscow: Nauka [In Russian].

23. Bolan, N. & Bolan, M.A. (2013). The diagnosis of financial resources of small and middle size enterprises. *Proceedings in Manufacturing Systems*, Volume 8, Issue 4 [In English].

24. Governance for sustainable human development: UNDP policy document. United Nations Development Programme. (1997). Retrieved from: <http://magnet.undp.org/policy/default.htm> [In English].

25. Principles of good governance and European label of governance excellence (ELOGE). (n.d.). Council of Europe. Retrieved from: <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles-and-elope> [In English].

Zinchuk T.O., Patynska-Popeta M. M. *Managing the financial potential of the united territorial communities*

The purpose of the article is to generalize theoretical approaches and methodological foundations of the mechanism of managing the financial potential of united territorial communities (UTC).

Research methods. The article is based on the dialectical method of cognition of processes and phenomena, as well as such scientific methods as monographic (for analysis of elements of the system of financial potential management UTC), empirical (for complex assessment of the current state of the research object), abstract and logical (for theoretical generalizations and conclusions).

Research results. The economic essence of a category “management of financial potential of UTC” was generalised. Components of the system for managing financial potential of UTC were identified. The purpose, principles, targets, directions, stages, functions, tools of realisation, sources of financing, methods, and functional elements of management of financial potential of communities were investigated. There were determined ways to effective management of the financial potential of UTC, which is based on attracting additional financial resources, ensuring their rational distribution and use on basis of openness and transparency, taking into account the specificity of separate community.

Elements of scientific novelty. Theoretical foundations of the mechanism of financial potential management were further developed. Basic elements of the mechanism of financial potential management of UTC were identified. The author's definition of a concept of “financial potential management of united territorial communities” was proposed.

Practical significance. Main problems of the process of financial potential management were systematised, and directions for the improvement of the mechanism of managing financial potential of UTC in ensuring sustainable development were defined. Tabl.: 3. Figs.: 3. Refs.: 25.

Keywords: financing sources; mechanism of financial potential management; united territorial communities; sustainable development; financial potential; financial capacity.

Zinchuk Tetyana Oleksiyivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of international economic relations and european integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)
E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Patynska-Popeta Maryna Mykhailivna - post-graduate student of the department of international economic relations and european integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi bld., Zhytomyr)
E-mail: marypat@ukr.net

Зинчук Т.А., Патинська-Попета М.М. Управление финансовым потенциалом объединенных территориальных общин

Цель статьи - обобщить теоретические подходы и методические основы механизма управления финансовым потенциалом объединённых территориальных общин (ОТО).

Методика исследования. Работа основывается на диалектическом методе познания процессов и явлений, монографическом (анализ элементов системы управления финансовым потенциалом ОТО), эмпирическом (комплексная оценка современного состояния объекта исследования), абстрактно-логическом (теоретические обобщения и формирование выводов).

Результаты исследования. Обобщена экономическая сущность категории «механизм управления финансовым потенциалом ОТО». Выявлены составные элементы системы управления финансовым потенциалом ОТО. Исследованы цель, принципы, целевые ориентиры, направления, этапы, функции, инструменты реализации, источники финансирования, методы, функциональные элементы управления финансовым потенциалом общин. Определены пути эффективного управления финансовым потенциалом ОТО, что основывается на привлечении дополнительных финансовых ресурсов, обеспечении их рационального распределения и использования на принципах открытости и прозрачности, с учетом специфики конкретной общины.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические основы механизма управления финансовым потенциалом, определены основные элементы механизма управления финансовым потенциалом ОТО, предложено авторское определение понятия «управление финансовым потенциалом объединенных территориальных общин».

Практическая значимость. Систематизированы ключевые проблемы процесса управления финансовым потенциалом, определены направления совершенствования механизма управления финансовым потенциалом ОТО в обеспечении устойчивого развития. Табл.: 3. Илл.: 3. Библиогр.: 25.

Ключевые слова: источники финансирования; механизм управления финансовым потенциалом; объединенные территориальные общины; устойчивое развитие; финансовый потенциал; финансовая состоятельность.

Зинчук Татьяна Алексеевна - доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой международных экономических отношений и евроинтеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Патинская-Попета Марина Михайловна - аспирант кафедры международных экономических отношений и евроинтеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: marypat@ukr.net

Статья надійшла до редакції 03.11.2019 р.

Фахове рецензування: 14.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Зінчук Т. О., Патинська-Попета М. М. Управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 6 – 15.

*

В.В. РОССОХА, доктор економічних наук, професор
О.А. ПЕТРИЧЕНКО, доктор економічних наук, доцент

Прогнозування тенденцій та інвестицій в молочній галузі для забезпечення раціональних норм споживання молока і молокопродуктів населенням

Мета статті – виявити статично достовірні тенденції і залежності розвитку молочної галузі, які можуть тривати і в майбутньому, та визначити напрями вкладень і обсяги інвестиційних ресурсів для виробництва молока і молокопродуктів, що забезпечать раціональну норму їх споживання на одну особу населення країни.

Методика дослідження. Охоплює методи аналізу й синтезу показників динаміки та перспектив розвитку молочної галузі в контексті забезпечення раціональної норми внутрішнього споживання молока і молокопродуктів у перерахунку на молоко на одну особу населення країни. Кореляції й регресії для аналітичного вирівнювання фактичних даних, заміни їх теоретичними рівняннями тренду з найвищими коефіцієнтами апроксимації та визначення прогнозних показників розвитку молочної галузі. Проектний аналіз сценаріїв розвитку молочної галузі з обґрунтуванням їхнього інвестиційного забезпечення.

Результати дослідження. Аналіз динаміки показників молочної галузі засвідчив скорочення поголів'я й підвищення продуктивності корів у всіх категоріях господарств, зростання обсягів продажу молока переробникам сільськогосподарськими підприємствами і зменшення господарствами населення. У перспективі темпи скорочення поголів'я корів випереджатимуть темпи зростання продуктивності, що спричинить зменшення обсягів виробництва молока в усіх категоріях господарств і продажу його переробним підприємствам. Здійснено прогноз чисельності населення в країні та встановлено співвідношення рівня споживання молока на одну особу до раціональної норми споживання. Опрацьовано сценарії розвитку молочної галузі та обсяги інвестицій для забезпечення раціональної норми споживання молока і молокопродуктів на одну особу населення країни.

Елементи наукової новизни. Математично доведено закономірності тенденцій динамічних рядів показників розвитку молочної галузі. За аналітичними функціями й оцінюванням коефіцієнтами апроксимації адекватності рівнянь здійснено прогноз виробництва та споживання молока і молокопродуктів. Встановлено рівень виробництва молока для забезпечення раціональної норми споживання молока і молокопродуктів на одну особу. Розроблено сценарії розвитку молочної галузі за рахунок різних категорій господарств та визначеного обсягу інвестицій.

Практична значущість. Досліджені тенденції та прогнозні показники розвитку молочної галузі слугують орієнтиром для ухвалення управлінських рішень щодо напрямів підвищення рівня виробництва і переробки молока для забезпечення раціональної норми споживання молока і молокопродуктів населенням країни. Табл.: 4. Рис.: 8. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: молоко; виробництво; реалізація; молокопродукти; споживання; інвестиції.

Россоха Володимир Васильович – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: rossokha@ukr.net

Петриченко Олександр Анатолійович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри аналізу та статистики, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3).

E-mail: petruchenko_o_a@ukr.net

Постановка проблеми. Переорієнтація молочного скотарства на великотоварне промислове виробництво з окупністю капіталу через три роки, де за умови раціонально обраної моделі управління й організаційної структури з часткою фіксованих витрат 25-30% у собівартості продукції спрацьовує ефект масштабу, прискорила вихід із молочного бізнесу малоефективних господарств.

Великомасштабні господарства більшою мірою впливають на ринок, а відтак можуть домовлятися про вищу закупівельну ціну. Інвестиції в технології у таких господарствах мають менший строк окупності, оскільки вони здебільшого утримують операційну маржу прибутку на рівні 25-35% навіть за несприятливої цінової ситуації. Підприємства з продуктивністю 20-22 кг молока від корови на добу балансують на рівні збитковості.

Зменшення кількості сільськогосподарських підприємств і господарств населення, які

утримують корів, стало однією з основних причин скорочення поголів'я. Якщо у 2006 р. кількість корів у всіх категоріях господарств становила 3635 тис. голів, то в 2017 р. вона скоротилася до 2109 тис. голів, або на 58%. Підвищення продуктивності корів за цей період від 3655 до 4875 кг, що становило 1,33 раза, не сприяло стабільності виробництва молока. Його обсяги скоротилися від 13287 до 10281 тис. тонн, або на 32,6%.

У сільськогосподарських підприємствах поголів'я корів за досліджуваний період скоротилося від 866 до 485 тис. голів (44%), продуктивність корів підвищилася від 2833 до 5707 кг, або в 2 раза, валове виробництво молока зросло від 2454 до 2766 тис. тонн (13%). У господарствах населення кількість корів зменшилася від 2769 до 1624 тис. голів (41%), продуктивність корів підвищилася від 3912 до 4620 кг, або на 18%, обсяг виробленого молока зменшився від 10833 до 7515 тис. тонн (31%).

У 2006 р. господарства населення забезпечили 81,5% валового виробництва молока, а в 2017 р. – 73%. Проте якщо у 2006 р. із закуплених в усіх категоріях господарств 5607 тис. тонн молока частка господарств населення становила 60,5%, або 3393 тис. тонн, а сільськогосподарських підприємств – 32,6% (1831 тис. тонн), то в 2017 р. із 3928 тис. тонн закупленого молока на господарства населення припадає 31,5% (1239 тис. тонн), а на сільськогосподарські підприємства 68,5%, або 2689 тис. тонн.

Молоко виробляється для забезпечення населення країни продуктами його переробки. Розроблена Інститутом харчування НАНУ науково обґрунтована норма річного споживання молочних продуктів у перерахунку на молоко становить 438 кг, а рекомендована Міністерством охорони здоров'я України раціональна норма – 380-395 кг. Проте якщо у 2006 р. виробництво молока на одну особу в Україні становило 295 кг, то в 2017 р. – 230 кг, або 59% усередненої раціональної норми споживання. Відповідно окреслюється потреба прогнозування подальшого розвитку молочної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прогнозування базується на використанні накопиченого досвіду і поточного припущення для визначення майбутнього. Вирішення поставленої проблеми спирається на використання кількісних методів. Серед аналізованих праць поточної кон'юнктури та

прогноз ринків молока і молочних продуктів досліджують О. М. Шпичак, О. В. Боднар, С. О. Пашко та ін. [1, с. 4-69]. Основні тенденції, перспективи та особливості розвитку виробництва молока у різних категоріях господарств з урахуванням економічних та політичних чинників в Україні опрацьовують О. А. Козак, О. Ю. Грищенко, О. М. Васильченко [18]. Побудову сценаріїв прогнозу виробництва і споживання молока в Україні здійснює О. С. Чай-хі [17]. Перспективи розвитку виробництва молока аграрними підприємствами методами проектування та прогнозування тренду на регіональному рівні розглядають І. В. Лозинська, Ю. І. Данько, Г. П. Мартинюк [7, 8]. Світові тенденції розвитку виробництва молока і трансформації молочних ферм за прогнозами ФАО на період до 2026 р. вивчає О. М. Васильченко [3]. Прогнози розвитку молочного ринку до 2030 р. озвучено на конференції «Майбутні експортери молока на глобальному ринку», що відбулася в рамках виставки EuroTier у Німеччині [2]. Методичні підходи до обґрунтування показників інвестиційного проекту створення сучасної молочної ферми за умови його державної підтримки на прикладі пілотного проекту фермерського господарства пропонують М. І. Кісіль, М. М. Кропивко, І. Г. Карпенко [5]. Проте наукові доробки вітчизняних авторів і закордонних експертів спрямовані на опрацювання й констатацію прогнозованих показників без обґрунтування напрямів, можливостей і проблем подальшого розвитку молочної галузі.

Мета статті – виявити статично достовірні тенденції і залежності розвитку молочної галузі, які можуть тривати і в майбутньому, та визначити напрями вкладень і обсяги інвестиційних ресурсів для виробництва молока і молокопродуктів, що забезпечать раціональну норму їх споживання на одну особу населення країни.

Виклад основних результатів дослідження. Для аналізу тенденції на основі динамічних рядів і побудови прогнозу з урахуванням закономірностей, що склалися за попередній період, застосовано залежність (рівняння тренду)

$$y @ f(t) \cdot \xi_t,$$

де $f(t)$ – детермінована не випадкова компонента процесу (явища); ξ_t – стохастична випадкова компонента процесу.

При аналітичному вирівнюванні фактичні значення замінюємо теоретичними, обчисленими на основі функції (трендового рівняння), вибраної залежно від попереднього аналізу динаміки даних. Для оцінки адекватності кожного рівняння розраховуємо коефіцієнти апроксимації (R^2), вище значення

якого свідчить про більшу точність і надійніші характеристики вибраного рівняння. За рівняннями тренду з найвищими коефіцієнтами апроксимації визначаємо прогностні показники виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення на період до 2025 р. (табл. 1).

1. Результат вирівнювання за аналітичними функціями

Показник (фактор)	Вид апроксимації	Прогнозна модель	R^2
Поголів'я корів			
с-г. підприємства (рис. 1)	Логарифмічна	$y = 142,93\ln(t) + 852,24$	0,9750
господарства населення (рис. 2)	Експонентна	$y = 2782,3e^{-0,0458x}$	0,9676
Продуктивність корів			
с-г. підприємства (рис. 3)	Поліноміальна	$y = 5,132x^2 + 200,49x + 2539,4$	0,9904
господарства населення (рис. 4)	Лінійна	$Y = 70,256x + 3852$	0,9293
Надходження молока на переробні підприємства від:			
с-г. підприємств (рис. 5)	Поліноміальна	$y = 2,8057x^2 + 55,188x + 1627$	0,9385
господарства населення (рис. 6)	Експонентна	$y = 4232,9e^{-0,1068x}$	0,9697
Чисельність населення (рис. 7)	Лінійна	$y = -422,86x + 47597$	0,8519

Джерело: Авторська розробка.

На рис. 1-7 зображені фактичні, теоретичні та прогностні показники поголів'я, продуктивності корів та чисельності населення в Україні. Всі вибрані моделі прогнозування є

адекватними та статистично значущими, тому їх можна використовувати для прогнозування показників виробництва молока.

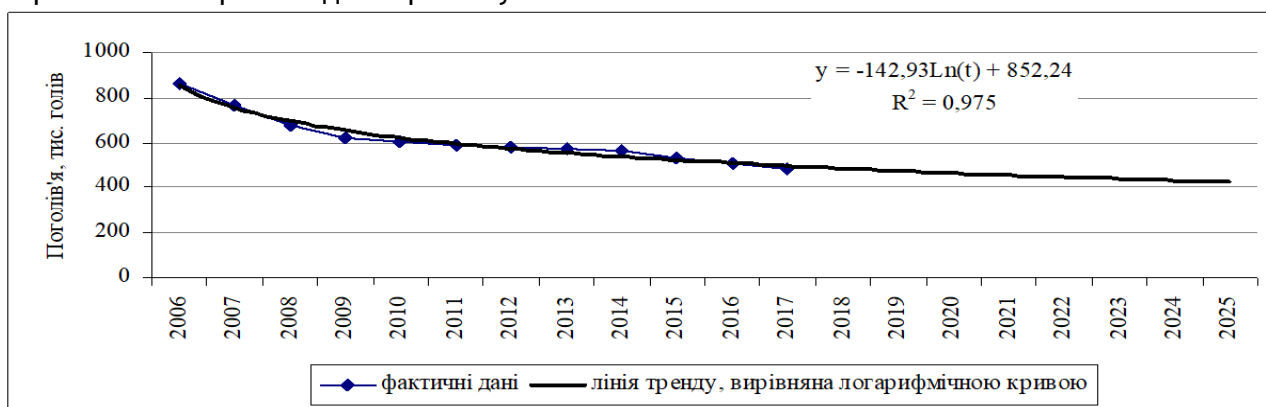

Рис. 1. Динаміка фактичного і теоретичного поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах та прогностні рівні на 2018-2025 рр.

Джерело: Авторська розробка.

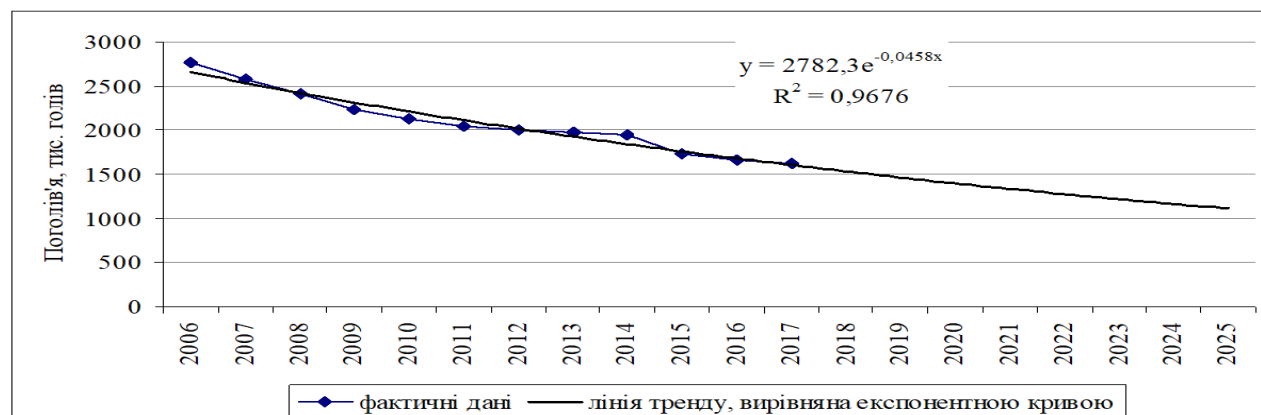

Рис. 2. Динаміка фактичного та теоретичного поголів'я корів у господарствах населення та прогностні рівні на 2018-2025 рр.

Джерело: Авторська розробка.

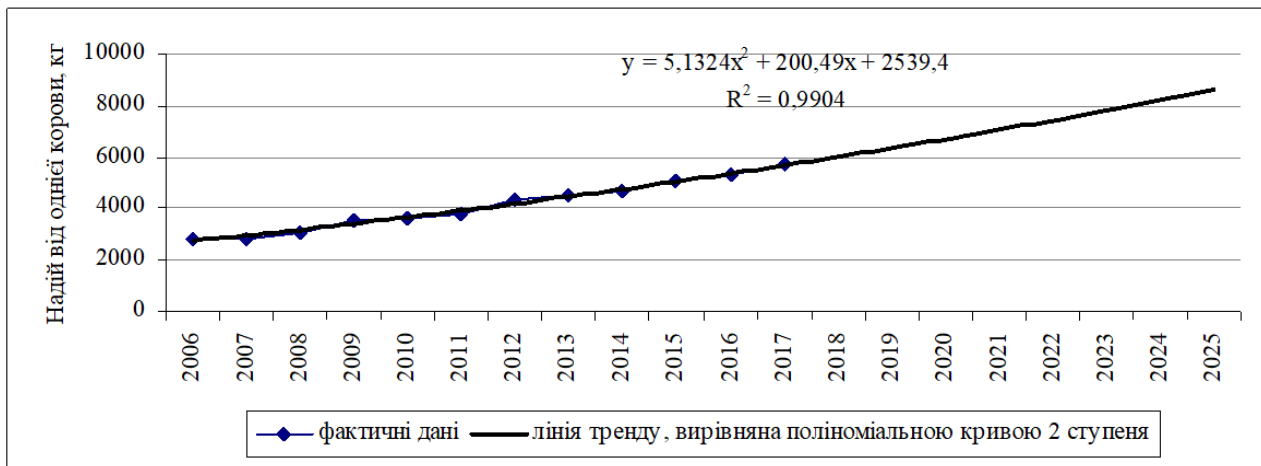

Рис. 3. Динаміка фактичного і теоретичного рівня продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах та прогноз на 2018-2025 рр.

Джерело: Авторська розробка.

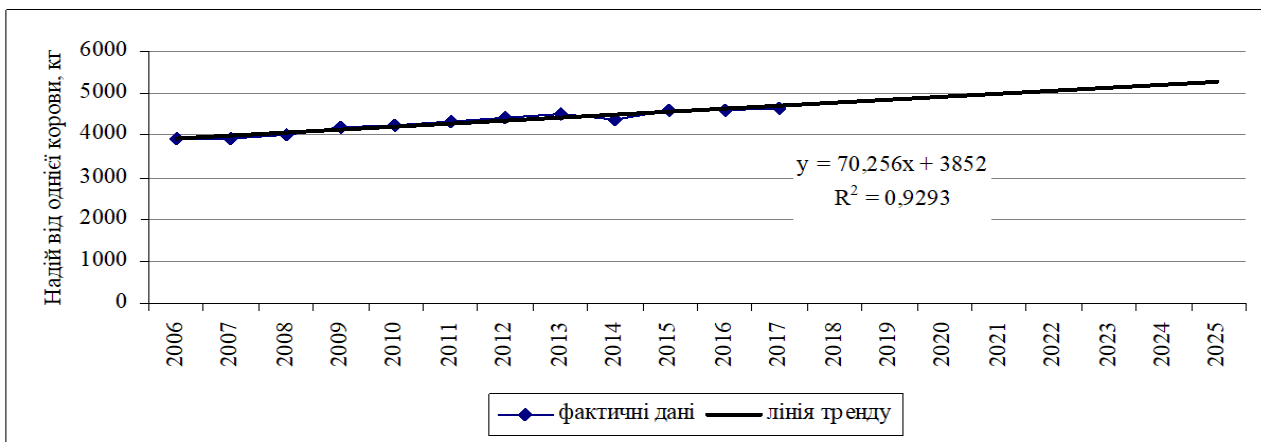

Рис. 4. Динаміка фактичного і теоретичного рівня продуктивності корів у господарствах населення та прогноз на 2018-2025 рр.

Джерело: Авторська розробка.

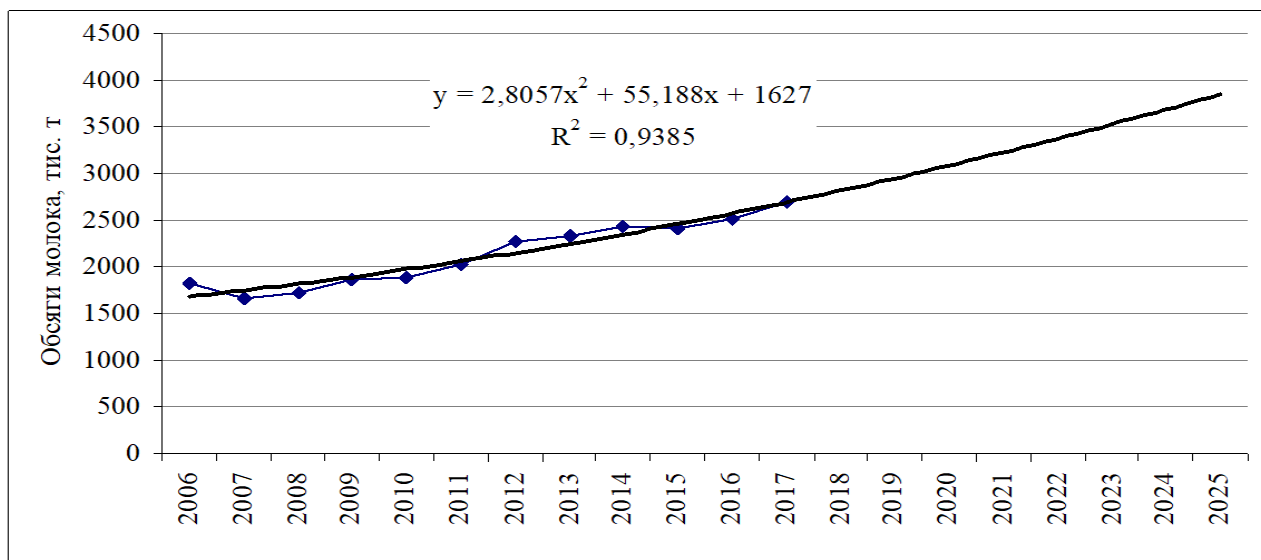

Рис. 5. Динаміка фактичного і теоретичного обсягів надходження молока на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств та прогнозні рівні на 2018-2025 рр.

Джерело: Авторська розробка.

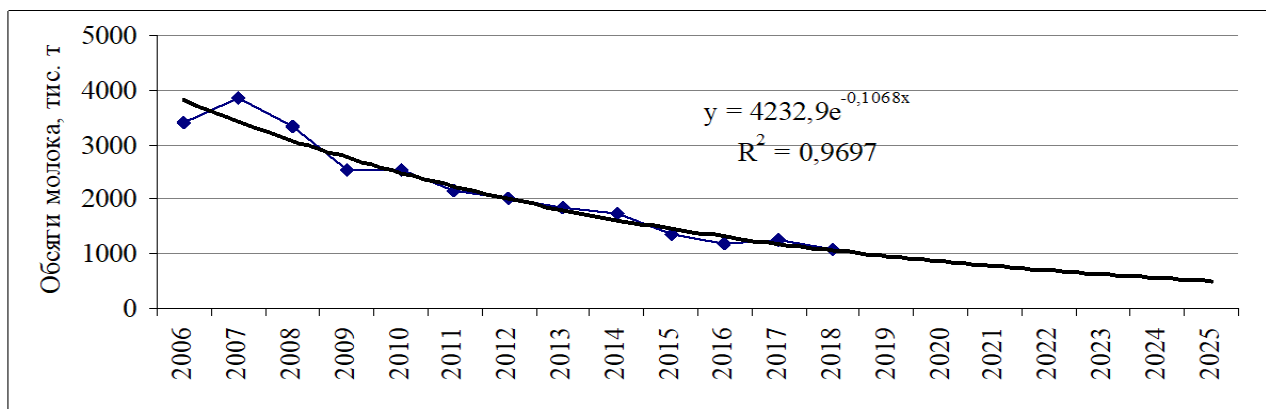

Рис. 6. Динаміка фактичного і теоретичного обсягів надходження молока на переробні підприємства від товарних господарств населення та прогнозні рівні на 2018-2025 рр.

Джерело: Авторська розробка.

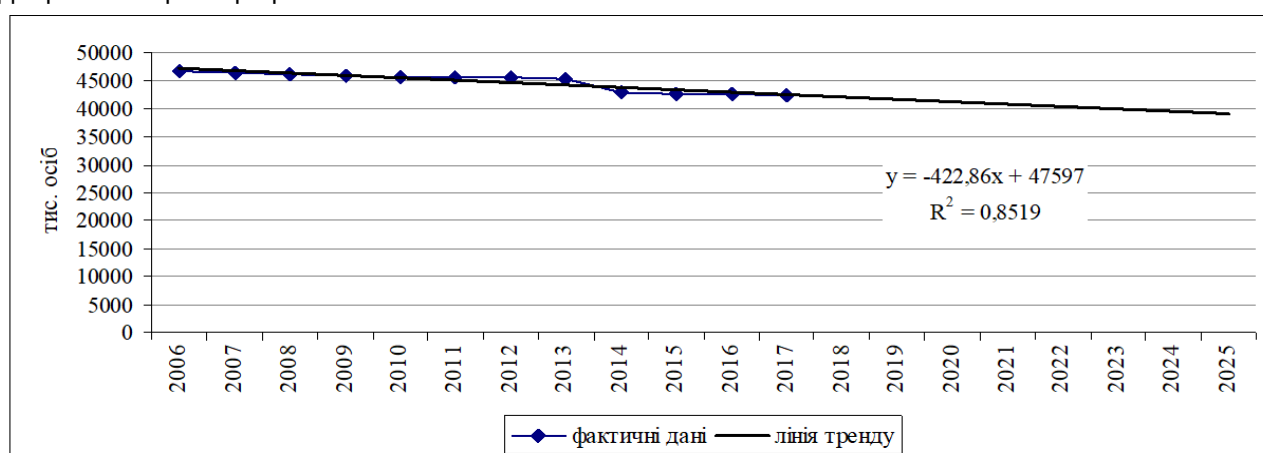

Рис. 7. Динаміка фактичної і теоретичної чисельності населення та прогнозного рівня на 2018-2025 рр.

Джерело: Авторська розробка.

Встановлені тенденції свідчать про скорочення на 12,7% поголів'я і зростання на 44,5% продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах та скорочення на 27,4% поголів'я і зростання на 10,5% продуктивності корів у господарствах населення. Водночас виробництво молока у 2025 р.

зменшиться на 6,4% до 9415 тис. тонн, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах становитиме 3563 тис. тонн при його зростанні на 26,2%, а в господарствах населення - 5852 тис. тонн при скороченні його обсягу на 19,9% (табл. 2).

2. Розрахунок прогнозного рівня виробництва та споживання молока та молокопродуктів на період 2018-2025 рр.

Показники	Фактичні дані											Прогноз								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Поголів'я корів (на кінець року), тис. голів																				
Усі категорії господарств	3635	3347	3096	2856	2737	2631	2582	2554	2509	2263	2167	2109	2018	1940	1865	1793	1724	1659	1597	1537
у т.ч. С.-г. підприємства	866	764	679	624	605	589	584	575	565	529	505	485	486	475	465	456	447	439	431	424
господарства населення	2769	2583	2417	2232	2132	2042	1999	1979	1943	1734	1662	1624	1534	1465	1400	1337	1277	1220	1165	1113
Виробництво молока, тис. тонн																				
Усі категорії господарств	13287	12262	11761	11610	11249	11086	11378	11488	11133	10615	10382	10281	10064	9995	9840	9690	9543	9401	9263	9130
у т.ч. С.-г. підприємства	2454	2178	2090	2236	2217	2246	2535	2583	2648	2669	2706	2766	2845	2909	2973	3036	3098	3159	3218	3277
господарства населення	10833	10084	9671	9374	9032	8840	8842	8906	8485	7946	7676	7515	7308	7086	6867	6653	6445	6242	6045	5852

Надій від однієї корови, кг																			
Усі категорії господарств	3655	3664	3799	4065	4111	4213	4406	4498	4438	4691	4792	4875	4988						
С.-г. підприємства	2833	2851	3080	3582	3666	3812	4343	4490	4683	5044	5357	5707	5857	6125	6392	6659	6926	7193	7461
господарства населення	3912	3904	4001	4200	4237	4329	4424	4500	4366	4584	4620	4626	4765	4836	4906	4976	5046	5117	5187
Надходження молока на переробні підприємства, тис. тонн																			
Усього	5607	6029	5397	4671	3716	4547	4692	4545	4617	4090	3710	3928	3809	3774	3770	3775	3789	3811	3840
У т.ч. С.-г. підприємства	1831	1671	1719	1867	1890	2030	2278	2325	2428	2413	2512	2689	2720	2825	2917	3008	3100	3192	3283
до виробництва, %	74,6	76,7	82,2	83,5	85,3	90,4	89,8	90,0	91,7	90,4	92,8	97,2	96,3	96,7	96,4	96,2	95,9	95,5	95,1
господарства населення	3393	3848	3340	2550	2544	2155	2007	1824	1737	1346	1198	1239	1089	949	852,9	766,5	688,9	619,1	556,4
до виробництва, %	31,3	38,2	34,5	27,2	28,2	24,4	22,7	20,5	20,5	16,9	15,6	16,5	14,9	13,4	12,4	11,5	10,7	9,9	9,2
Населення, млн осіб	46,6	46,4	46,1	46,0	45,8	45,6	45,6	45,4	42,9	42,8	42,6	42,4	42,1	41,7	41,3	40,8	40,4	40,0	39,6
Виробництво молока на одну особу, кг	285	264	255	253	246	243	250	253	259	248	244	243	239	240	239	237	236	235	234
Споживання молока на одну особу, кг	235	225	214	212	206	205	215	221	223	210	210	210	200	204	203	202	201	200	199
до виробництва, %	82,4	84,9	83,9	84,1	84,0	84,3	86,0	87,3	85,9	84,6	85,9	86,4	83,7	85	85	85	85	85	85
до норми, %	60,2	57,6	54,8	54,5	52,9	52,5	55,1	56,6	57,1	53,8	53,7	53,7	51,3	52,3	52,0	51,7	51,5	51,2	50,8

Джерело: Авторська розробка.

За умови відтворення молочного стада товарність молока на молочнотоварній фермі зазвичай становить 73%. Це свідчить, що на промислові підприємства молоко надходить і від господарств населення. Водночас надходження молока на молокопереробні підприємства здійснюється також від інших господарських структур і підприємств молокопереробної промисловості, які мають власну сировинну базу.

Прогнозний рівень чисельності населення у 2025 р. становитиме 39,1 млн осіб. За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України прогноз населення країни у 2025 р. за середнього, високого та низького рівня народжуваності, тривалості життя та міграції дорівнюватиме 43,7; 45,1 та 41,6 млн осіб відповідно [14].

Виробництво молока на одну особу становитиме 241 кг. За середньої частки його споживання в останні роки 85% від виробництва, прогнозований рівень споживання мо-

лока на одну особу у 2025 р. становитиме 204 кг, або 52,4% від раціональної норми 390 кг. При раціональній нормі споживання молока обсяг його виробництва повинен дорівнювати 17958 тис. тонн.

Надходження молока на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств за існуючих тенденцій зросте до 3375 тис. тонн, що рівняється 95% від прогнозного рівня виробництва, а від господарств населення зменшиться через низьку якість молока до 500 тис. тонн, що становитиме 8,5% прогнозного рівня виробництва.

При збереженні тенденції зниження виробництва молока у господарствах населення сільськогосподарські підприємства до 2025 р. повинні збільшити його виробництво у 4,4 раза до обсягу 12701 тис. тонн. За прогнозованого рівня продуктивності корів 8402 кг наростити поголів'я від 424 до 1441 тис. голів, або у 3,4 раза зі щорічним приростом 15% (табл. 3).

3. Розрахунок прогнозного рівня виробництва молока для забезпечення раціональної норми споживання молока та молокопродуктів по роках

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Чисельність населення, тис. осіб	42100	41677	41254	40831	40408	39986	39563	39140
Обсяг споживання молока для раціональної норми, тис. тонн	16419	16254	16089	15924	15759	15594	15429	15265
Виробництво молока для раціональної норми, тис. тонн	19316	19122	18928	18734	18540	18346	18152	17958
Сценарій 1								
Необхідний обсяг виробництва молока, тис. тонн	19625	19122	18928	18734	18540	18346	18152	17958
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	12317	12037	12062	12081	12095	12104	12107	12106
господарства населення	7309	7085	6866	6653	6445	6242	6045	5852

Надій від однієї корови, кг								
Усі категорії господарств	4988	5158	5304	5455	5613	5777	5947	6125
сільськогосподарські підприємства	5813	6152	6502	6861	7231	7611	8002	8402
господарства населення	4765	4836	4906	4976	5046	5117	5187	5257
Поголів'я корів, тис. голів								
Усі категорії господарств	3935	3707	3569	3434	3303	3176	3052	2932
сільськогосподарські підприємства	2119	1956	1855	1761	1673	1590	1513	1441
господарства населення	1534	1465	1400	1337	1277	1220	1165	1113
Сценарій 2								
Поголів'я корів, тис. голів	2028	1969	1914	1862	1812	1766	1722	1681
у т.ч. сільськогосподарські підприємства*	494	504	514	525	535	546	557	568
господарства населення	1534	1465	1400	1337	1277	1220	1165	1113
Виробництво молока, тис. тонн								
Усі категорії господарств	10182	10187	10210	10252	10314	10396	10499	10623
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	2873	3102	3343	3599	3869	4154	4454	4771
господарства населення	7309	7085	6866	6653	6445	6242	6045	5852
Нестача до норми споживання обсягу молока, тис. тонн	9443	8935	8718	8482	8226	7950	7653	7335
Поголів'я, тис. голів	1982	1848	1777	1705	1630	1554	1476	1395
Кількість ферм, тис. од.								
5 голів	396	370	355	341	326	311	295	279,1
10 голів	198	185	178	170	163	155	148	139,5
25 голів	132	123	118	114	109	104	98	93,0

*За умови щорічного приросту на 2%.

Джерело: Авторська розробка.

За оцінками фахівців, для створення ферми з поголів'ям 560 корів голштинської породи необхідно інвестувати близько 2,5 млн дол. у гривневому еквіваленті. Із загальної суми інвестицій 35,7% припадає на закупівлю корів, 21,2 - на обладнання, а 21,4% - на біогазову установку. За перші 6 місяців здійснюється будівництво примі-

щень, монтаж і налаштування обладнання та оформлення необхідної документації. У другому півріччі закуповується худоба і ферма починає виробляти продукцію. Термін окупності інвестицій до отримання прибутку від реалізації молока і великої рогатої худоби в живій масі орієнтовно становить 7 років (рис. 8).

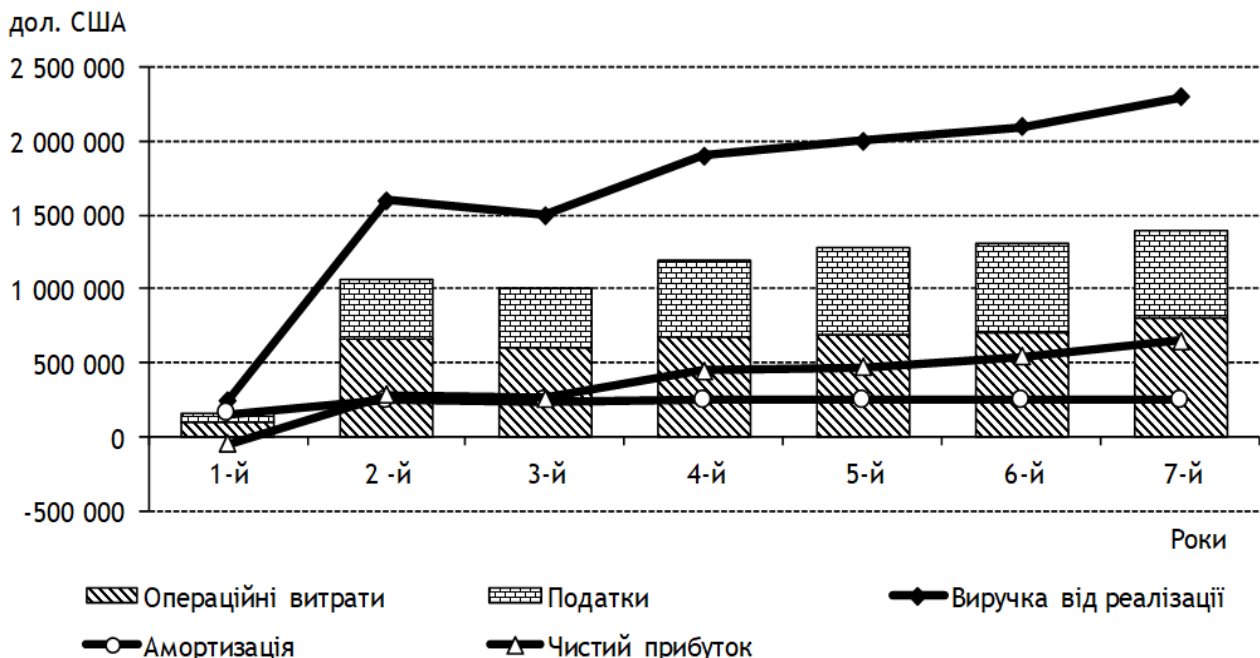

Рис. 8. Період окупності інвестицій для створення молочної ферми на 560 корів

Джерело: [10].

Для досягнення раціональної норми споживання молока населенням країни необхідно побудувати 1816 молочних ферм на 560 корів

кожна вартістю 2,5 млн дол. США з окупністю 7 років та інвестувати в розвиток молочного скотарства 4540 млн дол. США у гривневому

еквіваленті, що для сільськогосподарських підприємств стає практично нереальним заданням.

За розрахунками Міжнародної фінансової корпорації (IFC), витрати на одне скотомісце при будівництві нового молочного комплексу становлять 5,3 тис. євро, у т. ч. будівництво та обладнання - 1,99 тис. євро, племінні нетелі (українські) - 1,13, інвестиції в техніку для кормовиробництва - 1,02, та в обігові кошти для виробництва молока - 1,16 тис. євро [9]. Розміри інвестицій для створення молочної ферми залежать від запланованого поголів'я корів і встановленого обладнання. Вибір місця для будівництва ферми здійснюється з урахуванням оптимальної логістики постачання кормів і виробленої продукції.

Ферми-новобудови мають кращі стартові умови для досягнення високих результатів, ніж реконструйовані з інвестиційним навантаженням за високої банківської кредитної ставки. Побудована з використанням сучасних технологій молочного скотарства і галузевих вимог молочнотоварна ферма матиме на вітчизняному ринку конкурентну перевагу. При цьому інвестиції у розвиток молочного скотарства становитимуть 5390 млн євро, або 5929 млн дол. США у гривневому еквіваленті.

При будівництві сільськогосподарськими підприємствами тваринницьких комплексів держава компенсує частину витрат. У сучасний молочний комплекс європейського типу на 300 голів із доїльним залом «карусель» на 24 корови одночасного виду, комплектацією голштинською породою корів іноземної селекції, закупленими у Німеччині (168 голів) та Польщі (99 голів) нетелями, підприємство «Перлина Турії» Волинської області інвестувало понад 24 млн грн. Із державного бюджету за утримання корів і закупівлю племінних тварин господарство отримало 6,1 млн грн, а за часткове відшкодування вартості будівництва - 6 млн грн компенсації [11].

Нестачу інвестиційних ресурсів для розвитку сировинної бази певною мірою компенсують молокопереробні підприємства. ПАТ «Вімм-Білл-Дан Україна» закуповує поставальникам сировини обладнання для охолодження й зберігання молока у шведського підприємства «ДеЛаваль» із відстрочкою платежу на один рік і передає це обладнання сільськогосподарським підприємствам

теж з відстрочкою платежу терміном на два роки. Завдяки використанню таких фінансових схем співпраці молокопереробне підприємство закріплює за собою сировинну зону й забезпечує гарантовані обсяги надходження якісного молока.

Молочне скотарство знаходиться в тому стані, що визначається необхідністю розвитку малого й середнього бізнесу. Нині господарства населення утримують 77,4% корів, виробляють 73,2% молока, а передають на переробку лише 16% його обсягу, з якого 85,8% другого ґатунку і 5,1% неґатункове. Низька якість виробленого у господарствах населення молока зумовлена порушенням санітарно-гігієнічних норм, технологій утримання, годівлі, доїння корів та вимог щодо зберігання молока. Без охолодження видоєне молоко можна зберігати не більше 30 хв, потім його потрібно здавати на переробку або охолоджувати для запобігання розмноженню бактерій.

Для підвищення якості молока необхідно мати доїльне устаткування. У державному бюджеті передбачалося надання господарствам населення бюджетної підтримки за напрямом «Часткове відшкодування витрат фізичних осіб на закупівлю установки індивідуального доїння». Проте «правила гри» у сфері державної підтримки дещо змінилися.

Необхідність нарощування обсягів і підвищення якості молокосировини у господарствах населення зумовлена й набранням чинності з 1 січня 2019 р. ДСТУ 3662:2018 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови», що змінює вимоги до якості молока екстра, вищого й першого ґатунків. Вимоги до молока другого ґатунку залишаються незмінними й до 1 січня 2020 р. Його можна здавати на переробку. Однак низька ціна на таке молоко не влаштовує товаровиробників, а згорання виробництва не вигідне переробникам. Скорочення обсягів надходження молока на переробку спричинить зниження завантаженості виробничих потужностей молокозаводів і зменшення випуску молочних продуктів для ринку.

Одним із дієвих заходів збільшення обсягів і підвищення якості молока в особистих селянських господарствах (ОСГ) є створення сімейних ферм і об'єднання їх у кооперативи. Для розвитку сімейних ферм 31 березня 2016 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо сти-

мулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств. Сімейні ферми отримали статус сільгоспвиробника, якому «надається державна підтримка у порядку, передбаченому Законом «Про державну підтримку сільського господарства України» [12], але він поки що неузгоджений з нормами податково-бюджетного законодавства в частині регулювання діяльності високотоварних господарств населення.

Міні-ферми, які мають обладнання та відповідні умови утримання тварин, можуть дотримуватися стандартів безпеки та якості молока. Значну підтримку в інвестуванні цього напрямку розвитку сировинної бази надають підприємства переробної промисловості, міжнародні компанії та благодійні фонди. Загальна вартість таких сімейних ферм залежить від того, що має фермер (табл. 4).

4. Інвестиції будівництва нової й реконструкції сімейної молочної ферми на 10 корів

Нова молочна сімейна ферма		Реконструйована молочна сімейна ферма	
Статті витрат	Сума, дол. США	Статті витрат	Сума, дол. США
Будівля	9750	Будівля	-
Вентиляція	5000	Вентиляція	600
Освітлення	1250	Освітлення	250
Напувалка	3500	Напувалка	900
Доїльний апарат	1000	Доїльний апарат	1000
Комфорт	2500	Комфорт	1250
Усього	23000	Усього	4000
-	-	Частка фермера	800

Джерело: Сформовано авторами за даними джерел [6, 16].

За оптимістичного сценарію, окресленого щорічним приростом поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах на 2%, виробництво молока до 2025 р. досягне 4771 тис. тонн. При збереженні спадної тенденції валових надоїв у товарних господарствах населення обсяг їхнього виробництва становитиме 5852 тис. тонн молока. Для забезпечення раціональної норми споживання молока на рівні 390 кг додатково необхідно виробити 7335 тис. тонн. За прогнозованого рівня продуктивності корів у господарствах населення 5257 кг, поголів'я необхідно збільшити на 1395 тис. голів, що може забезпечити створення 279,1 тис. сімейних ферм на 5 корів, 139,5 тис. - на 10 або 93 тис. сімейних ферм на 15 корів молочної продуктивності. Інвестиції на створення 132 ферм на 560 корів для нащощеного у сільськогосподарських підприємствах поголів'я становлять 330 млн дол. США, у 139,5 тис. сімейних ферм на 10 корів - 3208,5, а загалом 3528,5 млн дол. США.

Висновки. Скорочення обсягів виробництва молока за досліджуваний період зумовило зменшення рівня забезпечення раціональної норми споживання молока населенням, а для переробних підприємств молоч-

ної промисловості сире молоко стало дефіцитним товаром.

Група компаній «Молочний альянс», що об'єднує потужні підприємства для переробки 2,2 тис. тонн молока, переробляє 1 тис. тонн, а в літній період - 1,5 тис. тонн молока за добу. Коефіцієнт завантаженості молокозаводів малої потужності знизився до 25-40% й переважно вони почали виконувати функції складів молочної сировини.

Таким чином, розвиток молочної галузі має важливе значення для забезпечення продовольчої незалежності держави, розвитку галузі молочного скотарства та створення робочих місць у сільській місцевості, завантаженості й використання виробничих потужностей молокопереробних підприємств.

Водночас необхідно приділити увагу підвищенню якості молокосировини і молокопродукції та вдосконаленню взаємовідносин товаровиробників у молочній галузі шляхом створення інтеграційних об'єднань із замкнутим циклом - виробництво сировини → переробка → реалізація продукції та пропорційним розподілом прибутку на вкладений капітал між його учасниками.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз поточної кон'юнктури і проноз ринків тваринницької продукції в Україні : монографія / О. М. Шпичак, О. В. Боднар, С. О. Пашко та ін. за ред. О. М. Шпичака. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 304 с.
2. 10 прогнозів щодо розвитку молочного ринку від експертів EvroTier. *Milkua.info*. URL : <http://milkua.info/uk/post/10-prognoziv-sodo-rozvitku-molocnogo-rinku-vid-ekspertiv-evrotier-2018> (дата звернення 20.11. 2018).
3. Васильченко О. М. Світові тенденції розвитку виробництва молока та трансформація молочних ферм. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5986>.
4. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
5. Кісіль М. І., Кропивко М. М., Карпенко І. Г. Інвестиційний проект створення сучасної молочної ферми на 300 корів. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 68 с.
6. Кооперативи та сімейні ферми - альтернативна модель закупівель молока. URL : <https://www.slideshare.net/DairyNews/ss-42646356> (дата звернення: 15.12. 2017).
7. Лозинська І. В., Дянько Ю. І. Стратегічні пріоритети розвитку скотарства в аграрних підприємствах. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 1(129). С. 152-157.
8. Мартинюк Г. П. Перспективи розвитку скотарства в аграрних формуваннях Житомирської області. *Бізнесінформ*. 2015. № 7. С. 178-183.
9. Міжнародна фінансова корпорація IFC. URL : <https://www.ifc.org/> (дата звернення: 5.01. 20019).
10. Молочная ферма окупится за 7 лет. *Agroportal*. URL : <http://agroportal.ua/news/vlast/> (дата обращения: 25.11. 2017).
11. На Волині відкрили молочний комплекс за європейськими технологіями. *Agronews*. URL : <https://agronews.ua/node/104839> (дата звернення: 29.11.2018).
12. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 31.03.2016 р. № 1067-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> (дата звернення: 9.04.2018).
13. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.
14. Розробки. Демографічні прогнози. URL : <https://www.idss.org.ua> (дата звернення: 12.02. 2019).
15. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
16. Стрижеус А., Ковальчук В. ТОП-10 составляющих проекта молочных ферм от Данон. *Agroportal*. URL : <http://agroportal.ua/publishing/sobytiya/top10-sostavlyayushchikh-proekta-molochnykh-ferm-ot-danon/> (дата звернення: 9.03. 2016).
17. Чай-хі О. С. Прогнозування тенденцій розвитку вітчизняного ринку молока та молокопродуктів. *Інноваційна економіка*. 2015. № 1(56). С. 162-166.
18. Kozak O. A., Hryshchenko O. Yu., Vasylychenko O. M. Milk production in Ukraine: trends and perspectives. *Економіка АПК*. 2018. № 8. С. 26-34.

References

1. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., Pashko, S.O., et al. (2017). *Analiz potohnoy konyunktury i proznoz rynkiv tvarynnnyzkoj produkcyi v Ukraini: monohrafiia* [An analysis of the current state and forecasts of markets of animal products in Ukraine: monograph]. O.M. Shpychak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
2. 10 prohnoviz shcodo rozvytku molochnoho rynku vid ecpertiv EvroTier [10 forecasts for the development of the dairy market by experts of EvroTier]. (2018). *Milkua.info*. Retrieved from: <http://milkua.info/uk/post/10-prognoziv-sodo-rozvitku-molocnogo-rinku-vid-ekspertiv-evrotier-2018> [In Ukrainian].
3. Vasylychenko, O.M. (2017). Svitovi tendenzi rozvytku vyrobnyztva moloka ta transformazia molochnykh ferm [World trends of milk production development and transformation of dairy farms]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5986> [In Ukrainian].
4. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy: monohrafiia* [Innovative support for development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
5. Kysil, M.I., Kropyvko, M.M., & Karpenko, I.H. (2015). *Investyziynyi proekt stvorenia suhasnoy molohnoy fermi na 300 koriv* [An investment project on creation of modern suckling farm is on 300 cows]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
6. Kooperatyvy ta simeyni fermi - alternatyvna model zakupivel moloka [Cooperatives and family farms as an alternative model of milk procurement]. (2014). *DairyNews*. Retrieved from: <https://www.slideshare.net/DairyNews/ss-42646356> [In Ukrainian].
7. Lozynska, I.V. & Danko, U.I. (2018). Stratehichni priorytety rozvytku skotarstva v ahrarykh pidpryemstvakh [Strategic priorities of animal husbandry development at agricultural enterprises]. *Sozialno-economiczni problemy sychasnoho periody Ukrainy: zbirnyk naukovykh praz, 1 (129), pp. 152-157* [In Ukrainian].
8. Martuniuk, H.P. (2015). Perspektyvy rozvytku skotarstva v ahrarykh formuvaniakh Zytomyrskoi oblasti [Prospects for development of stock breeding in the agrarian formations of Zhytomyr region]. *Biznesinform*, 7, pp. 178-183 [In Ukrainian].
9. Miznarodna finansova korporazia IFC [International Finance Corporation]. Retrieved from: <https://www.ifc.org> [In Ukrainian].
10. Molochnay ferma okupitca za 7 let [A dairy farm will pay off in 7 years]. (2017). *Agroportal*. Retrieved from: <http://agroportal.ua/news/vlast/> [In Russian].
11. Na Volyni vidkryly molohnyi complex za evropeiskymy tehnologiyamy [A milk complex on European technologies was opened in Volyn]. (2018). *Agronews*. Retrieved from: <https://agronews.ua/node/104839> [In Ukrainian].
12. Pro vnesenia zmin do zakonu Ukrainy "Pro fermerske hospodarstvo" schodo stymylyuvania stvorenia ta dialnosti fermerskykh hospodarstv: zakon Ukrainy vid 31.03.2016 p. № 1067-VIII [On amendments to a Law of Ukraine "On farm" on promotion of the creation and activity of family farms: Law of Ukraine dated 31.03.2016. No. 1067-VIII]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> [In Ukrainian].
13. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid* [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
14. Demohrafichni prohozy [Demographic forecasts]. (2019). *Rozrobky*. Retrieved from: <https://www.idss.org.ua> [In Ukrainian].
15. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

16. Strizheus, A. & Kovalchuk, V. (2016). TOP 10 sostavliauschich proekta molochnoi fermy ot Danon [Top 10 constituents of the dairy farm project from Danone]. *Agroportal*. Retrieved from: <http://agroportal.ua/publishing/sobytiya/top10-sostavlyayushchikh-proekta-molochnykh-ferm-ot-danon> [In Russian].
17. Chai-khi, O.S. (2015). Prohnozuvania tendenzii rozvytku vitchyznianoho rynku moloka ta molokoproductiv [Prognosis the trends for the development of the domestic market of milk and dairy products]. *Innovazhina ekonomika*, 1 (56), pp. 162-166 [In Ukrainian].
18. Kozak, O.A., Hryshchenko, O.Yu., & Vasylchenko, O.M. (2018). Milk production in Ukraine: trends and perspectives. *Ekonomika APK*, 8, pp. 26-34 [In English].

Rossokha V.V., Petrychenko O.A. Forecasting trends and investments for the dairy industry and ensuring rational consumption of milk and dairy products by the population

The purpose of the article is to uncover statistically significant trends and dependencies of the dairy industry that can continue in the future, and determine the directions of investments and volumes of investment resources for milk and dairy products that will ensure a rational rate of its consumption per capita.

Research methods. During the research process were used the following scientific methods: methods of analysis and synthesis (for determining indicators of dynamics and prospects of the dairy industry development in context of ensuring a rational rate of internal consumption of milk and dairy products in terms of milk per capita; correlations and regressions (for analytical alignment of actual data, their replacement by the theoretical equations of trend with the highest coefficients of approximation, as well as the definition of predictive indicators of the dairy industry development); project analysis (for establishing scenarios of the dairy industry development with justification of their investment support).

Research results. Analysis of the dynamics of the dairy industry showed a decrease in the livestock and cow productivity in all categories of farms, an increase in milk sales to processors by agricultural enterprises and a decrease in households. In the future, a decline rate in the cow livestock will outpace productivity growth, which will cause a decrease in the milk production in all categories of farms and sales to processing plants. The population in the country was estimated and a ratio of milk consumption per capita to the rational rate of consumption was established. Scenarios for the dairy industry development and volume of investments were worked out to ensure a rational rate of consumption of milk and dairy products per capita.

Elements of scientific novelty. Regularities on trends of the dynamic series of indicators of the dairy industry development were mathematically proved. Analytical functions and estimation of approximation coefficients of adequacy of equations made a forecast on production and consumption of milk and dairy products. The level of milk production was established to ensure a rational rate of consumption of milk and dairy products per capita. Scenarios for the dairy industry development were worked out at an expense of different categories of farms and a certain amount of investments.

Practical significance. The researched tendencies and predictive indicators of the dairy industry development might serve as a guideline for making managerial decisions on directions for increasing a level of milk production and processing in order to ensure a rational rate of consumption of milk and dairy products by the country's population. *Tabl.: 4. Figs.: 8. Refs.: 18.*

Keywords: milk; production; sales; dairy products; consumption; investment.

Rossokha Volodymyr Vasylovych - doctor of economic sciences, professor, chief research fellow of the department of organisation of management and public administration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: rossokha@ukr.net

Petrychenko Oleksandr Anatoliiovych - doctor of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of analysis and statistics, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsia)
E-mail: petruchenko_o_a@ukr.net

Россоха В.В., Петриченко А.А. Прогнозирование тенденций и инвестиций в молочной отрасли для обеспечения рациональных норм потребления молока и молокопродуктов населением

Цель статьи - выявить статически достоверные тенденции и зависимости развития молочной отрасли, которые могут продлиться в будущем, и определить направления вложений и объемов инвестиционных ресурсов для производства молока и молокопродуктов, которые обеспечат рациональную норму их потребления на душу населения страны.

Методика исследования. Охватывает методы анализа и синтеза показателей динамики и перспектив развития молочной отрасли в контексте обеспечения рациональной нормы внутреннего потребления молока и молокопродуктов в пересчете на молоко на одного человека населения страны. Корреляции и регрессии для аналитического выравнивания фактических данных, замены их теоретическими уравнениями тренда с наивысшими коэффициентами аппроксимации и определения прогнозных показателей развития молочной отрасли. Проектный анализ сценариев развития молочной отрасли с обоснованием их инвестиционного обеспечения.

Результаты исследования. Анализ динамики показателей молочной отрасли засвидетельствовал сокращение поголовья и повышение производительности коров во всех категориях хозяйств, рост объемов продажи молока переработчикам сельскохозяйственными предприятиями и уменьшение хозяйствами населения. В перспективе темпы сокращения поголовья коров будут опережать темпы роста продуктивности, что повлечет за собой уменьшение объемов производства молока во всех категориях хозяйств и продажи его перерабатывающим предприятиям. Осуществлен прогноз численности населения в стране и установлено соотношение уровня потребления молока на одного человека к рациональной норме потребления. Проработаны сценарии развития молочной отрасли и объемы инвестиций для обеспечения рациональной нормы потребления молока и молокопродуктов на одного человека населения страны.

Элементы научной новизны. Математически доказаны закономерности тенденций динамических рядов показателей развития молочной отрасли. По аналитическим функциям и оцениванию коэффициентов аппроксимации адекватности уравнений осуществлен прогноз производства и потребления молока и молокопродуктов. Установлен уровень производс-

тва молока для обеспечения рациональной нормы потребления молока и молокопродуктов на одного человека. Разработаны сценарии развития молочной отрасли за счет разных категорий хозяйств и установленного объема инвестиций.

Практическая значимость. Исследованные тенденции и прогнозные показатели развития молочной отрасли служат ориентиром для принятия управленческих решений относительно направлений повышения уровня производства и переработки молока для обеспечения рациональной нормы потребления молока и молокопродуктов населением страны. Табл.: 4. Илл.: 8. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: молоко; производство; реализация; молокопродукты; потребление; инвестиции.

Россоха Владимир Васильевич - доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела организации менеджмента, публичного управления и администрирования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: rossokha@ukr.net

Петриченко Александр Анатолиевич - доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры анализа и статистики, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: petruchenko_o_a@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 18.10.2019 р.

Фахове рецензування: 20.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Россоха В. В., Петриченко О. А. Прогнозування тенденцій та інвестицій в молочній галузі для забезпечення раціональних норм споживання молока і молокопродуктів населенням. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 16 – 27.

* * *

Новини АПК

Сімейні ферми повинні стати основою сталого розвитку територій - зазначив директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН Юрій Лупенко, виступаючи на засіданні Президії Національної академії аграрних наук України, яке відбулося 18 грудня 2019 року.

Особлива роль сімейних ферм, які використовують більше 90 % сільськогосподарських угідь і виробляють понад 80 % продовольства у світі, визнана Організацією Об'єднаних Націй. На знак цього вона проголосила 2019-2028 роки Десятиліттям сімейних фермерських господарств, зазначив він у доповіді «Наукове забезпечення розвитку сімейного фермерства як основа сталості сільських територій».

В Україні розвиток фермерства був започаткований у 90-х роках минулого століття. Однак частина ферм згодом втратила ознаки сімейних. Нині сімейні господарства функціонують у вигляді малих фермерських господарств та особистих селянських господарств.

Водночас сімейне фермерство, у якому гармонійно поєднуються можливості сім'ї і ферми в розвитку економічних, екологічних, соціальних та культурних функцій, має найбільші можливості для забезпечення сталого розвитку сільських територій. Саме сімейні ферми найбільше зацікавлені у збереженні біорізноманіття, сільського укладу життя та ресурсоощадливої сільськогосподарської діяльності; формуванні стійких продовольчих систем, забезпеченні зайнятості та зростанні доходів сільського населення, тобто у досягненні проголошених ООН Цілей Сталого Розвитку 2030, зазначив академік.

За активної участі науковців останнім часом в Україні формуються сприятливі умови для розвитку сімейного фермерства. Зокрема, до чинного законодавства внесено зміни щодо запровадження визначення сімейного фермерства, розширення його організаційно-правових форм, застосування спрощеної системи оподаткування для сімейних ферм та ін. Урядом започатковано ведення Державного реєстру сімейних фермерських господарств, поінформував доповідач.

Науковцями Інституту аграрної економіки сформовано пропозиції щодо ідентифікації сімейних ферм, створення спеціальних механізмів фінансової підтримки їх діяльності, інтеграції в організований аграрний ринок, стимулювання трансформації особистих селянських господарств у сімейні ферми, параметри основних їх моделей, нагадав Юрій Лупенко.

Крім того, визначено потенціал вітчизняного сімейного фермерства, що становить близько 1 млн господарств. Також розроблено рекомендації щодо створення сімейних ферм на основі визначеного алгоритму та варіантів дій на кожному етапі. Реалізація зазначених пропозицій та рекомендацій прискорить розвиток сімейного фермерства в Україні, а відтак і досягнення Цілей Сталого Розвитку 2030, підсумував доповідач.

У засіданні Президії взяли участь та виступили представники Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, наукових установ різних відомств. Із заключним словом виступив президент НААН Ярослав Гадзало, який підбив підсумки обговорення.

За результатами обговорення Президія НААН прийняла рішення, в якому конкретизовано завдання науки щодо розвитку сімейного фермерства в Україні, зокрема підготовки проекту відповідної концепції на період до 2030 року.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 338.48-53:63

JEL Classification: R51

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912028>

В.Г. ГРАНОВСЬКА, доктор економічних наук
Л.О. АЛЕЩЕНКО, здобувач*

Агротуризм як інструмент диверсифікації діяльності агроформувань

Мета статті - надати науково-теоретичне обґрунтування та розробити рекомендації щодо впровадження агротуризму як ефективного напрямку диверсифікації діяльності аграрних формувань.

Методика дослідження. Виявлення проблем нормативно-правового забезпечення, обґрунтування висновків та розробка рекомендацій для використання агротуризму різними формами господарюючих суб'єктів засновані на монографічному методі дослідження. Абстрактно-логічний метод використано для виявлення сучасних проблем і перспектив розвитку агротуризму, формулювання його сутності, узагальненні світового досвіду. Розроблена структурно-логічна схема впливу економічних, соціокультурних, етнокультурних, особистісних та соціальних детермінант агротуризму на активізацію діяльності господарств і населення передбачає використання методу системного аналізу. Метод моделювання організаційної структури агротуризму, що включає відпочинковий, брендовий та тематичний напрями інноваційної агротуристичної діяльності в Херсонській області.

Результати дослідження. Обґрунтовано значення агротуризму як ефективної бізнес-ідеї диверсифікації діяльності агроформувань, розкриті проблеми нормативно-правового регулювання згаданої сфери. Здійснено оцінку чинників та пріоритетних напрямів розвитку агротуризму, що дозволило розробити інноваційні моделі, запровадження яких забезпечить не тільки зростання доходів і прибутків господарюючих суб'єктів, а й соціально-культурний розвиток сільських територій.

Елементи наукової новизни. Набуло подальшого розвитку трактування сутності категорії «агротуризм», удосконалено поняття соціально-економічних детермінант розвитку агротуризму, вперше побудована модель ефективного розвитку агротуризму за інноваційними напрямками в Херсонській області.

Практична значущість. Запропоновані моделі розвитку агротуризму можуть бути використані окремими господарюючими суб'єктами з метою диверсифікації діяльності, об'єднаними територіальними громадами - при розробці програм розвитку, регіональними органами влади - для поширення досвіду і розвитку дорадництва на базі передових підприємств. Рис.: 2. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: агротуризм; агроформування; диверсифікація; конкурентоспроможний розвиток; туристичний продукт; детермінанти.

Грановська Вікторія Григорівна - доктор економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Алещенко Людмила Олександрівна - здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, асистент кафедри менеджменту організацій, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: 20liudmila2017@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7119-2922>

Постановка проблеми. Умови активної інтеграції суб'єктів господарювання аграрного сектору до ринкового середовища вимагають від агроформувань вивести існуючі галузі на якісно новий рівень конкурентоспроможності, забезпечити високі стандарти експортованої продукції, а також розви-

вати нові напрями діяльності, які забезпечуватимуть високий рівень прибутковості, стабілізують фінансовий стан господарюючих суб'єктів та сприятимуть нівелюванню проблем сезонності виробництва. Європейський досвід розвитку аграрного сектору свідчить про ефективність диверсифікації діяльності агроформувань, як інструменту їх конкурентоспроможного розвитку. Цим зумовлена актуальність вибраної теми дослідження.

* Науковий керівник - В.Г. Грановська, доктор економічних наук.

© В.Г. Грановська, Л.О. Алещенко, 2019

Задля отримання прибутку аграрні формування займаються виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції. Проте аграрний бізнес, як жоден інший, характеризується ризиками і невизначеністю впливу природно-кліматичних факторів та сезонністю виробництва. Крім того, важливі правильне планування доходів і витрат та раціональний розподіл матеріальних і фінансових ресурсів. Таким чином, ефективне управління аграрними підприємствами вимагає формування такої економічно-організаційної моделі, яка забезпечить стабільні й постійні доходи, нейтралізує негативний вплив факторів зовнішнього середовища і страхуватиме ризики підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці М.М. Ільчук, С.О. Нікітченко, Є.Ф. Перегуда детально аналізують теоретичні й методичні засади диверсифікації підприємств, розроблені стратегії та визначені показники ефективності. Агротуризм розглядається як один із стратегічних напрямів диверсифікації, що забезпечить створення на базі сільськогосподарських підприємств агросадиб, сприятиме зростанню доходів і числа працівників [6]. При цьому С. Перегуда розкриває соціально-економічні аспекти розвитку агротуризму як передумови розвитку громад і сільських територій та обґрунтовує досвід європейських країн [7]. Агротуризм як стратегію вертикальної диверсифікації селянських господарств і каталізатор структурної перебудови економіки сільських територій розглядає С.М. Філюк. Автор наголошує на тому, що відсутність інформаційної, нормативно-правової і фінансової підтримки стримує розвиток агротуристичної діяльності, пропонує використовувати туристичний потенціал регіону і самих господарств для отримання додаткових джерел доходів [14]. У проекті Закону України «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» його сутність розкривається як вид туризму відпочинкового та пізнавального характеру, пов'язаний з використанням майна особистих селянських господарств, що передбачає здійснення агротуристичної діяльності під час тимчасового перебування туристів у сільській місцевості [9]. На нашу думку, в наукових публікаціях і нормативно-правових актах сутність агротуризму розкрито не повністю, недостатньо обґрунтовано нап्रा-

ми диверсифікації діяльності аграрних формувань на основі агротуризму. Актуальність теми дослідження зумовлена недостатнім поширенням агротуризму в південному регіоні при наявному потенціалі.

Мета статті - надати науково-теоретичне обґрунтування та розробити рекомендації щодо впровадження агротуризму як ефективного напрямку диверсифікації діяльності аграрних формувань.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано: монографічний метод при вивченні наукових літературних джерел за темою; абстрактно-логічний при розробці пропозицій та обґрунтуванні висновків; метод системного аналізу при визначенні оптимального комбінування та впливу соціально-економічних детермінант на розвиток аграрного туризму; метод моделювання при розробці моделі розвитку агротуристичних напрямів у Херсонській області.

Виклад основних результатів дослідження. Диверсифікації діяльності має бути притаманний інноваційний характер - від переробки власної продукції та її реалізації кінцевому споживачеві до заснування нових видів бізнесу, які не властиві сільськогосподарському виробництву - магазини, аптеки, перукарні, готелі тощо. У переліку напрямів диверсифікації пріоритетними вважаємо не лише виробництво нових видів продукції, а й нові види послуг, зокрема агротуристичні.

На сучасному етапі питання законодавчого забезпечення і нормативно-правової бази розвитку агротуризму не врегульовані, оскільки в законодавчих актах визначають агротуризм переважно як сферу діяльності фізичних осіб (сільські господарі та члени їх родин), які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) туристів у власному житловому будинку сільського господаря. У законодавстві України аграрний туризм розглядається як одна із послуг, що може надаватися в рамках господарської діяльності особистих селянських господарств [10].

У зв'язку з процесами глобальної урбанізації агротуризм набуває дедалі більшої популярності серед населення, передусім у сімей з дітьми. На противагу традиційним формам туризму, відпочинок вихідного дня в аграрному середовищі набуває не лише

пізнавальної та виховної, а й освітньої функцій. Так споживачі туристичних послуг зможуть на практиці дізнатися про особливості технології виробництва та переробки продуктів харчування, екологічні аспекти діяльності аграрних підприємств. Бізнес-ідеї агротуризму пов'язані із залученням туристів не тільки до пасивного відпочинку на природі, а й до активної діяльності в процесі збору і виробництва продукції сільського, лісового та рибного господарства. Зокрема, актуальними для відпочинку будуть рибництво, обробіток ґрунту, створення об'єктів садово-паркового господарства, збір плодів, ягід, грибів на полях і в природних умовах, годівля та догляд за сільськогосподарськими тваринами, створення еко-поселень [2].

Зважаючи на відсутність правового статусу та законодавчого закріплення норм регулювання агротуристичної діяльності виникає необхідність дослідження теоретичної платформи дефініції «агротуризм».

У наукових виданнях агротуризм визначають як вид сільського зеленого туризму, пов'язаний з використанням підсобних господарств населення або земель сільськогосподарських підприємств, які тимчасово вилучені з аграрної сфери [13]. Проте агротуризм слід трактувати значно ширше, не тільки як діяльність на вилучених із сільськогосподарського обороту землях. Адже агротуристичним продуктом може бути технологічний процес аграрних підприємств, де залучені всі фактори виробництва, процес переробки сільськогосподарської продукції, готова продукція.

Отже, пропонується визначити агротуризм як один із можливих диверсифікаційних напрямів діяльності агроформувань у ринкових умовах, що передбачає використання не тільки вилучених із господарського обороту земель, а й всіх видів виробничих ресурсів та створення високоякісного, інноваційного та конкурентоспроможного туристичного продукту на кожній стадії виробничого циклу. Забезпечення ефективного розвитку агротуризму досягається за умови оптимального комбінування або впливу його соціально-економічних детермінант (рис. 1).

Водночас цей вид туризму стимулюватиме розвиток сільськогосподарського виробництва та його диверсифікацію. Це пов'язано зі збільшенням обсягів виробництва продукції, адже туристи купуватимуть

продукти харчування (мед, молоко тощо) та розширенням структури попиту на продукти харчування, предмети ремесла (гличики, вишиванки), що вироблені в сільській місцевості.

Україна також визначає одним зі своїх пріоритетних заходів диверсифікацію підприємницької діяльності в сільській місцевості, розвиток сільського туризму, відродження підсобних промислів і ремесел з метою створення рівних умов для ефективного функціонування господарств усіх форм власності, а також стимулювання об'єднання товаровиробників як у виробничій, так і в обслуговуючій сфері, що сприятиме посиленню їхньої конкурентоспроможності.

Ефективність агротуризму підтверджує і світовий досвід. Так, наприкінці 90-х років минулого століття усі національні організації аграрного та сільського туризму країн Європи об'єдналися в Європейську федерацію фермерського та сільського туризму («EuroGites»). Основною метою такого об'єднання стала різностороння популяризація відпочинку в сільській місцевості, збереження потенціалу аграрного і сільського туризму в країнах Європи, забезпечення сталого розвитку цих видів туризму в усіх її аграрних районах тощо.

Враховуючи світовий досвід та сучасні тенденції розвитку національної економіки, можна вважати розвиток агротуристичної сфери в Україні інструментом, котрий сприятиме структурній перебудові сільської економіки, здійснюватиме вплив на розвиток, насамперед, таких галузей, як транспорт, будівництво, зв'язок, сільське господарство, соціальна сфера. Аграрний туризм має прийнятні природно-кліматичні, соціально-культурні та економічні передумови для розвитку в Херсонській області, зважаючи на наявність у сільській місцевості специфічних видів діяльності, які можуть бути цікавими для туристів, зокрема, що пов'язані з агробізнесом, природою, традиційним для села способом життя. Також додатковим ресурсом можна розглядати участь у цій діяльності місцевого населення, налагодження гнучких контактів із сільським населенням та матеріально-технічну базу.

Таким чином, агротуризм забезпечує потребу міського споживача у єднанні з природою, споживанні органічних продуктів харчування, розширенні соціальних контактів.

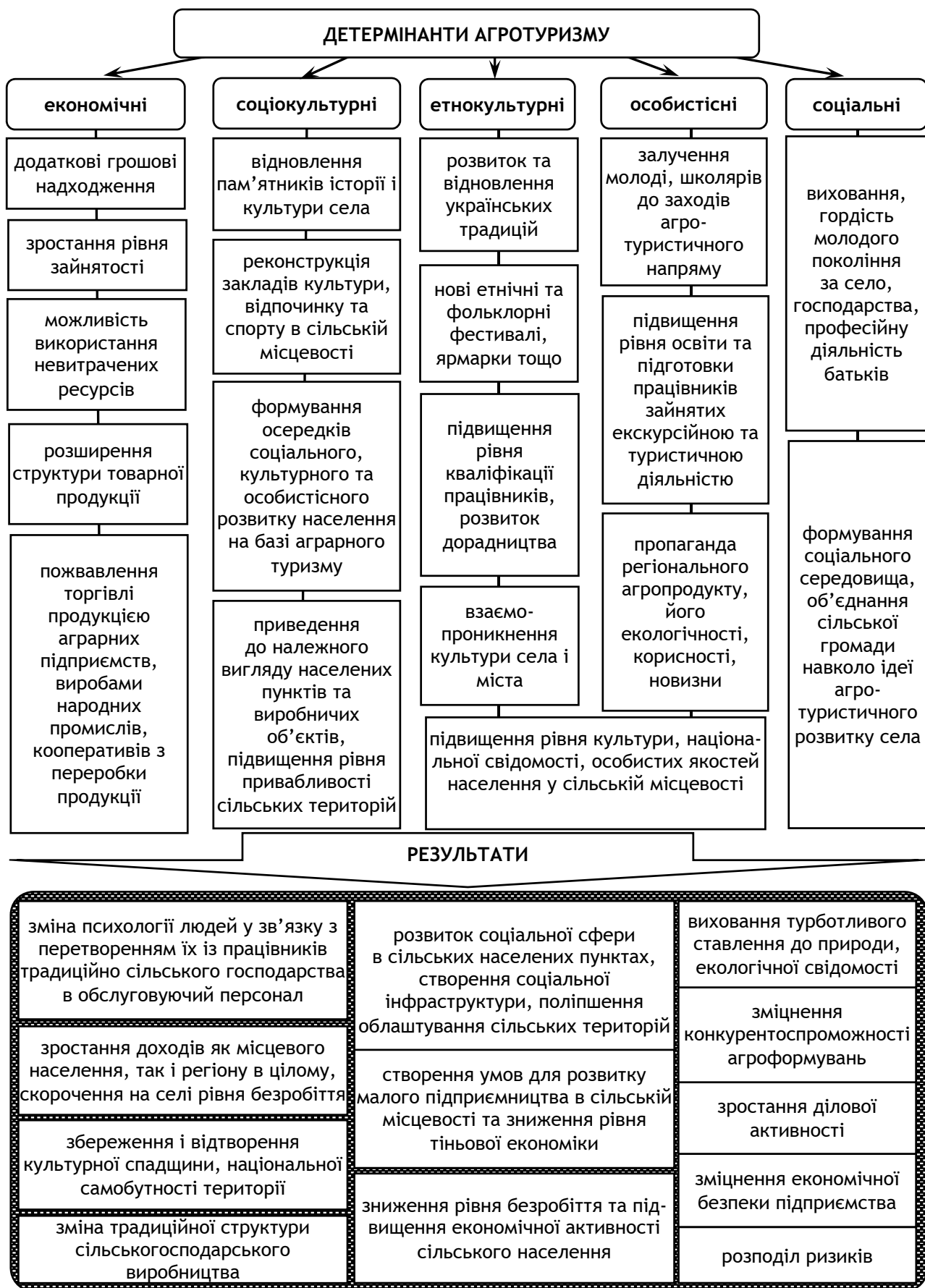

Рис. 1. Соціально-економічні детермінанти розвитку агротуризму

Джерело: Розроблено авторами.

Аграрний туризм не вимагатиме особливих чи спеціальних заходів щодо підготовки або реорганізації господарств. Проте для його функціонування потрібні значні фінансові й матеріальні ресурси для підготовки приміщень до прийому туристів, адже в сільському зеленому туризмі важливі, передусім, добротність господарств і споруд, чистота, мальовничі краєвиди, чисте повітря.

Як особливість згаданого бізнесу слід вказати залежність зростання обсягів туристичних послуг від механізмів інформаційно-рекламного забезпечення та маркетингу.

Вибір суб'єктів агротуризму здійснюється за такими критеріальними ознаками, як матеріально-технічне оснащення господарств (їх розбудова та модернізація інфраструктури); конкурентоспроможність кожного господарства на ринку надання послуг, рівень їх дохідності від діяльності у сфері аграрного туризму; якість надання послуг у цій сфері, рівень удосконалення діяльності.

Основні переваги агротуризму для господарств, що надають послуги в даній сфері: додатковий стабільний дохід протягом року; активізація підприємницької діяльності господарства, залучення додаткових робочих місць та інших ресурсів до туристичного бізнесу; розвиток навиків, набуття нових знань і компетенцій працівників у прийомі й обслуговуванні туристів, проведенні екскурсій, ознайомленні з господарством і окремими бізнес-процесами; використання вільних засобів господарства - закладів громадського харчування, будинків культури, пам'яток історії і культури, рекреаційних зон; популяризація власної продукції, підвищення її якісних показників, розширення кола споживачів та активізація торгівлі; естетичний і культурний розвиток господарюючих суб'єктів; розвиток супутніх напрямів (сонячні ферми, заклади торгівлі, готельно-ресторанний бізнес, культурні та спортивні об'єкти). За оцінками експертів, сім'я фермерів може отримувати постійні 20-30% доходу від сільського туризму до основної діяльності [7]. А налагоджений туристичний маршрут для агроформувань може забезпечувати приріст додаткових грошових потоків.

Проте, поряд із беззаперечними аргументами щодо доцільності та ефективності агротуризму існують фактори, що стримують його розвиток. До них належать:

- недостатня кількість, або повна відсутність у потенційних учасників цього виду

туризму належних знань з організації бізнесу;

- відсутність досвіду проведення різних типів рекламних заходів;

- недостатня поінформованість з приводу можливостей агротуристичного відпочинку;

- невисокий рівень агротуристичної культури населення;

- низький рівень системи підготовки кадрів для агротуристичної сфери;

- неврегульованість законодавства у сфері агротуризму, недосконала система оподаткування;

- відсутність системи категоризації агротуристичних господарств;

- недостатній інтерес органів самоврядування до розвитку агротуризму;

- неврегульована програмна підтримка держави.

Розвиток аграрного туризму для сільських територій Херсонської області - це не тільки розвиток високоприбуткового виду підприємницької діяльності, а один із напрямів розвитку села і сільських територій, спосіб зменшення соціальної напруги, підвищення рівня життя селян і працівників господарств, забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку регіону.

На нашу думку, особливу увагу слід приділити розвитку агротуризму у фермерських господарствах, які мають більші можливості, ніж домашні господарства населення. Прикладом диверсифікації основної діяльності та ефективної діяльності у сфері агротуризму в Херсонській області може бути ПП «Демченко», с. Любимівка Каховського району, яке активно залучило туристів до пізнання «шафранового бізнесу» та організувало агротури на фестиваль тюльпанів «Маленька Голландія-2018» [4].

Також популярними серед туристів стали винні туристичні екскурсії з дегустацією. Романтичний відпочинок в оточенні виноградників, з неймовірним видом на Дніпро в комфортних умовах дарує своїм гостям «Виноробне господарство князя П.М. Трубецького». Здійснити подорож в історію можливо у винних підвалах і вигадливих галереях. Тут можна зануритися в історію, адже 8 винних підвалів зберігають понад 10 тис. пляшок, серед яких близько 7 тис. вин - рідкісні екземпляри. Екскурсія «Виноробним господарством князя П.М. Трубецького» знайомить туристів із дивовижним світом виноробства. Тут можна дізнатися, як вироб-

ляється вино і доторкнутися до магії цього процесу, відвідати виноградники, шато, галереї винних погребів XIX ст., замок Петра Трубецького, приєднатися до одного з етнографічних, еногастрономічних та інших турів, які організовує виноробня [3].

Сімейна виноробня «Курінь» - одна з перших в українському мікровиноробстві, також практикує залучення туристів. Вивчивши вікові традиції європейських країн, фермер М. Халупенко зробив висновок, що високоякісне автентичне вино, яке має свій особистий стиль, можна одержати тільки в невеликих об'ємах. Нині у господарстві вирощують якісний виноград і виробляють з нього якісне вино. Сімейну винарню ТМ «Курінь» створено за прикладом французьких шато. Вино «Куреня» високо оцінюють не лише відвідувачі з України - у гостювій книзі чимало записів іноземними мовами.

Принципи, що сповідують у своїй роботі винороби ТМ «Курінь», спрямовані на якість продукту:

- відхід від масового виробництва вина в бік індивідуалізації;
- створення вина, що максимально виражає особливості терруара;
- відродження культури споживання вина.

Як зазначає голова ФГ «Курінь», Херсонщина стає не тільки аграрним, а ще й туристичним регіоном, завдяки чому фермери мають стабільний збут. У цьому році ФГ «Курінь» велику кількість вина продало саме гостям області. Господарник сподівається, що туристична галузь і надалі розвиватиметься, що надасть можливість додатково заробляти всім херсонським виробникам [1].

Інновацією у розвитку агротуризму були проведені цьогорічні акції ФГ «Курінь»: «Назбирай малини власноруч», «Назбирай собі яблук - запасись вітамінами на зиму вже зараз», які викликали справжній «фруктовий бум». Фермер запросив всіх бажаючих самим зібрати соковиті, екологічно чисті яблука сортів Джонаголд, Голден, Семиренко та груші Конференція, Бере Боск, Таврійська і придбати їх за низькими цінами [16].

Ринок агротуристичного продукту в Херсонській області є таким, що розвива-

ється, отже, відсутня жорстка або запекла конкуренція за ринковий сегмент та споживача. Це дає можливість для розширення таких видів впровадження агротуристичного продукту, як агроготелі, агрофуди, агророзваги, агротерапія [15].

На основі проведеного дослідження нами обґрунтовано наступні моделі організації агротуризму в Херсонській області (рис. 2):

1. Розвиток агротуризму на базі домашнього або особистого селянського господарства, яке виробляє певний вид сільськогосподарської продукції і залучає туристів до ознайомлення з особливостями ведення господарської діяльності, забезпечує певні терміни проживання туристів та їх харчування (до 10 ліжко-місць).

2. Туристична діяльність спеціалізованих брендових агротуристичних господарств (Ф(С)Г «Курінь», Кінний завод «Grand Prix», «Виноробне господарство князя П.М. Трубецького»).

3. Поділяємо думку А.В. Кулік, що перспективною вважається модель, яка включає сільськогосподарські тематичні парки, центри. Концепція такої моделі - популяризація нових інноваційних технологій у сільському господарстві, альтернативних джерел енергії, ознайомлення з традиційним сільськогосподарським виробництвом, пов'язаними з ним традиційними і нововведеними святами та заходами, надання послуг з дорадництва та гостинності [16].

Найбільш успішною моделлю практики вважають об'єднання суб'єктів агротуристичних послуг у формі кластера, у центрі якого знаходиться певний вид продукції (виноробство, сироваріння, херсонські кавуни, помідори, інші екологічні чи крафтові види продукції). Такі об'єднання кластерів передбачають взаємодію влади, бізнесу та науки й забезпечують вищу якість і ефективність туристичного продукту. Важливою складовою розвитку агротуризму має стати власна легенда, бренд і слоган, які виокремлюють даний туристичний об'єкт і створюють незабутні асоціації з реальними враженнями.

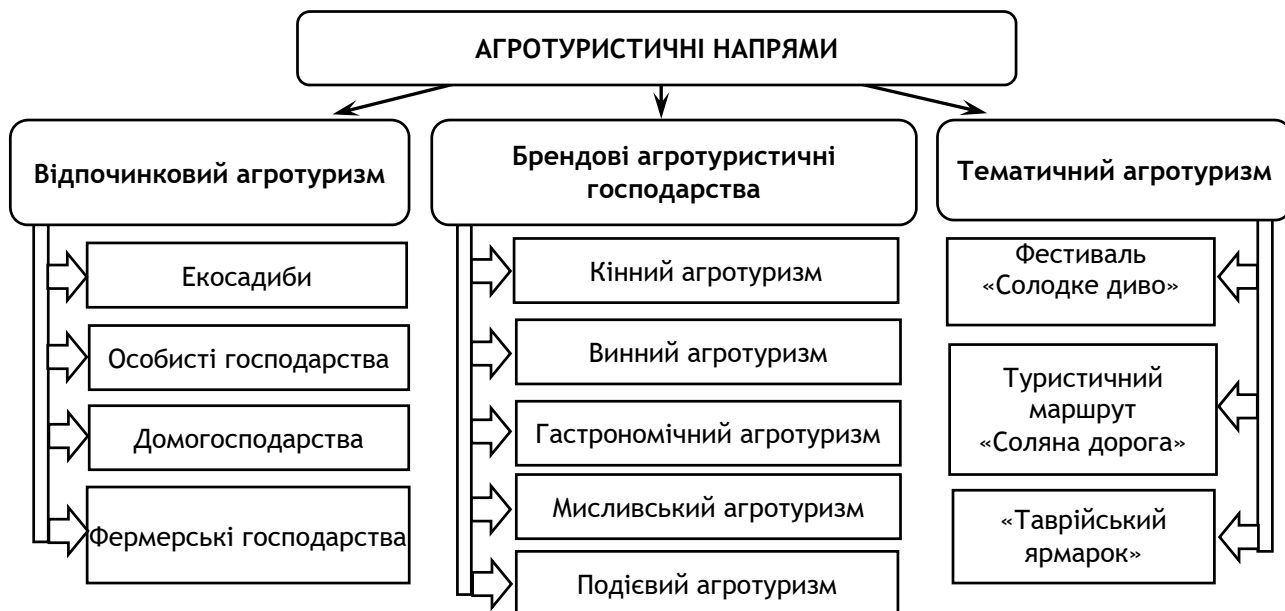

Рис. 2. Модель розвитку агротуристичної діяльності в Херсонській області

Джерело: Розроблено авторами.

Висновки. Для ефективного розвитку агротуризму слід розробити на законодавчому рівні стандарти й нормативи послуг, узгодити нормативи сертифікації, ліцензування, оподаткування, прав і обов'язків тих, хто працює у сфері агротуризму, чітко розмежувати суб'єктів та об'єкти ведення такого виду туристичних послуг. Законодавством чітко визначити, які саме види діяльності належать до агротуризму. За наявності гідного сервісу і розвиненої інфраструктури агротуризм Херсонщини має значні перспективи розвитку. Як пропозиція ефективної складової агротуризму - створення культурно-пізнавальних, навчальних і культурних програм з метою підвищення інтелектуального рівня подорожуючих у процесі їх участі в агротурах. Наприклад, агротур «Сеньор-помідор» за участі загальновідомого підприємства ПрАТ «Чумак» та ряду підприємств, які виробляють томати для переробки на згаданому підприємстві. У процесі екскурсії туристам може бути запропоновано самим

переконатися в екологічній безпеці вирощування томатів безпосередньо на полі, провести дегустацію різних сортів і видів помідорів та в результаті на переробному підприємстві простежити за етапами створення готової продукції - томатів, кетчупів, консервів.

Отже, агротуризм у сучасних умовах розвитку аграрних формувань стає дієвим засобом одержання стабільних доходів й ефективного ринкового механізму господарювання, забезпечує надходження значних коштів до місцевих громад і державного бюджету, виступає однією з форм раціонального використання вільного часу населення, проведення змістовного і пізнавального дозвілля, вивчення особливостей аграрної сфери, історії розвитку традиційних форм господарювання та інноваційних видів бізнесу в сільському господарстві, залучення широких верств населення до пізнання історико-культурної спадщини.

Список бібліографічних посилань

1. Бізнес-ідея з вирощування шафрану. URL : <http://jak-zarobyty.pp.ua/4008-bznes-deya-z-viroshchuvannya-shafranu.html>.
2. Бізнес-ідея: як заробити на зеленому туризмі. URL : <http://my.rv.ua/hotnews/biznes-ideya-yak-zarobiti-na-zelenomu-turizmi/>.
3. Виноробне господарство князя П. М. Трубецького. URL : <https://vina-trubetskogo.com.ua/vinnyj-turizm/>.
4. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму. URL : http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm.
5. Здоровило Т. І на роботі, і вдома: як сільський туризм може стати в нагоді українським фермерам. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3240/159/117922/>.

References

1. Biznes ideia z vyroshchuvannya shafranu [Business idea for growing saffron]. (n.d.). *Yak Zarobyty*. Retrieved from: <http://jak-zarobyty.pp.ua/4008-bznes-deya-z-viroshchuvannya-shafranu.html> [In Ukrainian].
2. Biznes-ideia: yak zarobyty na zelenomu turizmi [Business idea: how to make money on green tourism]. (2017). *Rivnianskyi*. Retrieved from: <http://my.rv.ua/hotnews/biznes-ideya-yak-zarobiti-na-zelenomu-turizmi/> [In Ukrainian].
3. Vynorobne hospodarstvo kniazia P. M. Trubetskoho [Winemaking of Prince P.M. Trubetskoi]. Retrieved from: <https://vina-trubetskogo.com.ua/vinnyj-turizm/> [In Ukrainian].

6. Ільчук М. М., Нікітченко С. О., Перегуда Є. Ф. Диверсифікація діяльності підприємницьких структур аграрної сфери. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 13-20.
7. Перегуда С. Агротуризм, як форма диверсифікації діяльності аграрних формувань. *Зерно і хліб*. 2013. С. 70-71. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zikh_2013_4_28 [In Ukrainian].
8. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні. URL : http://tourlib.net/statti_ukr/siltur7.htm.
9. Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність : проект Закону України. URL : <http://ruraltourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9>.
10. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. № 324. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr/ed19950915>.
11. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / [Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін.] ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
12. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М., Шпикуляк О. Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
13. Туристи на селі: приховані можливості України. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah/29374595.html>.
14. Філюк С. М. Сутність поняття, умови та перспективи агротуристичної діяльності. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 141-145.
15. Херсонський фермер Микола Халупенко розповів про унікальне сімейне підприємство. URL : <http://kherson.ua.city/society/7710-khersonskij-vinorob-mikola-khalupenko-na-pidpriemstvi>.
16. Херсонцям пропонують запастися яблуками й грушами - збираєш сам, купуєш дешевше. URL : <http://favoritekherson.co/2018/09/12/heroncyam-proponuyut-zapastisya-yablukami-y-grushami-zbirayesh-sam-kupuyesh-deshevshe/>.

4. Yevropeyskyi dosvid orhanizatsii silskoho zelenoho turizmu [European experience in organizing rural green tourism]. (n.d.). *Tourlib*. Retrieved from: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm [In Ukrainian].
5. Zdorovylo, T. (2017). I na roboti, i vdoma: yak silskyi turizm mozhe staty v nahodi ukrainskym fermeram [Both at work and at home are healthy: how rural tourism can be of benefit to Ukrainian farmers]. *Ukraina moloda*, 139. Retrieved from: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3240/159/117922> [In Ukrainian].
6. Ilchuk, M.M., Nikitchenko, S.O., & Perehuda, Ye.F. (2016). Dyversyfikatsiia diialnosti pidpriemnytskykh struktur ahrarnoi sfery [Diversification of activity of entrepreneurial structures of agrarian sphere]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 13-20 [In Ukrainian].
7. Perehuda, S. (2013). Ahroturyzm yak forma dyversyfikatsii diialnosti ahrarnykh formuvan [Agritourism as a form of diversification of activities of agrarian units]. *Zerno i khlib*, 4, pp. 70-71. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zikh_2013_4_28 [In Ukrainian].
8. Perspektyvy rozvytku silskoho zelenoho turizmu v Ukraini [Prospects for the development of rural green tourism in Ukraine]. (n.d.). *Tourlib*. Retrieved from: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur7.htm [In Ukrainian].
9. Pro ahrarnyi turizm ta ahroturystychnu diialnist: Proekt Zakonu Ukrainy [On agrotourism and agrotourism activity: Draft Law of Ukraine]. (n.d.). *Rural tourism*. Retrieved from: <http://ruraltourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9> [In Ukrainian].
10. Pro turizm: Zakon Ukrainy № 324 vid 15.09.1995 r. [On tourism: Law of Ukraine dated 09.15.1995, No. 324]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr/ed19950915> [In Ukrainian].
11. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyschi: indykatory ta efektyvnist* [Development of small agrarian enterprises in the market institutional environment: indicators and effectiveness]. O.H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
12. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., & Shpykuliak, O.H. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt : monohrafiia* [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
13. Komarova, O. (2018). Turysty na seli: prykhovani mozhyvosti Ukrainy [Tourists in the countryside: hidden opportunities for Ukraine]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah/29374595.html> [In Ukrainian].
14. Filiuk, S.M. (2017). Sutnist poniattia, umovy ta perspektyvy ahroturystychnoi diialnosti [Essence of the concept, conditions and prospects of agrotourism]. *Molodyi vchenyi*, 5.1 (45.1), pp. 141-145 [In Ukrainian].
15. Khersonskiy fermer Mykola Khalupenko rozpoviv pro unikalne simeine pidpriemstvo [Kherson farmer Mykola Khalupenko told about a unique family business]. (n.d.). *Kherson.Ua*. Retrieved from: <http://kherson.ua.city/society/7710-khersonskij-vinorob-mikola-khalupenko-na-pidpriemstvi> [In Ukrainian].
16. Khersonsiam proponuiut zapastysia yablukamy y hrushamy - zbyraiesh sam, kupuiesh deshevshe [Kherson people are offered to stock up on apples and pears - you collect it yourself, you buy it cheaper]. (2018). *Favorite Kherson*. Retrieved from: <http://favoritekherson.co/2018/09/12/heroncyam-proponuyut-zapastisya-yablukami-y-grushami-zbirayesh-sam-kupuyesh-deshevshe/> [In Ukrainian].

Hranovska V.H., Alieschenko L.O. Agrotourism as a tool for diversification of activities of agrarian entities

The purpose of the article is to scientifically and theoretical justify and develop practical recommendations for the implementation of agrotourism as an effective direction of diversification of agrarian entities' activities.

Research methods. Regulatory problems identification, substantiation of conclusions and development of practical recommendations for the use of agrotourism by various forms of business entities based on a monographic research method were singled out. The abstract and logical method was used to identify contemporary problems and prospects for the development of agrotourism, formulation of its essence, and generalization of world experience. Structural and logical scheme of the economic influence, socio-cultural, ethno-cultural, personal and social determinants of agrotourism on activation of farms and population was developed. It involves the use of the system analysis method. Modelling method of the organizational structure of agrotourism, including leisure, brand and thematic areas of innovative agrotourism in Kherson region was used.

Research results. Importance of agrotourism as an effective business idea for diversifying agricultural enterprises functioning was substantiated. Problems of agrotourism legal regulation were disclosed. Factors and priority directions of agrotourism development were evaluated, which allowed us to develop innovative models, introduction of which would ensure not only the growth of incomes and profits of economic entities, but also the socio-cultural rural development.

Elements of scientific novelty. Interpretation of an essence "agrotourism" was further developed, a concept of socio-economic determinants of agrotourism development was improved and a model for effective agrotourism development in innovative directions in Kherson region was constructed.

Practical significance. Proposed models for agrotourism development can be used by private business entities in order to diversify their activities. They also can be united by territorial communities when spreading development programs and regional authorities to disseminate experience and develop counselling on advanced enterprises experience. Figs.: 2. Refs.: 16.

Keywords: agrotourism; agroformations; diversification; competitive development; tourism product; determinants.

Hranovska Viktoriia Hryhorivna - doctor of economic sciences, associate professor (docent) of the department of hotel-restaurant and tourism business, State Institute of Higher Education "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska str., Kherson)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Alieshchenko Liudmyla Oleksandrivna - PhD student for the third (educational and scientific) level of higher education, assistant to the management organisation department, State Institute of Higher Education "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska str., Kherson)

E-mail: 20liudmila2017@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7119-2922>

Грановская В.Г., Алещенко Л.А. Агротуризм как инструмент диверсификации деятельности агроформирований

Цель статьи - представить научно-теоретическое обоснование и разработать рекомендации относительно агротуризма как эффективного направления диверсификации деятельности аграрных формирований.

Методика исследования. Выявление проблем нормативно-правового обеспечения, обоснование выводов и разработка рекомендаций для использования агротуризма различными формами хозяйствующих субъектов основаны на монографическом методе исследования. Абстрактно-логический метод использован для выявления современных проблем и перспектив развития агротуризма, формулирования его сущности, обобщения мирового опыта. Разработанная структурно-логическая схема влияния экономических, социокультурных, этнокультурных, личностных и социальных детерминант агротуризма на активизацию деятельности хозяйств и населения предусматривает использование метода системного анализа. Метод моделирования организационной структуры агротуризма, включающий отдыхающее, брендовое и тематическое направления инновационной агротуристической деятельности в Херсонской области,

Результаты исследования. Обосновано значение агротуризма как эффективной бизнес-идеи диверсификации деятельности агроформирований, раскрыты проблемы нормативно-правового регулирования данной сферы. Осуществлена оценка факторов и приоритетных направлений развития агротуризма, что позволило разработать инновационные модели, внедрение которых обеспечит не только рост доходов и прибыли хозяйствующих субъектов, но и социально-культурное развитие сельских территорий.

Элементы научной новизны. Получила дальнейшее развитие трактовка сущности категории «агротуризм», усовершенствовано понятие социально-экономических детерминант развития агротуризма, впервые построена модель эффективного развития агротуризма по инновационным направлениям в Херсонской области.

Практическая значимость. Предложенные модели развития агротуризма могут быть использованы отдельными хозяйствующими субъектами с целью диверсификации деятельности, объединенными территориальными общинами - при разработке программ развития, региональными органами власти - для распространения опыта и развития консультирования на базе передовых предприятий. Илл.: 2. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: агротуризм; агроформирования; диверсификация; конкурентоспособное развитие; туристический продукт; детерминанты.

Грановская Виктория Григорьевна - доктор экономических наук, доцент кафедры гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Алещенко Людмила Александровна - соискатель третьего (образовательно-научного) уровня высшего образования, ассистент кафедры менеджмента организаций, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: 20liudmila2017@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7119-2922>, 0955974797

Стаття надійшла до редакції 22.10.2019 р.

Фахове рецензування: 25.10.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Грановська В. Г., Алещенко Л. О. Агротуризм як інструмент диверсифікації діяльності агроформвань. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 28 — 36.

* * *

УДК 339.97:332

JEL Classification: O13; O31

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912037>

О.В. МАЗУРЕНКО, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Н.М. СТОЛЯРЧУК, кандидат економічних наук

Інноваційне забезпечення аграрного сектору економіки: аналіз стану

Мета статті - дослідити механізми інноваційності вітчизняної економіки, проаналізувати її сучасний стан та обґрунтувати перспективні напрями розвитку.

Методика дослідження. Ґрунтуючись на діалектичному методі пізнання, використано монографічний метод (у процесі аналізу підходів до впровадження інновацій), емпіричний (під час оцінки інноваційного забезпечення розвитку економіки), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Визначено стан інноваційного розвитку економіки України, основні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств, проаналізовано динаміку капітальних інвестицій за окремими видами економічної діяльності, проведено порівняння питомої ваги інновацій у ВВП України.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано напрями розвитку вітчизняної економіки, що включають застосування інноваційних технологій, впровадження сучасного обладнання, інвестиції в підвищення кваліфікації персоналу, що дозволяють підвищити ефективність і конкурентоспроможність виробництва.

Практична значущість. Рекомендації сприяють вирішенню проблеми підвищення ефективності національної економіки на основі активізації інноваційних процесів, досягненню більшої стійкості розвитку підприємств і зміцненню конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників на ринку. Табл.: 5. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: інновації; сталий розвиток; інвестиції; економічне зростання; структура фінансування; інноваційність; підприємства.

Мазуренко Олена Василівна - доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації наукових досліджень та інноваційного розвитку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: mazurenko.iae@gmail.com

Столярчук Надія Миколаївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу організації наукових досліджень та інноваційного розвитку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: stolyarchuk.iae@gmail.com

Постановка проблеми. Існуючі на сьогодні в Україні умови інноваційного розвитку економіки, інтелектуального потенціалу суспільства, освоєння нових технологій, подолання структурних деформацій потребують удосконалення та інституціонального підсилення. Системна криза, в якій тривалий час перебуває вітчизняна економіка, нестабільність управлінських структур, плінність кадрів, недостатнє фінансування негативно позначаються на змісті та результативності впровадження заходів інноваційної політики.

Функціонування вітчизняної економіки на принципах інноваційної моделі розвитку виступає наразі об'єктивною необхідністю і ви-

магає ефективних заходів, спрямованих на збереження науково-технологічного потенціалу, забезпечення ефективнішого його використання з метою подолання кризових явищ у соціально-економічному розвитку, обґрунтування доцільності наукових і технологічних результатів та їх адаптації до суспільних потреб країни.

Як свідчать дослідження науковців, інноваційна діяльність поки що не стала реальним пріоритетом економічної політики. В умовах обраної моделі економічного зростання стан інноваційної діяльності визначається вітчизняними експертами-науковцями як такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у більшості промислово розвинутих країн [1, 3, 4, 6, 13, 14, 15].

© О.В. Мазуренко, Н.М. Столярчук, 2019

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вирішення теоретичних, методичних і практичних завдань інноваційного розвитку економічних систем, і аграрної зокрема, були пріоритетними у працях зарубіжних і вітчизняних авторів: П. Друкера [2], М. Портера [8], Й. Шумпетера [16], В. Гейця [4], О. Дація [1], М. Маліка [6], П. Саблука [3], С. Тивончука [13], В. Трегобчука [14], О. Шкільова [15], О. Шпикуляка [3] та ін.

Мета статті - дослідити механізми інноваційності вітчизняної економіки, проаналізувати її сучасний стан та обґрунтувати перспективні напрями розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Національні інтереси та геополітичні пріоритети України вимагають побудови

інноваційної моделі розвитку країни, здатної забезпечити міжнародну конкурентоспроможність та реалізувати існуючий потенціал економічного зростання. Інноваційна активність являє собою важливу складову сучасних наукових, виробничих та соціально-економічних суспільних процесів. З метою дослідження інноваційного розвитку України із залученням міжнародних індикаторів, об'єктивне порівняння із країнами ЄС можливо здійснити на основі Європейського інноваційного індексу, а саме Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard) [17], за яким у 2018 р. Україна перебувала в останній за рівнем інновацій - четвертій групі «Скромних новаторів», з індексом 0,1889 із максимально можливого - 1 (табл. 1).

1. Динаміка основних індикаторів інноваційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу України

Показник	Рік					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Продуктивність праці в сільському господарстві, тис. доларів США на одного зайнятого	28,1	23,2	7,9	8,7	8,9	9,2
Індекс сільськогосподарської продукції, %	95,5	113,3	102,2	95,2	106,3	97,8
Індекс виробництва харчових продуктів, %	98,3	95,0	102,5	89,3	104,4	102,9
Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь України, %	0,68	0,95	0,96	0,99	0,99	1,04
Частка витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	0,67	0,7	0,6	0,55	0,48	0,45
Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції, %	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4
Рейтинг глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму	73	84	76	79	85	81

Джерело: [7, 19].

За наведеними даними, значення індикаторів інноваційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу України зменшилося. Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції знизилася від 3,8 % у 2012 р. до 1,4% у 2017 р. Наша країна в рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму перемістилася з 73 місця у 2012 р. на 81-ше у 2017 р.

На нашу думку, ця невтішна ситуація стала насамперед через суттєві недоліки Національної інноваційної системи (НІС) України, а саме:

- відсутність ефективного механізму передачі досягнень науки у виробництво;
- відсутність системи довгострокового розвитку на рівні регіонів і галузей;

- недосконалість методики визначення ефективності державних та регіональних інноваційних програм;

- слабка система підвищення інноваційної активності, матеріальної та моральної мотивації інтелектуальної праці;

- відсутність дієвої інноваційної інфраструктури й механізмів комерціалізації результатів науково-технічних досліджень.

Аналіз рівня інноваційної активності підприємств країн ЄС свідчить про тенденцію щодо нарощування витрат на наукові дослідження у структурі валового внутрішнього продукту. Однак в Україні згаданий показник за ряд років знизився від 0,75 у 2010 р. до 0,47 у 2017 р. (табл. 2).

2. Питома маса витрат на виконання НДР у ВВП країн ЄС та в Україні, %

Країна (ЄС)	Рік					
	2010	2013	2014	2015	2016	2017
ЄС (28 країн - учасниць)	1,93	2,02	2,03	2,03	2,03	2,05
Німеччина	2,71	2,82	2,87	2,92	2,94	2,98
Словенія	2,06	2,58	2,34	2,20	2,00	2,30
Чеська Республіка	1,34	1,90	1,97	1,93	1,68	1,70
Естонія	1,58	1,72	1,45	1,49	1,28	1,29
Угорщина	1,14	1,39	1,35	1,36	1,21	1,24
Іспанія	1,35	1,27	1,24	1,22	1,19	1,20
Польща	0,72	0,87	0,94	1,00	0,97	1,01
Україна	0,75	0,70	0,60	0,55	0,48	0,47

Джерело: [7].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки питома вага інноваційно активних підприємств в Україні становить близько 18,4%, більшість з яких здійснюють техноло-

гічні інновації. У 2017 р. за рейтингами Forbes Україна виділено топ 20 інноваційних підприємств України, до яких увійшло 5 аграрних підприємств (табл. 3).

3. Інноваційність підприємств України, 2017 р.

Назва	Сектор	Індекс інноваційності	Інновації
Приват банк	Фінанси	79,2	Приват24
«Південмаш»	Машинобудування	64,6	Космічні апарати
«Нова Пошта»	Вантажоперевезення	60,4	Успішне поєднання маркетингових та логістичних інновацій
«Фармак»	Фармацевтика	60,4	Лабораторно-технологічний комплекс R&D
«Турбоатом»	Енергетичне машинобудування	58,3	Унікальні турбіни для АЕС
«Grammarly»	Технології (софт)	56,3	Перевірка грамотності та унікальності текстів
Нафтогаз-видобування	ПЕК	54,2	Унікальні технології глибокого буріння
«Миронівський хлібопродукт»	АПК	54,2	Парк альтернативних технологій
«Укроборонпром»	ВПК	52,1	Комплекси захисту бойових машин, літаки, безпілотники
«Розетка»	E-commerce	52,1	Успішне поєднання логістичних і маркетингових рішень із веб-технологіями
«Сільпо»	Рітейл	52,1	Програма лояльності «Власний рахунок»
«ВіндПауер»	Вітряна енергетика	50,1	Автоматична система управління вітряною електростанцією
«Дарниця»	Фармацевтика	47,9	Виробництво інфузійних розчинів, ERP-система
Petcube	Технології	45,8	Гаджет для віддаленої взаємодії з тваринами
«Нібулон»	АПК	43,8	Оригінальні логістичні рішення
Drone.ua	Технології, АПК	41,7	Дистанційна обробка даних безпілотних платформ
«Еко-Оптіма»	Альтернативна енергетика	41,7	Відновлювані джерела енергії
«Сварог Вест Груп»	АПК	41,7	Розробка та впровадження нових агротехнологій
AgriLab	АПК	40,4	Технології точного землеробства
«Кернел»	АПК	33,3	Технології точного землеробства

Джерело: [4].

У 2017 р. найбільше коштів на інноваційну діяльність (за видами економічної діяльності) було витрачено підприємствами з виробництва машин і устаткування (1230,22 млн грн), з виробництва інших транспортних засобів (1210,75 млн грн) та підприємствами з виробництва харчових продуктів (1151,73 млн грн).

Варто зазначити, що в Україні протягом років залишається низьким рівень інноваційної активності вітчизняних підприємств

аграрного сектору економіки. Так, за період 2013-2017 рр., у загальній кількості реалізованих проектів із впровадження інноваційних технологій переважна більшість припадає на виробничі технології - 68,1 %, серед яких найбільше проектів пов'язано із запровадженням нових методів і способів застосування добрив і засобів захисту рослин; наступні організаційно-управлінські - 19,4% і продуктові - 12,5 % (табл. 4).

4. Структура інновацій, впроваджених аграрними підприємствами України у 2013-2017 рр.

Категорія інновацій	Різновиди інновацій	Кількість проектів	Частка проектів, %
Продуктові	Способи вирощування нових (удосконалених, модифікованих) сортів рослин	45	6
	Технології розведення продуктивніших та економічно ефективніших порід тварин	20	2,7
	Технології вирощування екологічно-безпечної продукції	9	1,2
	Разом по групі	74	12,5
Виробничі	Нові технології обробітку ґрунту	58	14,4
	Нові індустріальні технології у тваринництві, науково обґрунтовані системи землеробства і тваринництва	11	2,7
	Нові методи застосування добрив та засобів захисту рослин	320	79,2
	Нові ресурсозберігаючі технології в АПК	15	3,7
	Разом по групі	404	68,1
Організаційно-управлінські	Розвиток кооперації і формування інтегрованих структур в АПК	45	6,0
	Нові форми технічного обслуговування і забезпечення ресурсами АПК	40	5,4
	Нові форми організації і мотивації праці	25	3,4
	Створення інноваційно-консультаційних систем у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності	5	0,7
	Разом по групі	115	19,4

Джерело: [7, 4].

Разом із тим обсяги фінансування інноваційної діяльності у 2017 р. порівняно з 2016 р. зменшилися до 9117,54 млн грн, причому частка фінансування інноваційної діяльності у співвідношенні до ВВП зменшилася від 1,0% до 0,3%. Кошти державного бюджету становили 322,9 млн грн (3,5%), кошти вітчизняних інвесторів - 380,9 млн грн (4,2%), кредити - 594,5 млн грн (6,5%). Основним джерелом фінансування залишаються власні кошти підприємств - 7704,1 млн грн (або 84,5% загального обсягу витрат на інновації). Протягом 2010-2017 рр. підприємствами України за рахунок усіх джерел фінансування освоювалося

капітальних інвестицій у розмірі 13,8-19,5 % від ВВП.

Інновації в усьому світі стають основним рушієм економічної політики зростання, однак державна фінансова підтримка (наприклад, дотації чи податкові пільги) обмежується скороченням державного бюджету [20]. Інновації мають підвищувати ефективність бізнесу і гарантувати повернення інвестицій. На першому етапі важливо визначити потребу, вирішення якої забезпечить максимальний ефект. Почавши впроваджувати інновації відносно нещодавно, кожна компанія спрямувала зусилля на щось своє: хтось на точне землеробство, хтось на ав-

томатизацію логістики, хтось на бізнес-аналітику і т.д.

Сільське господарство сьогодні формується низкою екзогенних факторів, окреслених природними явищами і людською діяльністю. Існують три основні причини зростання потреб в агротехнологічних інноваціях [18]:

1. Зростання попиту - до 2050 р. населення Землі, за оцінками ООН, досягне 10 млрд людей, а це означає, що глобальне постачання продовольства має збільшитися на 70% від поточного рівня для задоволення потреб. Денне споживання калорій на людину також зростає, тому підвищення врожайності надзвичайно важливе для забезпечення попиту. Розвиток агротехнологій дозволяє цього досягти.

2. Обмежені ресурси - більшість ресурсів вичерпні та постійно скорочуються. Сільське господарство «забирає» 69% прісної води й використовує понад 50% загальної площі планети, тому технології для підвищення продуктивності аграрного виробництва вкрай потрібні.

3. Зміна клімату - явище, що негативно впливає на сільськогосподарські культури в багатьох країнах. Підвищення продуктивності за рахунок технологій дозволить зменшити цей ризик.

Стратегією сталого розвитку «Україна - 2020» [12] були прийняті Регіональні програми розвитку агропромислового комплексу. Розроблено проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 р. [9]. Крім того, в нашій державі розроблено Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. та Національний план дій до 2020 р. із впровадження Стратегії, що стало результатом аналітичної роботи, здійсненої українськими експертами за підтримки Програми розвитку ООН в країні та Глобального екологічного фонду в рамках проекту «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України».

Зважаючи на наведене вище, постала необхідність визначити основні пріоритети інноваційного забезпечення сталого розвитку сільських територій до 2030 р. (табл. 5).

5. Ключові показники сталого розвитку інноваційного забезпечення України до 2030 р.

Сфера охоплення	Мета	Індикатор	Цільові показники
Економічне зростання	Забезпечити щорічне зростання валового внутрішнього продукту	Темп росту ВВП, %	2021-2025 рр. - 106,0 2026-2030 рр. - 107,0
Структура експорту	Сприяти зростанню частки продукції та послуг з високою часткою доданої вартості в експорті	Питома вага високотехнологічної продукції та послуг у структурі експорту товарів і послуг, %	2025 р. - 12,0 2030 р. - 15,0
		Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності, %	2025 р. - 57 2030 р. - 65
Відновлювані джерела енергії	Збільшити частку енергії, вироблену з відновлюваних джерел, у загальному кінцевому споживанні енергії	Частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у загальному кінцевому споживанні енергії, %	2025 р. - 14,2 2030 р. - 17,1
Енергоефективність	Забезпечити зниження енергоємності ВВП	Енергоємність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП), кг нафтового еквівалента на 1 дол. США ВВП	2025 р. - 0,23 2030 р. - 0,20
Ефективність використання ресурсів	Забезпечити зниження ресурсоємності ВВП	Ресурсоємність ВВП (частка вартості природних ресурсів в одиниці ВВП), %	2025 р. - 80 2030 р. - 60

Промисловий розвиток	Модернізувати інфраструктуру та підприємства базових галузей промисловості	Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції, %	2025 р. - 10,0 2030 р. - 15,0
Наукові дослідження	Активізувати наукові дослідження	Частка вартості виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	2025 р. - 2,5 2030 р. - 3,0
Сільське господарство	Підвищити вдвічі продуктивність сільськогосподарства та доходи дрібних виробників аграрної продукції	Продуктивність праці в сільському господарстві, тис. доларів США на одного зайнятого в аграрному секторі	2025 р. - 12,5 2030 р. - 15,0

Джерело: Узагальнено на основі [10].

Розроблені нормативні акти направлені на те, щоб вивести економіку з тіні, знизити рівень корупції, запровадити економічно вільні від податків інвестиційні зони, розробити дієве законодавство. Не потрібно приймати значну кількість законів, що суперечать один одному і створюють труднощі при укладанні інвестиційних угод. Варто удосконалити чинну нормативно-правову базу, яка б у подальшому забезпечила ріст інвестицій та ефективне впровадження інновацій. Здійснюючи вибір на користь євроінтеграційних процесів та враховуючи виклики глобалізації, необхідно пам'ятати та враховувати особливості українського інституційного середовища, а не бездумно імплементувати іноземні моделі.

Здійснивши аналіз потреб підприємства в інноваціях можна констатувати три етапи:

1. Діагностика та консалтинг. Напрями - дослідження інноваційних пріоритетів, оптимізація бізнес-процесів (BPMN, LEAN), розробка IT стратегії.

2. Проектний менеджмент. Сфери компетенцій - управління земельним банком, точне землеробство, контроль ТМЦ (паливо, оптимізація складів, технології змішування ЗЗР), connectivity (забезпечення передачі, накопичення та аналізу даних).

3. Open Innovation. Розуміючи потреби компанії, потрібно знайти або побудувати інноваційні рішення, що їх задовольняють. Корпоративні акселератори разом із RadarTech; Venture Building (створення та розвиток рішень «з нуля»); заходи (Idea garages, хакатони тощо).

Відтак, усі процеси з парадигми управління агробізнесом, що пов'язані з освоєнням інновацій, можна об'єднати в основні блоки:

Управління землею - інструменти та підходи, що використовуються для роботи із земельним банком: картографування, аналітика, зв'язки з бухгалтерським обліком.

Фінанси та економіка - підходи до організації управлінського обліку, бухгалтерського обліку, бюджетування, інструменти для економічного аналізу та бізнес-аналітики.

Маркетинг - підходи до організації збуту продукції підприємства, а також пов'язані з цим процеси і технології.

Матеріально-технічне забезпечення - підходи та парадигми, які визначають, як закупівлі впливають на фінансову ефективність компанії.

HR - питання, пов'язані з процесами залучення, розвитку та утримання персоналу.

Безпека - комплекс заходів, спрямованих на уникнення явищ шахрайства та крадіжок на виробництві.

Логістика - об'єднання в єдиний інтеграційний процес усіх стадій виробництва, транспортування та реалізації продукції.

Сучасним компаніям необхідна максимальна прозорість у фінансовій сфері: проста і всеосяжна система бюджетування, яка охоплює всі види діяльності компанії, але не ускладнює їх. Рівень зрілості системи може бути ідентифікований через прості речі: як швидко, наприклад, компанія реагує на факт виконаних робіт і здійснених витрат - через місяць, через день чи миттєво? Як довго та з яким напруженням формуються бюджети й плани на рік? Як швидко компанія реагує на шкідливі чинники та зміну погодних умов?

Традиційно основними проблемами для управлінців у сфері продажів є рішення, що стосуються часу, обсягів і цін на товари, а також доступ до вигідних і зручних фінан-

сових інструментів через високу сезонність ринку та волатильність цін. Для аграрної сфери ще одне важливе питання - зберігання товарів: спеціалізовані технології зберігання, що охоплюють цілу гаму рішень для збирання, перевантаження, сушіння, постачання, пакування тощо. В Україні найбільш динамічний розвиток спостерігається у сегменті електронних трейдингових платформ та спеціалізованих інструментів для технічного аналізу в аграрному секторі. Усі ці речі активно впливають на впровадження інновацій у виробництво на вітчизняних аграрних підприємствах.

Висновки. Аналіз стану інноваційного забезпечення розвитку вітчизняної економіки дає можливість зробити висновок, що наразі йдеться не лише про доцільність створення системи підтримки технологічних змін, а про концепцію, інструменти й механізми економічної політики держави, яка в рамках існуючих фінансових, інституційних та структурних обмежень сприяє зростанню інвестицій у технологічні зміни та мотивацію інноваційного підприємства.

Активність України у створенні та впровадженні інновацій можна спостерігати на основі аналізу міжнародного Звіту про глобальну конкурентоспроможність, результати

якого невтішні, оскільки наша держава за ряд років змістилася з 73 позиції на 81-шу. За причину такої ситуації слугує недосконалість національної інноваційної системи. Зростання інноваційної активності потребує також аграрний сектор економіки. Визначено три основні причини зростання потреб в агротехнологічних інноваціях: підвищення попиту, обмеженість ресурсів, зміна клімату. З метою зростання інноваційної активності нашої держави визначено ключові показники сталого розвитку інноваційного забезпечення України до 2030 р. На основі ключових показників виділено дев'ять основних блоків освоєння інновацій: управління землею, технології, що використовуються для планування та визначення сівозміни, фінанси та економіка, агровиробництво, маркетинг, матеріально-технічне забезпечення, HR, безпека, логістика,

В умовах сучасної дезорганізації в інноваційному секторі держава повинна взяти на себе інтегруючу роль для подолання деструктивних процесів неефективного використання науково-технічних знань і розробок у процесі створення інновацій. Серйозною проблемою залишається також нестача державного фінансування науково-дослідних розробок, що перешкоджає їхньому розвитку і поширенню.

Список бібліографічних посилань

1. Даций О. І. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України. *Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку*. 2011. № 1. С. 65-76.
2. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке : пер. с англ. Москва : Изд. дом «Вильямс», 2004. 272 с.
3. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Кuriло Л. І. та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
4. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. Київ, 2015. 336 с. URL : <http://ief.org.ua/docs/nr/4pdf>.
5. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
6. Малік М. Й. Методичні підходи до організації маркетингу інновацій наукоємного ринку агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 22-26.
7. Наукова та інноваційна діяльність України у 2018 році : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2018. С. 108. URL : http://www.ukr-stat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.html (дата звернення: 20.10.2019).
8. Портер М. Конкуренция / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2000. 495 с.
9. Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року. URL : <https://minagro.gov.ua/ua/gromadyanam/konsultaciyi-z-gromadskisty/inshe-obgovorennya/proekt-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-rozvitku-agrarnogo-sektoru-ekonomiki-na-period-do-2022-roku?v=5d3e9f404f7b1> (дата звернення: 20.10.2019).

References

1. Datsiy, O.I. (2011). Finansova zabezpechennia innovatsiynoyi diyalnosti v ahropromyslovomu kompleksi Ukrayiny [Financial provision of innovative activity in agro-industrial complex of Ukraine]. *Problemy investytsiinoho-innovatsiynoho rozvytku*, 1, pp. 65-76 [In Ukrainian].
2. Druker, P.F. (2004). *Zadachi menedzhmenta v XXI veke [Management objectives in the 21st century]*. (Trans.). Moscow: Izdatelskiy dom "Vilyams" [In Russian].
3. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H., Kurylo, L.I., et al. (2010). *Innovatsiyna diyalnist v ahrarniy sferi: instytutsionalnyy aspekt: monohrafiia [Innovation activity of agrarian sphere: institutional aspect: monograph]*. Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
4. Heyets, V.M. (Ed.). (2015). *Innovatsiyna Ukrayina 2020: natsionalna dopovid [Innovative Ukraine 2020: national report]*. Kyiv: NAN Ukrainy. Retrieved from: <http://ief.org.ua/docs/nr/4pdf> [In Ukrainian].
5. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy : monohrafiia [Innovative support for development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
6. Malik, M.Y. (2013). *Metodychni pidkhody do orhanizatsiyi marketynhu innovatsiy nauko-yemnoho rynku ahropromyslovoho vyrobnytstva [Methodical approaches to marketing organisation of innovations of the scientific-capacious market of agroindustrial production]*. *Ekonomika APK*, 8, pp. 22-26 [In Ukrainian].
7. Naukova ta innovatsiyna diyalnist Ukrayiny u 2018 rotsi: stat. zb. [Scientific and innovative activity of Ukraine in 2018: statistical collection] (n.d.). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm [In Ukrainian].

10. Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року. URL : <https://igu.org.ua/sites/default/files/> (дата звернення: 20.10.2019).

11. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

12. Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 20.10.2019).

13. Тивончук С. О., Тивончук Я. О. Організаційно-економічний механізм активізації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення). *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 98 -105.

14. Трегубчук В. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрямки, механізми. *Економіка України*. 2006. № 2. С. 412.

15. Шкільов О.В. Інноваційно-інвестиційне забезпечення сільськогосподарського виробництва та його наслідки. *Агросвіт*. 2011. № 4. С. 25.

16. Шумпетер Й. Теория экономического развития / пер. с нем. ; под ред. А. Г. Милейковского. Москва : Изд-во Прогресс, 1982. 454 с.

17. European innovation scoreboard 2019. URL : https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en (дата звернення: 20.10.2019).

18. National Innovation Agenda Report. URL : <https://agenda-report.agrohub.org/> (дата звернення: 20.10.2019).

19. The Global Competitiveness Index 4.0 Methodology and Technical Notes. - The Global Competitiveness Report 2018. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/04Backmatter/3.%20Appendix%20C.pdf> (дата звернення: 20.10.2019).

20. The impact of standards and regulation on innovation in uncertain markets. *Research Policy*. 2017. Vol. 46. P. 249-264.

8. Porter, M. (2000). *Konkurentsya [Competition]*. (Trans.). Moscow: Izdatelskiy dom "Vilyams" [In Russian].

9. Proekt Derzhavnoyi tsilovoyi prohramy rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku [Draft of the State target program for the development of the agricultural sector for the period up to 2022]. (n.d.). *Minagro*. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/ua/gromadyanam/konsultaciyi-z-gromadskisty/inshe-obgovorennya> [In Ukrainian].

10. Proekt Stratehiyi staloho rozvytku Ukrayiny do 2030 roku [Draft of the Sustainable development strategy of Ukraine up to 2030]. (n.d.). *Institute of Geography*. Retrieved from: <https://igu.org.ua/sites/default/files> [In Ukrainian].

11. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

12. Stratehiya staloho rozvytku "Ukrayina - 2020" [Sustainable development strategy "Ukraine 2020"]. (2015). *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [In Ukrainian].

13. Tyvonchuk, S.O. & Tyvonchuk, Ya.O. (2013). Orhanyzatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm aktyvizatsiyi innovatsiynoho rozvytku ahroprodovolchoho kompleksu Ukrayiny v rynkovykh umovakh (kontseptualni ta metodychni polozhennya) [Organizational and economic mechanism of activation of innovative development of the agro-food complex of Ukraine in market conditions (conceptual and methodological provisions)]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 98-105 [In Ukrainian].

14. Trehobchuk, V. (2006). Innovatsiyno-investytsiynyy rozvytok natsionalnoho APK: problemy, napryamky, mekhanizmy [Innovation and investment development of the national agroindustrial complex: problems, directions, mechanisms]. *Ekonomika Ukrayiny*, 2, pp. 4-12 [In Ukrainian].

15. Shkilov, O.V. (2011). Innovatsiyno-investytsiynyye zabezpechennya silskohospodarskoho vyrobnytstva ta yoho naslidky [Innovation and investment support of agricultural production and its consequences]. *Ahrosvit*, 4, pp. 2-5 [In Ukrainian].

16. Shumpeter, Y. (1982). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [Theory of economic development]*. Moscow: Izdatelstvo Progress [In Russian].

17. European innovation scoreboard 2019. Retrieved from: https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en [In English].

18. National innovation agenda report. (n.d.). *Agrohub*. Retrieved from: <https://agenda-report.agrohub.org> [In English].

19. The global competitiveness index 4.0 Methodology and technical notes. (2018). *The global competitiveness Report 2018*. (pp. 631-647). Retrieved from: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/04Backmatter/3.%20Appendix%20C.pdf> [In English].

20. The impact of standards and regulation on innovation in uncertain markets. (2017). *Research Policy*, 46, pp. 249-264 [In English].

Mazurenko O.V., Stoliarchuk N.M. Innovation provision of the agrarian sector of economy: state analysis

The purpose of the article is to study innovation mechanisms of the domestic economy, as well as analyse its current state and substantiate perspective development directions.

Research methods. Based on the dialectical method of cognition, the monographic method (for analysing approaches to innovation implementation), empirical method (for evaluating innovative support for economic development), and abstract and logical method (for theoretical generalizations and formulation of conclusions) were used.

Research results. Functioning of the domestic economy on principle of innovative development model is of objective necessity currently, and requires a new quality of the domestic science that takes into account advanced technological trends, existing options for socio-economic development, as well as justification of the feasibility of scientific and technological results and their adaptation to public needs. In the research course the state of innovative development of the Ukrainian economy was determined. The main sources for financing an innovation activity of enterprises, dynamics of capital investments by individual types of economic activity were analysed, and a specific share of innovations in the GDP of Ukraine was compared.

Elements of scientific novelty. There were justified development directions of the domestic economy, in particular the usage of innovative technologies, introduction of modern equipment, investments in improving skills of personnel, which allow to increase the efficiency and competitiveness of production.

Practical significance. Research shows that innovation has not yet become a real economic policy priority. In terms of the chosen model of economic growth, the state of innovation activity was determined by the majority of domestic experts-scientists as such, which does not correspond to the current level of innovation processes in most industrialized countries. The recommendations will help to solve the problem of improving the efficiency of the domestic economy through the activation of innovative processes, achieve higher level of sustainability of enterprises' development and strengthen competitive positions of domestic producers in the market. Tabl.: 5. Refs.: 20.

Keywords: innovations; sustainable development; investments; economic growth; financing structure; innovation; enterprises.

Mazurenko Olena Vasylyivna - doctor of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of the department of organization of scientific research and innovation development, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

Email: mazurenko.iae@gmail.com

Stoliarchuk Nadiia Mykolaivna - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of organization of scientific research and innovation development, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: stolyarchuk.iae@gmail.com

Мазуренко Е.В., Столярчук Н.Н. Инновационное обеспечение аграрного сектора экономики: анализ состояния

Цель статьи - исследовать механизмы инновационности отечественной экономики, проанализировать её современное состояние и обосновать перспективные направления развития.

Методика исследования. Основываясь на диалектическом методе познания, использован монографический метод (в процессе анализа подходов к внедрению инноваций), эмпирический (во время оценки инновационного обеспечения развития экономики), абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов).

Результаты исследования. Определено состояние инновационного развития экономики Украины, основные источники финансирования инновационной деятельности предприятий, проанализирована динамика капитальных инвестиций по отдельным видам экономической деятельности, проведено сравнение удельного веса инноваций в ВВП Украины.

Элементы научной новизны. Обоснованы направления развития национальной экономики, включая применение инновационных технологий, внедрение современного оборудования, инвестиции в повышение квалификации персонала, позволяющие повысить эффективность и конкурентоспособность производства.

Практическая значимость. Рекомендации способствуют решению проблемы повышения эффективности национальной экономики на основе активизации инновационных процессов, достижения большей устойчивости развития предприятий и укреплению конкурентных позиций отечественных товаропроизводителей на рынке. Табл.: 5. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: инновации; устойчивое развитие; инвестиции; экономический рост; структура финансирования; инновационность; предприятия.

Мазуренко Елена Васильевна - доктор экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела организации научных исследований и инновационного развития, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: mazurenko.iae@gmail.com

Столярчук Надежда Николаевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела организации научных исследований и инновационного развития, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: stolyarchuk.iae@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

Фахове рецензування: 10.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Мазуренко О. В., Столярчук Н. М. Інноваційне забезпечення аграрного сектору економіки: аналіз стану. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 37 – 45.

* * *

Новини АПК

Україна встановила черговий рекорд аграрного експорту - Микола Пугачов

За даними оперативної статистичної інформації, за 11 місяців 2019 р. Україна експортувала агропродовольчої продукції на суму 20,2 млрд дол. США. Це вже перевищило показник за підсумками повного 2018 р., коли рекордною стала вартість аграрного експорту на суму 18,8 млрд дол. США, поінформував заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», член-кореспондент НААН Микола Пугачов.

За його словами, також оновлено історичний рекорд поставок вітчизняної продукції сільськогосподарства до Європейського Союзу. Якщо торік до країн цього регіону було експортовано харчових продуктів та продовольства на 6,3 млрд дол. США, то за січень-листопад 2019 р. цей обсяг сягнули 6,8 млрд дол. США.

Як і раніше, найбільші доходи українським експортерам приносять продажі на закордонних ринках зернових культур (8,6 млрд дол. США), насіння олійних (2,3 млрд дол. США), олій (4,2 млрд дол. США), залишків і відходів харчової промисловості (1,4 млрд дол. США) та м'ясопродуктів (0,7 млрд дол. США), поінформував експерт.

Оскільки календарний рік ще не завершився, всі перераховані показники зростуть, сформувавши остаточні підсумки вітчизняного агропродовольчого експорту, які й стануть новим орієнтиром для галузі, підсумував Микола Пугачов.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК [338.1+332.2]:[061+63+004]

JEL Classification: E02; L86; O13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912046>

**А.В. СКРИПНИК, доктор економічних наук, професор
С.П. САЯПІН**

Інформаційне забезпечення в дорадництві з використанням сучасних інноваційних Інтернет-технологій

Мета статті - обґрунтувати доцільність бінарної системи сільськогосподарського дорадництва, яка представлена структурою класичного дорадництва та провідними аграрними університетами, науковими установами з використанням технологічної веб-платформи електронного дорадництва.

Методика дослідження. Застосовано методи статистичного аналізу для обґрунтування використання бінарної системи дорадництва.

Результати дослідження. Проаналізовано аграрний сегмент інформаційного простору офіційних інформаційних джерел. Запропоновано напрями розвитку дорадництва з використанням сучасних інформаційних технологій. Виокремлено переваги впровадження системи електронного дорадництва для різних категорій користувачів. Отримано оцінки потенційної клієнтської бази системи електронного дорадництва, що складається з домогосподарств, які самостійно обробляють власні ділянки, фермерських господарств і аграрних підприємств із площею землекористування до 1000 га.

Елементи наукової новизни. Запропоновано інтерактивна інформаційна платформа інформаційного забезпечення сільських територій з адаптацією структури для ефективного залучення існуючої системи дорадчих служб.

Практична значущість. Робота представляє значний інтерес з точки зору концепції побудови системи дуального дорадництва, обсягів її фінансування та оцінок перспектив її практичного впливу на стан малого та середнього аграрного бізнесу. Табл.: 3. Рис.: 5. Бібліогр.: 25.

Ключові слова: інформаційний простір; ефект масштабу; електронне сільськогосподарське дорадництво; цифровий розрив; домогосподарства; фермерство; аграрні підприємства.

Скрипник Андрій Васильович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: avskripnik@ukr.net

Саяпін Сергій Петрович - старший викладач кафедри інформаційних систем, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: sayapin_sp@ukr.net

Постановка проблеми. Складні, поліаспектні реформи, запроваджені в Україні, руйнують звичну для мільйонів українських громадян картину світу та змінюють усталені формати відносин із владою. Процес реформування додатково ускладнюється: ситуативними та системними кризовими процесами; щільним заповненням інформаційного простору коментарями різного ґатунку та уподобань. Усе це розпорошує погляди суспільства, дезорієнтує (а подеколи фруструє) його щодо цілей, завдань, способів розв'язання нагальних проблем і бачення перспектив, які стоять перед державою. Особливо небезпечна така дезорієнтація в

контексті відсутності чіткої суспільної консолідації щодо критично важливих питань державного розвитку. До критичних насамперед слід віднести питання реформування аграрної сфери, які на цей час найбільшим чином викликають занепокоєння суспільства.

Слід підкреслити, що демократичне суспільство і відрізняється від тоталітарного можливістю існування цілком протилежних позицій щодо можливих варіантів розвитку суспільства, що, звичайно, відповідно до широко відомої теореми Ерроу, не дозволяє прийняти рішення, яке задовольняє більшість, за кількості альтернатив понад дві [18]. А альтернатив розвитку аграрного бізнесу, територій і населення, яке на них мешкає, існує велика кількість. За допомогою

© А.В. Скрипник, С.П. Саяпін, 2019

наявної статистичної інформації спробуємо виявити болючі місця розвитку сільських територій. У сільській місцевості тривають процеси диференціації населення за рівнем доходів, а показники зростання номінальних доходів міського населення продовжують суттєво перевищувати аналогічні показники для сільської місцевості.

Наростають процеси впровадження високопродуктивної техніки та роботизованих систем у діяльність аграрних підприємств. Це і в подальшому впливатиме на зменшення зайнятості на селі. Обсяг продукції сільськогосподарства у фактичних цінах за січень-серпень 2019 р. становив 405,6 млрд грн (січень-серпень 2018 р. - 394,3 млрд грн). Причому приріст обсягу сільськогосподарської продукції [13, 14] спостерігався лише у сільськогосподарських підприємствах (11,8 % за січень-серпень 2019 р. до аналогічного попереднього періоду), тоді як у господарствах населення зниження становило 2,3%. У таких умовах сільське населення може розраховувати лише на зростання самозайнятості, яке на сьогодні можливо здійснити тільки за допомогою кваліфікованих консультаційних послуг.

Значна частина активного населення вже сформувала звичку використовувати ресурси мережі Інтернет для пошуку відповіді на питання широкого спектра. Окрема частина (як правило люди літнього віку) звертається за допомогою в пошуку інформації до більш кваліфікованих користувачів, в ролі яких можуть виступати як родичі, так і знайомі.

Проте у будь-якому разі користувачам часто доводиться залучати неперевірені джерела або опрацьовувати велику кількість інформації та веб-ресурсів, і не завжди з позитивним результатом.

Таки чином, одночасно спостерігається як готовність та використання сучасних інформаційних технологій, з одного боку, так і потреба в «живих» консультаційних послугах - з іншого. Але, разом з тим, відсутнє масове ототожнення можливості отримання інформаційної допомоги стосовно сільськогосподарських питань з інформаційним потенціалом мережі сільськогосподарських дорадчих служб. Очевидно це пов'язано, насамперед, із слабо розвинутою мережею та відсутністю якісного веб-представництва як окремих служб, так і дорадників у мережі Інтернет. А головне - відсутність широко відомого централізованого веб-ресурсу, із призначен-

ням суто до питань сільськогосподарського дорадництва та технологій сталого розвитку сільськогосподарських територій, який би став відправною точкою в пошуку достовірної інформації, або надавав змогу звернутися до перевірених консультантів.

Далі виокремимо головні особливості частки національного інформаційного простору, спрямованого на вирішення питань аграрної сфери, тобто розглянемо сучасний стан сільськогосподарського дорадництва [4].

Сільськогосподарські дорадчі служби в регіонах створювалися, як правило, за підтримки проектів міжнародної технічної допомоги. Передбачалося, що надалі держава, керуючись світовим досвідом, ініціює об'єднання цих служб в єдину систему. Проте цього не сталося.

Об'єднати дорадчі служби в систему намагається громадська організація «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України» (НАСДСУ, <https://dorada.org.ua/>). Однак, маючи вкрай обмежені ресурси, вона не може замінити участі держави.

Розпочаті процеси децентралізації дають позитивний досвід фінансової підтримки територіальних сільськогосподарських дорадчих служб із місцевих бюджетів, а відповідно збільшують (чи взагалі уможливають) обсяг та якість надання населенню цих територій дорадчих послуг. Але це не вирішує питання широкої доступності до таких послуг активного населення.

Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [7, 8] передбачалося, що один із способів досягнення масовості надання послуг сільськогосподарськими дорадчими службами, а також фінансового забезпечення стабільності їхньої діяльності гарантує стаття 8 цього Закону: «У державних цільових програмах, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, передбачається фінансування дорадчої діяльності в розмірі не менше 5 відсотків коштів, передбачених для цих програм». Однак з моменту прийняття Закону ця норма не виконується.

За період з 2007-го по 2011 р. на соціально-спрямовані дорадчі послуги [6] державою виділялося фінансування в обсязі приблизно 30 млн грн (5 млн USD), після чого воно було припинено, і на цей час нечисленні дорадчі служби працюють на самоокупності в невеликих обсягах [15].

На сьогодні відповідно до урядової програми підтримки розвитку фермерства [1] та сільськогосподарської кооперації держава компенсує сільгоспвиробникам 90% вартості дорадчих послуг, але не більше ніж 10 000 грн. За даними Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України, на 2019 р. передбачено 5 млн грн на часткову компенсацію сільськогосподарським дорадчим службам витрат за дорадчі послуги підприємцям та сільському населенню. Станом на грудень 2019 р. сформовано заявок на компенсацію за виконані послуги на суму в обсязі 500 тис. грн. Але невиконання бюджету України та поточне призупинення платежів, до яких відноситься й згадана компенсація, ставить під великий сумнів виконання цієї програми.

Крім того, документальний супровід для підтвердження правочинності надання таких послуг не виправдано складний як для їх отримувача, так і для дорадників.

Потреба у якісному інформаційному забезпеченні та консультаційних послугах із злободенних питань, зокрема розвитку сільських територій в мінливих умовах як соціальних (реформування територіального устрою, впровадження ринку земель, законодавчі зміни), так і природних факторів (насамперед кліматичні зміни), буде зростати і задовольнити його державі потрібно не лише шляхом розбудови вартісної державної мережі консультаційних пунктів (оренда приміщень, заробітна плата персоналу, відрядження на місця та інші витрати), а швидше за допомогою системи електронного дорадництва з використанням мережі Інтернет, що стає більш доступною та набуває дедалі більшого поширення серед сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання участі держави в розповсюдженні послуг аграрного дорадництва надзвичайно актуальне. Вирішуються питання, чи має бути дорадництво в аграрній сфері спрямоване на монетизацію послуг, яка участь держави у фінансуванні дорадництва, які питання повинні вирішуватися в першу чергу [4, 7, 15], як повинно здійснюватися накопичення і подальше поширення знань. Останні дослідження існуючих тенденцій в дорадництві у штаті Айова (США) засвідчили, що понад 90% фермерів користуються консультаціями приватних дорадників, 80% з яких у свою чергу вважають

джерелом аграрної інновації відповідні служби університету Айови. Тобто джерело інформації (університет) орієнтується не на кінцевого споживача - фермера, а на більш кваліфікованого посередника (дорадника) [20].

Подібні питання виникають і в Україні, де існує велика кількість форм господарювання в аграрному бізнесі, інтереси та можливості яких можуть суттєво відрізнятися [2]. Щодо наявної в Україні системи сільськогосподарського дорадництва [7, 15], то, на наш погляд і виходячи з процесів, що відбуваються в аграрній сфері [13, 14, 16], її швидше слід визнати малоефективною саме через відсутність охоплення широкого кола потенційних користувачів цих послуг [5, 13] та складності для всіх сторін отримання соціально спрямованих дорадчих послуг.

Дослідження розвитку сільськогосподарського дорадництва Південної Азії відображає досвід останніх років, поглиблення спеціалізації та експериментальний підхід. Аналізуються досвід тестування ефективності суспільної та приватної форми дорадництва, а також ефективності різних галузевих напрямів дорадництва. Здійснено масштабний огляд обмежень та ризиків систем розповсюдження знань, розглядаються питання взаємозв'язку продуктивності ферм із локальною базою знань, яку використовує фермерське господарство [19].

Питанням розвитку аграрного бізнесу у високогірних регіонах присвячена робота багатодисциплінарної групи вчених. Досліджуються ефективні варіанти аграрного бізнесу в умовах холодного посушливого та циркулярного середовища [25].

Питання розвитку аграрного бізнесу на уражених солями ґрунтах у пустельних районах Пакистану актуальні і для багатьох південних районів України. Розглядалися шляхи поліпшення ситуації за рахунок лісонасаджень та їх мікрровпливу на акваторії низької якості [22].

Велику увагу дослідники приділяють підвищенню освітнього рівня фермерів, оскільки вони, а не дорадники, приймають рішення, які визначають успішність аграрного бізнесу [20]. При цьому важливо, що фермер приймає рішення в умовах часткової невизначеності: невідомі майбутні ціни на його продукцію, а також можливі рішення уряду (наприклад зниження ступеня захисту внутрішнього ринку або використання важелів монетарної політики, що можуть призвести

до зменшення конкурентоспроможності його продукції) [23].

Останнім часом у дорадництві з'являються методи подолання невизначеності, що пов'язано з ринками головних компонент виробничого процесу в галузі рослинництва, які дозволяють зменшити ризики [24].

Аналіз шляхів впровадження та ризиків аграрних інновацій в умовах незавершеності інституційних перетворень наявно показав, що в умовах України існує ще значна кількість ризиків, не властивих економічно розвинутих країнам [12].

Мета статті - обґрунтувати доцільність бінарної системи сільськогосподарського дорадництва, яка представлена структурою класичного дорадництва та провідними аграрними університетами, науковими установами з використанням технологічної веб-платформи електронного дорадництва.

Виклад основних результатів дослідження. В Україні на 1 січня 2019 р. чисельність сільського населення становила 12,9 млн осіб, або 30,59% від усього наявного населення [16]. Із них у працездатному віці (15-70 років) - 5604,7 тис. осіб, з яких постійну роботу має 5089,2 тис. осіб. Таким чином, рівень безробіття сільського населення досягає 9,2% (для порівняння: серед міського рівень безробіття - 8,6%).

Практично за всі роки незалежності простежувалася тенденція до зниження рівня зайнятості сільського населення і, ймовірно, за все, якщо тенденція домінування в аграрному бізнесі великих вертикально інтегрованих підприємств не зміниться, процес заміщення робочої сили капіталом і новітніми технологіями триватиме й далі.

Існує ще один критерій нерівності можливостей реалізації сільського та місцевого населення - це так званий цифровий розрив між забезпеченістю цифровими послугами міського та сільського населення, який поступово згладжується.

За даними Інтернет-асоціації України (за результатами дослідження компанії Factum Group Ukraine), кількість регулярних інтернет-користувачів в Україні станом на кінець третього кварталу 2019 р. збільшилася на 7% - до 22,96 млн. Насамперед зростання зафіксовано за рахунок сіл і невеликих міст, де рівень проникнення інтернету поступово наближається до показника великих міст.

У містах із населенням понад 100 тис. жителів до кінця вересня 2019 р. проник-

нення інтернету збільшилося від 71 до 74%, у населених пунктах із чисельністю менше 100 тис. жителів - від 63 до 70%, а в селах - від 53 до 58%.

Згідно з даними дослідження, однією з причин такого зростання вказується «смаффонізація» населення. Так, на сьогодні 22% користувачів виходять в інтернет виключно за допомогою смаффонів. Майже все населення України у віці до 35 років є Інтернет-користувачами.

Таким чином, технічна можливість отримувати дорадчі послуги постійно зростає, але залишається проблема зі спеціалізованими веб-ресурсами, якісним контентом та готовністю використовувати Інтернет-технології як канал комунікацій учасниками класичної системи дорадництва.

Також необхідно враховувати потреби міського населення в сільськогосподарських дорадчих послугах для власних домогосподарств чи ведення бізнесу. А разом із тим констатувати не тільки вищий рівень готовності до технологій, а й вищі вимоги до якості такого інформаційного забезпечення.

Наведені вище дані стосуються загального потенціалу доступу до мережі Інтернет. Проте часто якість та стійкість мобільної передачі даних стає проблемою навіть для міст, не кажучи вже про віддалену сільську місцевість.

Якщо порівняти швидкість Інтернету у великих містах-мільйонниках та переважній частині сільської місцевості, то виявиться, що для великих міст швидкість Інтернету в рази, а то й на порядок більша, а 21,7 тис. сіл¹ (8,2 млн сільського населення) взагалі не мають доступу до покриття швидкісним Інтернетом. Вирішення цього суто технічного питання має для розвитку сільських територій не менше значення, ніж створення мережі сучасного автодорожнього сполучення. Тільки створення дуальної системи сполучень: фізичної (автодороги, залізничне та авіаційне сполучення) і ментальної (швидкісний Інтернет) може позитивно вплинути на розвиток сільських територій (підвищити показники зайнятості та самозайнятості).

¹ Публікація «Цифровой разрыв: почему украинские села остаются без интернета», <https://biz.liga.net/all/telekom/article/tsifrovoy-razryv-pochemu-ukrainskie-sela-ostayutsya-bez-interneta>

Для порівняння рівня життя міських і сільських мешканців, які дійсно мають різні комунікаційні можливості, було використано спостереження основних соціально-економічних показників рівня життя цих груп на інтервалі 2010-2018 рр. Усі грошові

показники наводяться в цінах 2010 р. Порівнявши основні соціально-економічні показники, які визначають рівень життя міських і сільських мешканців, можна дійти висновку, що практично за всіма ситуація у містах суттєво краща, ніж на селі (табл. 1).

1. Соціально-економічні показники рівня життя міських та сільських мешканців

Показник	Доходи, ¹ грн	Рівень безробіття, %	Освітній рівень, ² %	Рівень бідності, %	Швидкість Інтернету, МБіт/с	Наявність землі ³ , га
Село	8800	9,2	10,1	29	3,0	2,13
Місто	11040	8,6	22,6	14	14,6	0,26

Примітка: ¹ щомісячні доходи вимірюються як середній показник на інтервалі 2010-2018 в цінах 2010 р.;

² відсоток з повною вищою освітою;

³ середній розмір земельної ділянки приватної форми власності в Україні за даними <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf>:

Джерело: URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/08/zb_tabl_nar_2018.pdf.

Тільки за одним фактором із наведених у таблиці мешканці села мають перевагу - це наявність земельних ділянок, які можна здавати в оренду або самостійно обробляти. Однак поки право на власність залишається обмеженим, тому й ця перевага відносна.

Детальніше слід проаналізувати інформаційну нерівність (цифровий розрив). На сьогодні такий розрив між можливостями отримувати інформацію місцевим і сільським населенням існує і цифрова нерівність досягає великих значень.

Поліпшити ситуацію на селі можна за допомогою інформаційної економіки. Інформація слугує фундаментальною економічною силою у прийнятті кожного економічного рішення. Багато економічних моделей будуються на підставі припущення, що всі економічні агенти мають об'єктивну інформацію у процесі прийняття рішень. Проте це абсолютно не властиво для українського аграрного сектору, який діє в умовах значної асиметрії інформації, зумовленої колосальною асиметрією в масштабах господарювання [2].

Насамперед це асиметрія між великими підприємствами (агрохолдингами) і малими, до категорії яких можна також віднести домогосподарства, малі та середні фермерські господарства. Якщо перші мають безпосередньо інформацію зі світових аграрних інноваційних центрів, то другі знаходять її на вторинному інформаційному ринку (тобто завдяки контактам із спеціалістами, які мають доступ до первинної інформації). Однак навряд чи таким шляхом можливо подолати інформаційний розрив, існуючий між аграрними виробниками. Звідси, оскільки вико-

ристання трудових ресурсів великими підприємствами обмежене, система дорадництва повинна вирішувати питання зменшення асиметрії інформаційного забезпечення між суб'єктами аграрного бізнесу.

Потребує розгляду важливий для сільгоспвиробників зріз інформаційного забезпечення офіційною інформацією органів виконавчої влади за допомогою існуючої системи розповсюдження урядової інформації як загального змісту, так і аграрної спрямованості, яка на сьогодні інтенсивно розвивається та пропонується під гаслом «держава в смартфоні» (рис. 1).

До верхнього рівня відносяться Урядовий портал (<https://www.kmu.gov.ua/>), веб-портал Верховної Ради України (<https://rada.gov.ua/>) та офіційне Інтернет-представництво Президента України (<https://www.president.gov.ua/>).

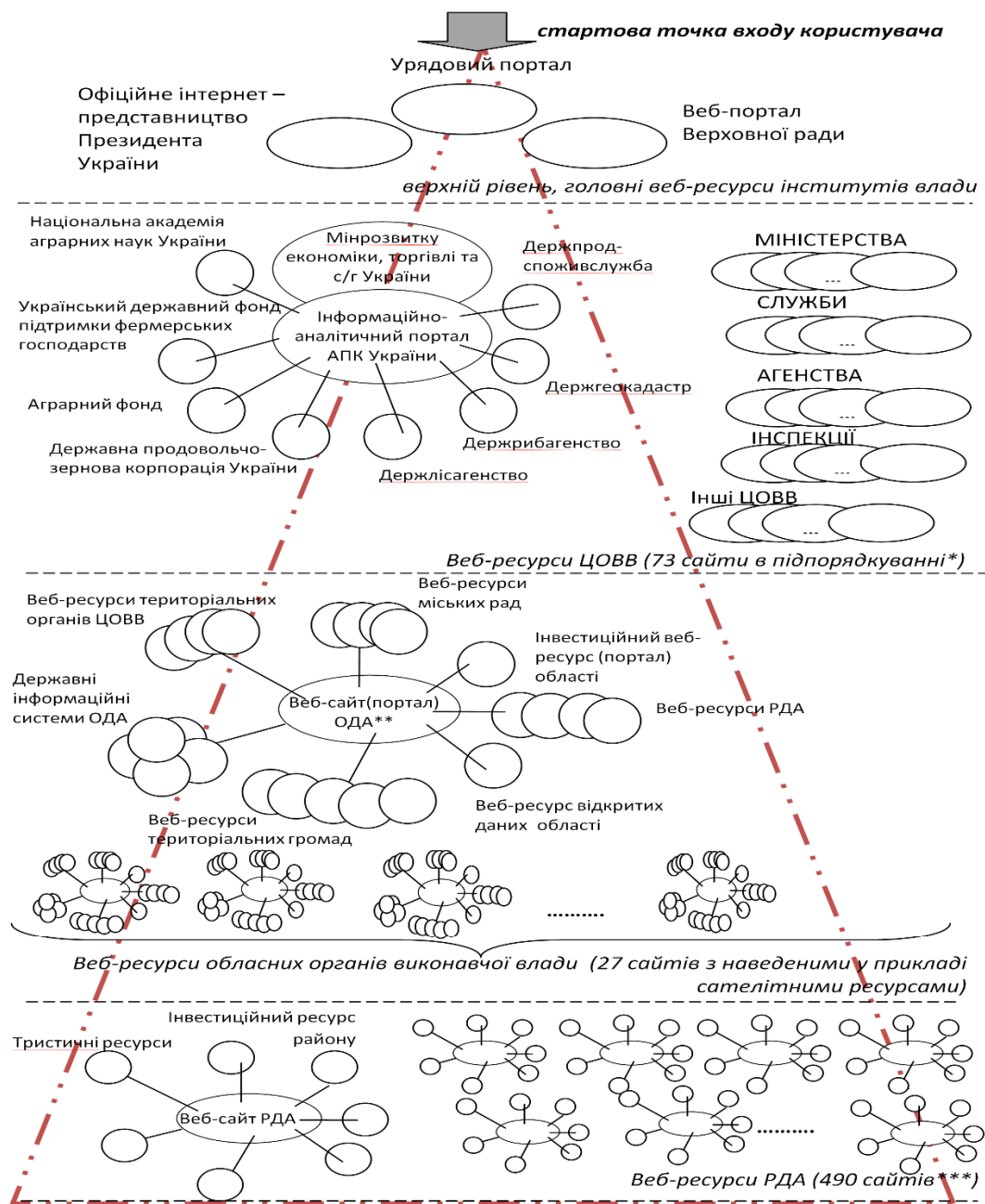
До наступного рівня належать веб-ресурси центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ, 73 сайти в підпорядкуванні станом на жовтень 2019 р.). На прикладі наведеного пулу веб-ресурсів саме аграрного спрямування та орієнтуючись в продуктивній установі оточення інформації, можна отримати уяву про цілісний комплекс інформаційного забезпечення, який доступний користувачеві (детально схема структури аграрних веб-ресурсів наведена на рис. 2).

Насамперед потрібно зазначити, що кожен веб-ресурс, представлений на схемі, є самодостатнім щодо призначення та функціональності й переважно саме так використовується широким загалом користувачів.

Проте системний підхід до їх використання, на наш погляд, суттєво підвищує загальний ефект такого способу інформаційного забезпечення за рахунок кумулятивного ефекту направленості інформаційних потоків провідних та сателітних веб-ресурсів

однакового ціннісного призначення на користувача.

Ресурси системи можна умовно розподілити на чотири взаємопов'язані (як вертикально, так і горизонтально) рівні.

* Кількість ресурсів наведено без врахування сателітних веб-ресурсів територіальних ОВВ та інших інституцій.

** Типове оточення сателітними ресурсами офіційного веб-ресурсу ОДА.

*** Окремі веб-ресурси РДА реалізовано набором веб-сторінок (каталогом, підмоном) сайту ОДА

— — — — — Позначення умовно-пірамідальної форми системи за кількістю веб-ресурсів з точки рівневої структури.

Рис. 1. Структура державної інформаційної системи веб-представництв усіх інститутів влади України

Джерело: Власне бачення авторів (на основі аналізу каталогу державних веб-ресурсів «Урядового порталу», <https://www.kmu.gov.ua/>).

Як регіональні локалізації інформації аграрного спрямування було прийнято веб-ресурси департаментів (управлінь) агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій (ОДА). Результати аналізу показали наявність профільних веб-ресурсів підрозділів, які курирують напрям агропромислового розвитку відповідних територій у більшості ОДА. Проте варто відзначити відсутність єдиних підходів до організації місця ресурсу підрозділу в системі веб-ресурсів ОДА, типу та технічного способу реалізації, а також подібності інформаційної структури, що ускладнює навігацію та інформаційний пошук користувача при обробці даних різних територіальних веб-ресурсів.

Окремим аспектом усіх наведених вище ресурсів, поряд із донесенням офіційної та довідкової інформації, виступає інформаційна підтримка реалізації державної інноваційної політики, розвитку сільських територій на засадах сталого розвитку. Фактично державні інституції, насамперед посередництвом офіційних та супутніх веб-ресурсів, здійснюють дорадчу діяльність, направлену на широкий загальний користувачів. Проте це вимагає від користувача якісних навиків пошуку та обробки інформації з мережі Інтернет, знання структури досліджуваних ресурсів (що для аграрного сектору попередніми викладками було роз'яснено і систематизовано) та форматів представлення шуканої інформації.

Це суттєво ускладнюється відсутністю єдиного пошукового механізму як у цілому по державній інформаційній системі веб-представництв усіх інститутів влади України, так і по комплексу ресурсів аграрного спрямування.

Концепцію сучасного бачення організаційної структури ресурсів доступу до системи електронного сільськогосподарського дорадництва представлено на рис. 3.

Відправною точкою для навігації користувача з метою отримання консультацій чи інформації дорадчого спрямування може бути будь-який з наведених ресурсів.

Проте з точки зору загальної інформаційної інфраструктури (див. рис. 1, 2) стартовою точкою слугує інформаційно-аналітичний портал АПК України. Наступні кроки навігації здійснюються в межах ресурсів цього порталу в послідовності роз-

ділів «Напрями» + «Розвиток сільських територій» + «Сільськогосподарське дорадництво».

Потенційно корисними користувачеві інформаційними підкаталогами цього порталу будуть реєстри сільськогосподарських дорадчих служб (окрема веб-сторінка) та сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників (окремий файл для завантаження).

Однак форма представлення цієї інформації не надає будь-яких функціональних інструментів пошуку суб'єктів та осіб, а також обмежується лише сертифікованими дорадчими службами та дорадниками з кваліфікаційним свідоцтвом [7]. Реально в Україні функціонує більша кількість сільськогосподарських дорадчих служб та дорадників, і цей фактор потрібно враховувати та надавати доступ до таких даних користувачам.

З офіційної сторінки «Сільськогосподарське дорадництво» здійснюється посилання на офіційне веб-представництво Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України (НАСДСУ).

На підставі проведеного аналізу діючих у розвинутих країнах систем дорадництва можна зробити висновок, що найбільш ефективна і поширена форма співпраці - це державно-приватна форма розповсюдження знань, коли початковий етап створення базисних знань, необхідних для розвитку малого і середнього бізнесу, виконується за рахунок держави (бюджетів усіх рівнів) у державних або приватних установах, а безпосередньо рекомендації з адаптацією до локальних особливостей впровадження здійснює приватний дорадник.

Клієнтська база дорадництва. Розглянемо потенційну клієнтську базу для такої дуальної системи дорадництва. На сьогодні найбільш достовірною інформацією про стан аграрного бізнесу стосується площ, які обробляються з метою товарного виробництва. Звичайно, що вона не визначає цілком особливості попиту на послуги дорадництва, однак надає деяке уявлення про характер попиту на послуги, можливі види послуг та фінансові можливості підприємств отримувати ці послуги.

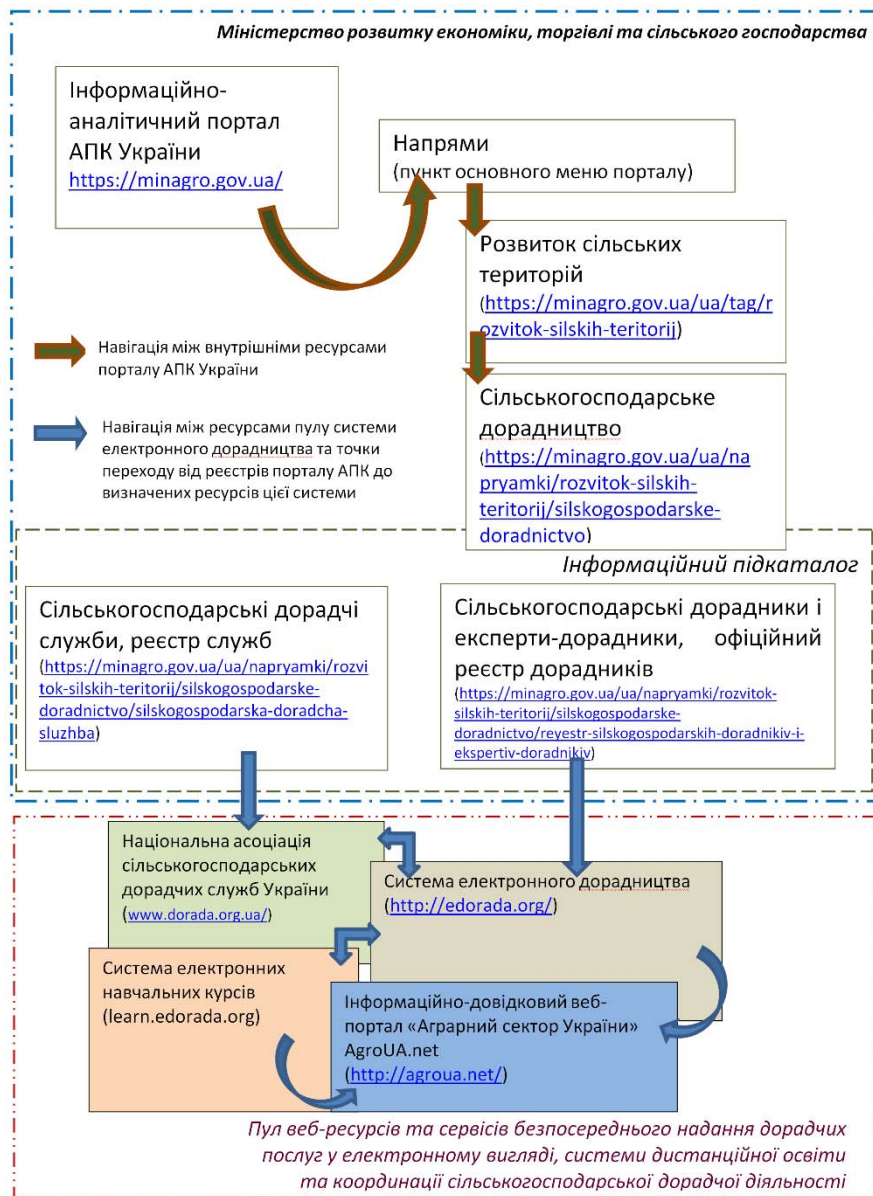

Рис. 3. Організаційна структура ресурсів доступу до пулу веб-ресурсів системи електронного сільськогосподарського дорадництва

Джерело: Власне бачення авторів (на основі аналізу інформаційно-аналітичного порталу АПК України, веб-ресурсів НАСДСУ та системи електронного дорадництва [11]).

Припущення, що всі основні виробничі характеристики визначаються площею угідь, що обробляються, будуються на припущенні сталого ефекту масштабу на показники аграрного виробництва, і це припущення має право на існування [12].

Станом на 1.11. 2018 р. в Україні наявні 30 441 фермерських господарств та 9892 аграрних підприємства, що обробляють 20 млн га ріллі. На фермерські господарства припадає 4,74 млн га, тобто 23,5 % від загальної площі, тоді як на аграрні підприємства - 15,26 млн га, або 76,5% (табл. 2).

Варто зазначити, що згідно зі статистичними даними [14] існує ще 6152 аграрних

підприємства та 2723 фермерських господарства, що не мають земельних угідь, дані стосовно яких не увійшли до табл. 2. Імовірно ці господарські суб'єкти також доцільно розглядати як потенційних клієнтів дорадництва, однак коло актуальних для них питань потрібно аналізувати окремо.

Розподіл фермерських господарств за кількістю відносно площ, які обробляються, схожий на стандартний розподіл Парето за доходами, коли максимальна кількість населення має мінімальні доходи, а частка забезпечених стрімко зменшується зі зростанням доходів. Абсолютна більшість фермерських господарств (76%) використовують

ділянки, які не перевищують 100 га. Зазвичай такі фермерські господарства є потенційними клієнтами дорадництва (рис. 4).

Середній розмір таких фермерських господарств становить 40 га, а їхня кількість перевищує 23 тисячі.

2. Характеристики розподілу площ, млн га, аграрних підприємства (АП) та фермерських господарств (ФГ) станом на 1.11. 2018 р.

Розмір, тис. га	$S < 0,1$	$0,1 < S < 1$	$1 < S < 4$	$4 < S < 10$	$S > 10$
Кількість АП, %	2101(21,1)	3 950(39,9)	3 111(31,4)	570(5,8)	180 (1,8)
Площа АП, млн га	0,09	1,73	6,22	3,29	4,00
Частка площ АП, %	0,5	8,7	31	16,4	19,9
Кількість ФГ, %	23 163(76,1)	6 327(20,9)	866(2,8)	65(0,2)	
Площа ФГ, млн га	0,80	2,05	1,50	0,39	
Частка площ ФГ, %	3,9	10,2	7,5	1,9	

Джерело: URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf; <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf>; власна інтерпретація.

Ці фермерські господарства не мають можливості використати ефект масштабу і не можуть конкурувати з великими підприємствами по трьох основних експортних культурах: соняшник, пшениця, кукурудза. Вважаємо, що цим фермерам потрібна допомога в реалізації ефективних технологій при невеликих обсягах витрат.

Наступну групу фермерських господарств із розміром угідь від 100 до 1000 га можна віднести до середніх. Кількість таких понад 6 тис., що становить приблизно 21% від загальної кількості фермерських господарств.

Вони обробляють понад 2 млн га, або 10,2% від загального обсягу площ, які обробляються. Середній розмір господарства цього кластера фермерства знаходиться на рівні 600 га і, на наш погляд, вони в змозі виробляти й основні експортні культури. Цей кластер фермерських господарств також відносно до потенційних клієнтів дорадництва.

Клас великих ферм (понад 1000 га землекористування) становить лише 3% (931 підприємство) від загальної кількості. Їх відносимо до зони потенційного дорадництва (рис. 4).

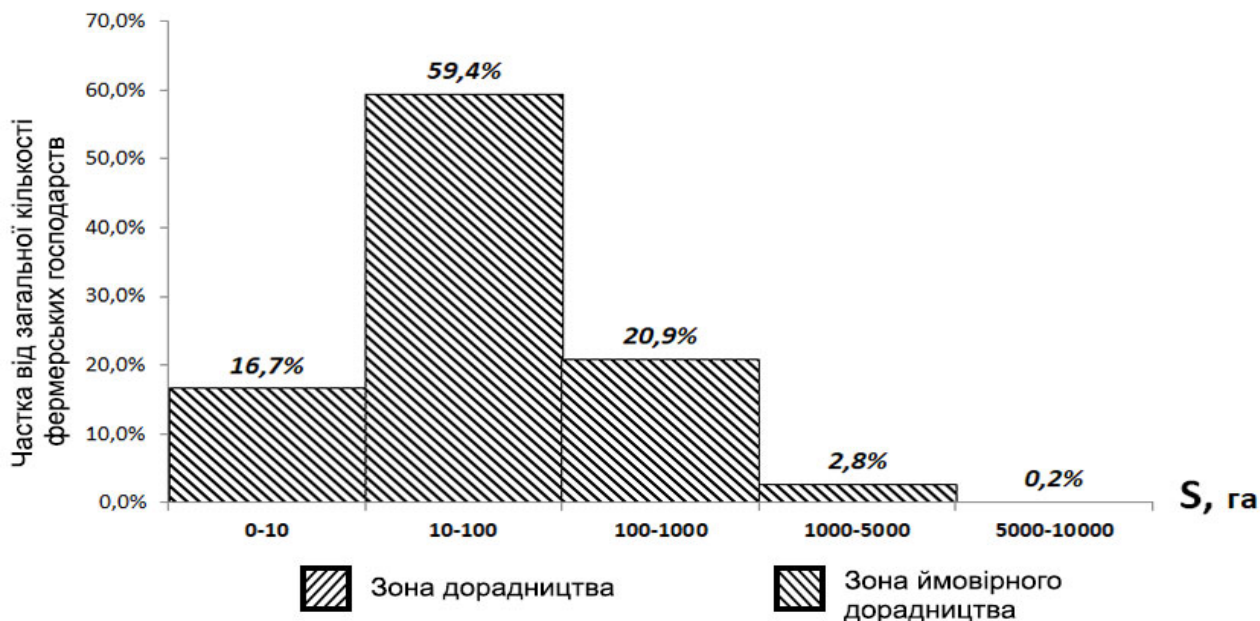

Рис. 4. Зони дорадництва для розподілу землекористування фермерських господарств

Джерело: [5, 13, 14, 16], власна інтерпретація.

Перейдемо до характеристик аграрних підприємств, які виокремлюються надзвичайно великою варіативністю масштабів. Найбільша кількість аграрних підприємств користується угіддями від 100 до 1000 га (рис. 5).

У цьому випадку модальне значення припадає на діапазон від 100 до 1000 га, підприємства такого інтервалу слід віднести до малих. Тоді в цілому частка малих підприємств (разом із підприємствами з ділянками менше 100 га) становить 61% від загальної

кількості, що обробляють 1,82 млн га, або 9,2% площ обробітку. Підприємства з площею ділянок від 1 тис. до 4 тис. га можна вважати середніми і до них належить 31 % підприємств із площею понад 6 млн га. У дві останні категорії (площа більше 4 тис. га)

входять великі підприємства (7,6%), які обробляють 1/3 всіх площ (із 20 млн га).

Вважаємо, що клієнтська зона дорадництва для аграрних підприємств складається з аграрних підприємств із площею землекористування до 100 га та із зоною ймовірних клієнтів із землекористуванням від 100 до 1000 га.

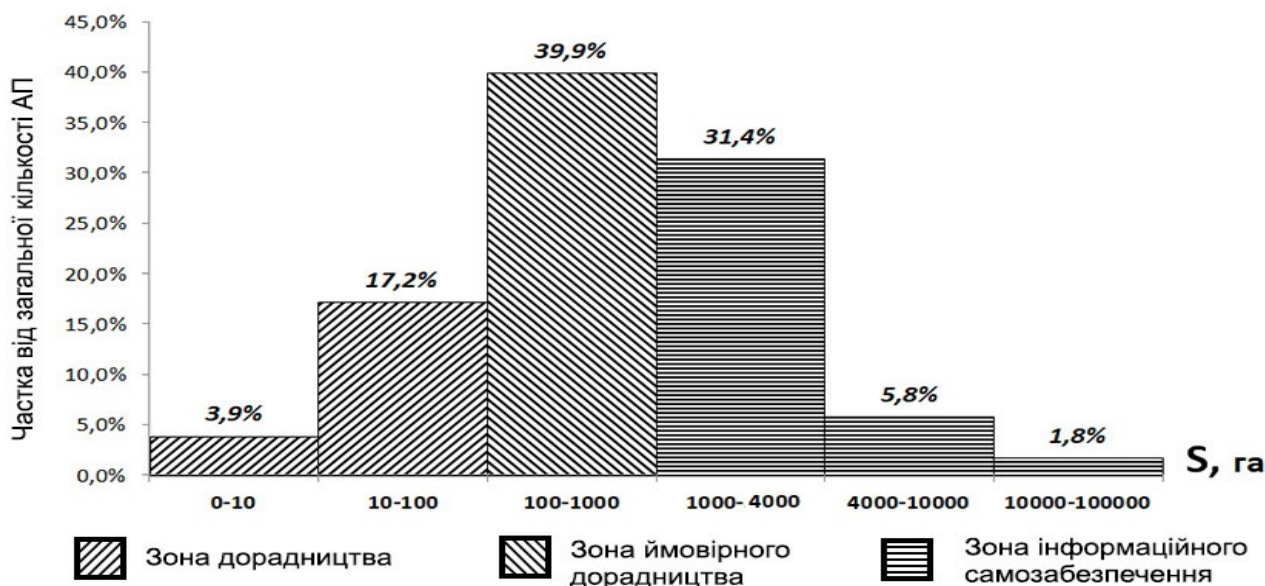

Рис. 5. Затребуваність у дорадництві відповідно до розподілу землекористування аграрними підприємствами

Джерело: [5, 13, 14, 16], власна інтерпретація.

Від площі землекористування 1000 га розпочинається зона інформаційного самозабезпечення, до якої відносяться великі аграрні підприємства, що в змозі отримувати інформацію від світових аграрних інноваційних центрів самостійно.

Крім того, значний інтерес для дорадництва становлять домогосподарства, що не здають в оренду власні паї й обробляють їх самостійно. З наявних 31,1 млн га аграрних земель приватної власності 16,6 млн га здаються в оренду [14], тобто 14,5 млн га обробляються самостійно домогосподарствами, які не здають землю в оренду. На сьогодні власниками паїв є й достатньо велика кількість місь-

ких мешканців, які отримали паї у спадок від батьків, що працювали в сільгосппідприємствах до розпаювання. Тому в першому наближенні вважаємо, що насамперед в оренду здають паї саме міські мешканці. Виходячи з цього припущення сільські домогосподарства в середньому обробляють по 3 га.

На наш погляд, земельна реформа призведе до деякого укрупнення ділянок для домогосподарств і частка з них швидше за все перейде до розряду невеликих фермерських господарств. Кількість потенційних клієнтів бінарної системи, що включає електронну систему дорадництва та систему приватних дорадників, представлено у табл. 3.

3. Потенційні клієнти системи електронного дорадництва та їх характеристики

Характеристики	ФГ з ділянками*	ФГ без ділянок*	АП з ділянками*	АП без ділянок*	Домогосподарства
Кількість, тис. од.	30, 441	2,723	6,051	8,875	4739
Обсяг землекористування, млн га	4,8	-	1,8		14,4
Середній розмір, га	130-170	-	280-300		2,5-3,5
Мода, га	40 -50		180-220		2,2
Прибуток, євро/га	190	-	310	-	220

*Мається на увазі наявність у користуванні земельних ділянок для товарного виробництва.

Джерело: URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf; <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf>; власна інтерпретація.

Отже, з огляду на наведене вище, стає зрозуміло, що потенційними клієнтами системи дорадництва можна вважати близько 33 тис. фермерських господарств та 15 тис. аграрних підприємств із розміром площ в обробітку до 1 тис. га. До них потрібно додати домогосподарства, що самостійно обробляють власні паї (від 1 до 2 млн домогосподарств).

Звідси розглянемо основні позитивні аспекти за напрямками використання електронних дорадчих сервісів по певних угрупованнях користувачів [17]:

для довільного користувача - цілодобовий доступ до профільної достовірної інформації дорадчого спрямування для самостійного пошуку; можливість отримання консультацій посередництвом сервісу «Питання - Відповіді» від кваліфікованих консультантів - дорадників; можливості он-лайн навчання у зручний для користувача час;

для дорадника - наявність електронної платформи для формування особистої добірки інформації як інформаційного базису для більш швидкого та менш витратного у часі для надання консультацій;

для держави - можливість контролю якісних та кількісних показників надання сільськогосподарських дорадчих послуг з метою наступної їх компенсації за кошти державного бюджету; вільний доступ до накопичених інформаційних матеріалів та навчальних он-лайн курсів без потреби окремого особистого консультування дорадником, і цим витрати на компенсацію послуг стають на кілька порядків ефективнішими.

Застосування набутого досвіду [3, 9-11] у реалізації системи електронного сільськогосподарського дорадництва стосовно інформаційного забезпечення показує перспективність використання таких технологій як дієвого інструменту підтримки інформатизації процесу розвитку агропромислового виробництва та сільських територій і пропонується у складі:

1) веб-порталу, який в інтерактивному режимі відображатиме ресурсний потенціал та інвестиційну привабливість регіону;

2) інформаційно-дорадчого сайту системи електронного дорадництва регіону з розміщенням його на платформі електронного дорадництва України (edorada.org) для надання об'єктивної науково-технічної і навчальної інформації та оперативних відповідей для виробників і громадськості;

3) система дистанційного навчання, самонавчання, підвищення кваліфікації й сертифікації фахівців сільськогосподарського виробництва та сільського населення регіону.

Висновки. Проведено порівняння основних соціально-економічних показників рівня життя міських і сільських мешканців за даними спостережень за 2010-2018 рр. та показано переваги в абсолютній кількості показників рівня життя для мешканців міст. Основну увагу приділено інформаційному розриву, що гальмує впровадження інновацій в сільських регіонах. Усунення інформаційного розриву виступає головною умовою впровадження економіки знань для більшості населення сільських регіонів.

Проаналізована клієнтська база дорадництва, яка складається з домогосподарств, що самостійно обробляють власні ділянки, малих і середніх фермерських господарств та аграрних підприємств із розміром землекористування, що не перевищує 1 тис. га. Усі ці форми господарювання на сьогодні отримують інформацію на вторинному інформаційному ринку, у тому числі й від представників великого аграрного бізнесу.

Інформаційне поле усіх інститутів влади України спрямоване, насамперед, на здійснення інформаційного забезпечення користувачів щодо правового поля діяльності, участі в цьому державних органів. Проте останні кроки держави підтримують їхнє сервіс-орієнтоване спрямування у частині адміністративних та інформаційних послуг у реалізації концепції «держава у смартфоні».

Проте інформаційна спеціалізація таких ресурсів як окремих, навіть аграрної спеціалізації, незнання користувачами структури представленої інформації та процеси модернізації структури й контенту знижують ефективність її використання, а часто унеможливають отримання необхідної інформації. Тоді як системний підхід до їх використання суттєво підвищує загальний ефект такого способу інформаційного забезпечення за рахунок кумулятивного ефекту направленості інформаційних потоків провідних і сателітних веб-ресурсів однакового ціннісного призначення на користувача.

Офіційні веб-ресурси аграрного спрямування не можуть виконати повне інформаційне забезпечення користувачів стосовно навіть нормативно-правового поля, оскільки в більшості потребують роз'яснень спеціалістами. А ще залишається коло технологіч-

них, організаційних, екологічних та інших питань, які виникають як у домогосподарств, так і в аграрних бізнес-структур.

Для подібного інформаційного забезпечення пропонується поєднання наявної інфраструктури класичного сільськогосподарського дорадництва та системи електронного дорадництва з супутніми інформаційно-освітніми сервісами, об'єднаних в пул веб-ресурсів. Таке рішення дозволить ефективно використовувати не лише пропоновані ресурси, а й долучати в перспективі у комплекс інші веб-ресурси на різних технологіч-

них засадах інформаційного обміну та управління користувачами.

Створення електронної платформи на основі веб-технологій для розміщення інформаційної системи у складі взаємно інтегрованих модулів дорадчих, освітніх та енциклопедичних сервісів інформаційного забезпечення ефективного природокористування в сільському господарстві як ресурсу за принципом «єдиного вікна» доступу користувача до достовірної, вивіреної інформації пулу ресурсів пропонованої системи.

Список бібліографічних посилань

1. Держпідтримка-2019: Уряд повертає 90% вартості дорадчих послуг. Як отримати кошти (інструкція з отримання коштів). URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhpidtrimka-2019-uryad-povertaye-90-vartosti-doradchih-poslug-yak-otrimati-koshti-instrukciya-z-otrimannya-koshtiv> (дата звернення: 21.10.2019).
2. Досягнення рівноваги на потенційному ринку землі України в умовах макроекономічної нестабільності / Скрипник А., Ткачук В., Андрищенко В., Букін Е. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 19-32.
3. Інформаційно-дорадчий веб-портал «Аграрний сектор України». URL : <http://www.agroua.net/> (дата звернення: 21.10.2019).
4. Коваленко Т. До питання сільськогосподарської дорадчої діяльності. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/u-pravovomu-poli/item/1852-do-pytannia-silskohospodarskoi-doradchoi-diialnosti.html>.
5. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2018 році. Статистична інформація. URL : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/opsgd/oschd_2018_xl.xlsx (дата звернення: 21.11.2019).
6. Про затвердження вартості соціально спрямованих дорадчих послуг : Наказ Міністерства аграрної політики та Міністерства економіки України № 816/394 від 21.11.2007 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1330-07> (дата звернення: 24.10.2019).
7. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (дата звернення: 21.10.2019).
8. Реєстр сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників. URL : <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskogospodarske-doradnictvo/reystri-silskogospodarskih-doradnikov-i-ekspertiv-doradnikov> (дата звернення: 20.11.2019).
9. Саяпін С. П. Чому вигідна система електронного дорадництва (на прикладі веб-порталу Agroua.net). *Сборник научных трудов Sworld*. 2014. Вип. 3(36). Т. 17. Иваново: Маркова АД, 2014. С. 50-53.
10. Саяпін С. П., Швиденко М. З. Впровадження системи електронного дорадництва в Україні. *Цілі сталого розвитку 3 тисячоліття: виклики для університетів наук про життя* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 23-25 травня 2018 р.). Київ : НУБіП України, 2018. С. 445-447.
11. Система електронного дорадництва eDorada.org. URL : <http://edorada.org/uk/vet/question/> (дата звернення: 21.10.2019).
12. Скрипник А., Букін Е. Аналіз ефективності та ризиків інновацій в аграрному секторі економіки України : монографія. Київ : ЦП Компринт, 2016. 324 с.
13. Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). URL : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/soc_ek_stan_dom_2018.zip (дата звернення: 28.10.2019).

References

1. Derzhpidtrymka-2019: Uriad povertaie 90% vartosti doradchych posluh. Yak otrymaty koshty (instruktsiia z otrymannia koshtiv) [Government support-2019: Government returns 90% of consultancy fees. How to get funds (funding guide)]. (2019). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhpidtrimka-2019-uryad-povertaye-90-vartosti-doradchih-poslug-yak-otrimati-koshti-instrukciya-z-otrimannya-koshtiv> [In Ukrainian].
2. Skrypnyk, A., Tkachuk, V., Andriushchenko, V., & Bukin, E. (2019). Dosiahnennia rivnovahy na potentsiinomu rynku zemli Ukrainy v umovakh makroekonomichnoi nestabilnosti [Achieving equilibrium in the potential land market of Ukraine in the conditions of macroeconomic instability]. *Ekonomika APK*, 2, pp.19-32 [In Ukrainian].
3. Informatsiino - doradchy veb- portal "Ahrarnyi sektor Ukrainy" [Information and advisory web portal "Agrarian Sector of Ukraine"]. Retrieved from: <http://www.agroua.net> [In Ukrainian].
4. Kovalenko, T. (2014). Do pytannia silskohospodarskoi doradchoi diialnosti [On the issue of agricultural advisory activities]. *Agro-business*. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/u-pravovomu-poli/item/1852-do-pytannia-silskohospodarskoi-doradchoi-diialnosti.html> [In Ukrainian].
5. Osnovni silskohospodarski kharakterystyky domohospodarstv u silskii mistsevesti v 2018 rotsi: statystychna informatsiia [Basic agricultural characteristics of households in rural areas in 2018: statistical information]. (2019). *Ukrstat*. Retrieved from: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/opsgd/oschd_2018_xl.xlsx [In Ukrainian].
6. Nakaz Ministerstva ahrarnoi polityky ta ministerstva ekonomiky Ukrainy №816/394 vid 21.11.2007 roku "Pro zatverdzhennia vartosti sotsialno spriamovanykh doradchych posluh" [On approving the cost of socially directed advisory services: Order of the Ministry of Agrarian Policy and Ministry of Economy of Ukraine dated 21.11.2007, No. 816/394]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1330-07> [In Ukrainian].
7. Pro silskohospodarsku doradchu diialnist: Zakon Ukrainy №1807-IV vid 17.06.2004r. [On agricultural advisory activity: Law of Ukraine dated 17.06.2004, No. 1807-IV]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> [In Ukrainian].
8. Reiestr silskohospodarskykh doradnykiv i ekspertiv-doradnykiv [Register of agricultural advisers and expert advisers]. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskogospodarske-doradnictvo/reystri-silskogospodarskih-doradnikov-i-ekspertiv-doradnikov> [In Ukrainian].
9. Saiapin, S.P. (2014). Chomu vyhidna systma elektronnoho doradnytstva (na prykladi veb-portalu Agroua.net) [Why the system of electronic advisory is profitable (on an example of Agroua.net web portal)]. *Sbornik nauchnykh trudov Sworld*, Vol. 3 (36), Issue 17, pp. 50-53 [In Ukrainian].

14. Соціально-економічний розвиток України. Архів 2019. URL : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/so_ek_r_u/soekru_u/arh_soekru_19.htm (дата звернення: 10.11.2019).
15. Сучасні інформаційно-консультаційні технології в до-
радистві : монографія / Т. П. Кальна-Дубінюк, К. Г. Рогоза,
В. В. Самсонова, І. П. Кудінова, М. В. Бесчастна, М. М. Гні-
дан, Ю. В. Дубінюк, С. І. Данилюк, О. І. Бас. Ніжин : ПП Ли-
сенко М. М., 2017. 216 с.
16. Чисельність наявного населення України на 1 січня
2019 року. Стат. збірник. URL : http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
17. Швиденко М. З., Саяпін С. П. Побудова інформаційної
системи підтримки розвитку агропромислового виробництва та
сільських територій регіону. Глобальні та регіональні пробле-
ми інформатизації в суспільстві і природокористуванні :
Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 трав. 2019 р.
URL : <http://econference.nubip.edu.ua/index.php/grpi/grpi19/paper/view/1711/256> (дата звернення: 21.11.2019).
18. Arrow K J. Social Choice and Individual Valluers, John
Wiley, N.Y. 1963.
19. Babu S, C., JoshiP. K. Agricultural Extension Reforms in
South Asia//Elsevier Science; June 2019. URL : <https://www.elsevier.com/books/agricultural-extension-reforms-in-south-asia/babu/978> (дата звернення 25.11.2019 р.).
20. Bahn H., McAleer P. U.S. Agricultural Extension
Services: Adapting Farmer Education to Contemporary Market
Requirements1. URL : http://www.ncap.res.in/Contract_%20farming/Resources/12.1%20Henry%20Bahn.pdf
(дата звернення 25.11.2019 р.).
21. Deininger K., Nizalov D., Singh S. Are mega-farms the
future of global agriculture? Exploring the farm size-
productivity relationship for large commercial farms in Ukraine.
Washington, 2013.
22. Feder G., Willet A., Zijp W. Agricultural Extension:
Generic Challenges and Some Ingredients for Solutions//World
Bank Policy Research Working Paper No. 2129 a. Apr 2016.
URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=620481 (дата звернення 26.10.2019 р.).
23. Mahdi M. Al-Kaisi, Elmore R., Miller G. Kwaw-Mensah
D. Extension Agriculture and Natural Resources in the U.S.
Natural Sciences Education. Vol. 44. 2015. Pp. 26-33. URL : <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1833&context=agronomyfacpub> (дата звернення 26.10.2019 р.).
24. Morton, W., J.H. Lois, and J.G. Arbuckle, Jr. Shifts in
farmer uncertainty over time about sustainable farming
practices and modern farming's reliance on commercial
fertilizers, insecticides and herbicides. *J. Soil Water Conserv.*
68:1-12. 2013. Doi:10.2489/.
25. Srivastava R. B., Selvamurthy W. Innovations in Agro
Animal TechnologiesElsevier Science; June 2019. URL : <https://www.goodreads.com/book/show/44243890-innovations-in-agro-animal-techno> (дата звернення: 26.10.2019).
10. Saiapin, S.P. & Shvydenko, M.Z. (2019) Vprowadzhennia
systemy elektronnoho doradnytstva v Ukraini [Implementation
of electronic advisory system in Ukraine]. *Materialy Mizhnarod-
noi naukovo-praktychnoi konferentsii "Tsili staloho rozvytku 3
tysyacholittia: vyklyky dlia universytetiv nauk pro zhyttia"* -
*Proceedings of the international scientific and practical confe-
rence "Sustainable development goals of the 3rd millennium:
challenges for universities of life sciences"*. (pp. 445-447).
NUBiP Ukrainy [In Ukrainian].
11. Systema elektronnoho doradnytstva eDorada.org
[eDorada.org e-advisory system]. Retrieved from:
<http://edorada.org//uk/vet/question> [In Ukrainian].
12. Skrypnyk, A. & Bukin, E. (2017) *Analiz efektyvnosti ta
ryzykiv innovatsii v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy:
monohrafiia* [Analysis of efficiency and risks of innovations in
the agrarian sector of Ukrainian economy: monograph]. Kyiv:
TsP Kompryn [In Ukrainian].
13. Sotsialno-ekonomichne stanovyshche domohospodarstv
Ukrainy u 2018 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Socio-economic
situation of Ukrainian households in 2018: statistical collec-
tion]. (2019). *Ukrstat*. Retrieved from: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/soc_ek_stan_dom_2018.zip [In
Ukrainian].
14. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy. Arkhiv 2019
[Socio-economic development of Ukraine. Archive 2019]. (2019).
Ukrstat. Retrieved from: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/so_ek_r_u/soekru_u/arh_soekru_19.htm [In Ukrainian].
15. Kalna-Dubiniuk, T.P., Rohoza, K.H., Samsonova, V.V.,
Kudinova, I.P., Beschastna, M.V., Hnidan, M.M., et al. (2017).
*Suchasni informatsiino-konsultatsiini tekhnolohii v doradny-
tstvi* [Modern information and consulting technologies in advi-
sory: monograph]. Nizhyn: PP Lysenko M.M [In Ukrainian].
16. Chyselnist naiavnogo naselennia Ukrainy na 1 sichnia
2019 roku: statystychnyi zbirnyk [Population of Ukraine as of 1
January 2019: statistical collection]. (2019). *Ukrstat*. Re-
trieved from: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf [In Ukrainian].
17. Shvydenko, M.Z. & Saiapin, S.P. (2019) Pobudova infor-
matsiinoi systemy pidtrymky rozvytku ahrupromyslovoho vyrob-
nytstva ta silskykh terytorii rehionu [Building an information
system to support the development of agro-industrial produc-
tion and rural areas of the region]. *Materialy VII Mizhnarodna
naukovo-praktychna konferentsiia "Hlobalni ta rehionalni prob-
lemy informatyzatsii v suspilstvi i pryrodokorystuvanni"* - *Pro-
ceedings of the vii international scientific and practical confe-
rence "Global and regional problems of informatization in
society and environmental management"*. Retrieved from:
<http://econference.nubip.edu.ua/index.php/grpi/grpi19/paper/view/1711/256> [In Ukrainian].
18. Arrow, K.J. (1963). *Social choice and individual valluers*.
New York [In English].
19. Babu, S.C. & Joshi, P.K. (2019) Agricultural extension
reforms in South Asia. *Elsevier Science*. Retrieved from:
<https://www.elsevier.com/books/agricultural-extension-reforms-in-south-asia/babu/978> [In English].
20. Bahn, H. & McAleer, P. (2019). U.S. Agricultural exten-
sion services: adapting farmer education to contemporary mar-
ket requirements. *NCAP*. Retrieved from:
http://www.ncap.res.in/Contract_%20farming/Resources/12.1%20Henry%20Bahn.pdf [In English].
21. Deininger, K., Nizalov, D., & Singh, S. (2013). *Are
mega-farms the future of global agriculture? Exploring the
farm size-productivity relationship for large commercial farms
in Ukraine*. Washington [In English].
22. Feder, G., Willet, A., & Zijp, W. (1999). Agricultural exten-
sion: generic challenges and some ingredients for solutions. *World
Bank Policy Research Working Paper*, 2129. Retrieved from:
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=620481 [In
English].
23. Mahdi, M.A., Elmore, R., Miller, G., & Kwaw-Mensah, D.
(2015) Extension agriculture and natural resources in the U.S.
Natural Sciences Education, 44, pp. 26-33. Retrieved from:
<http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1833&context=agronomyfacpub> [In English].

24. Morton, W., Lois, J.H., & Arbuckle, J.G. Jr. (2013). Shifts in farmer uncertainty over time about sustainable farming practices and modern farming's reliance on commercial fertilizers, insecticides and herbicides. *J. Soil Water Conserv*, 68, pp. 1-12 [In English].
25. Srivastava, R.B. & Selvamurthy, W. (2012). Innovations in agro animal technologies. *Elsevier Science*. Retrieved from: <https://www.goodreads.com/book/show/44243890-innovations-in-agro-animal-techno> [In English].

Skrypnyk A.V., Saiapin S.P. Information provision in advisory using modern innovative Internet technologies

The purpose of the article is to substantiate the feasibility of a binary system of agricultural advisory, which is represented by the structure of classical advisory services, as well as leading agrarian universities and scientific institutions using a technological web platform of electronic advisory.

Research methods. In the research process were used statistical analysis methods to justify the usage of a binary advisory system.

Research results. The agrarian segment of information space of official information sources is analysed. Directions for advisory development with the usage of modern information technologies were offered. Advantages of implementing electronic advisory system for different categories of users were highlighted. There was estimated a potential customer base of the e-advisory system, consisting of self-cultivating households, farms and agricultural enterprises with an area of land use up to 1000 hectares.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the obtained results lies in the proposed interactive information platform for rural area information provision with an adaptation structure to effectively engage the existing advisory system.

Practical significance. The article is of considerable interest in terms of a concept of building a dual advisory system, determining volume of its financing and assessing prospects of its practical impact on the state of small- and medium-sized agricultural businesses. Tabl.: 3. Figs.: 5. Refs.: 25.

Keywords: information space; effect of scale; electronic agricultural advisory services; digital divide; households; farming; agricultural enterprises.

Skrypnyk Andrii Vasylovych - doctor of economic sciences, professor, head of the department of economic cybernetics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (16, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: avskripnik@ukr.net

Saiapin Serhii Petrovych - senior lecturer of the informational systems department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: sayapin_sp@ukr.net

Скрипник А.В., Саяпин С.П. Информационное обеспечение в консультировании с использованием современных инновационных Интернет-технологий

Цель статьи - обосновать целесообразность бинарной системы сельскохозяйственного консультирования, которая представлена структурой классического консультирования и ведущими аграрными университетами, научными учреждениями с использованием технологической веб-платформы электронного консультирования.

Методика исследования. Применены методы статистического анализа для обоснования использования бинарной системы консультирования.

Результаты исследования. Проанализирован аграрный сегмент информационного пространства официальных информационных источников. Предложены направления развития консультирования с использованием современных информационных технологий. Выделены преимущества внедрения системы электронного консультирования для различных категорий пользователей. Получены оценки потенциальной клиентской базы системы электронного консультирования, состоящей из домохозяйств, которые самостоятельно обрабатывают собственные участки, фермерских хозяйств и аграрных предприятий с площадью землепользования до 1000 га.

Элементы научной новизны. Предложена интерактивная информационная платформа информационного обеспечения сельских территорий с адаптацией структуры для эффективного привлечения существующей системы консультационных служб.

Практическая значимость. Работа представляет значительный интерес с точки зрения концепции построения системы дуального консультирования, объемов ее финансирования и оценок перспектив ее практического влияния на состояние малого и среднего аграрного бизнеса. Табл.: 3. Илл.: 5. Библиогр.: 25.

Ключевые слова: информационное пространство; эффект масштаба; электронное сельскохозяйственное консультирование; цифровой разрыв; домохозяйства; фермерство; аграрные предприятия.

Скрипник Андрей Васильевич - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: avskripnik@ukr.net

Саяпин Сергей Петрович - старший преподаватель кафедры информационных систем, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: sayapin_sp@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 12.12.2019 р.

Фахове рецензування: 18.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Скрипник А. В., Саяпін С. П. Інформаційне забезпечення в дорадництві з використанням сучасних інноваційних Інтернет-технологій. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 46 – 60.

* * *

УДК 663.2:334.722.24(477)

JEL Classification: M13, M21, Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912061>

Н.О. АВЕРЧЕВА, В.О. БОЙКО, кандидати економічних наук, доценти
Л.О. БОЙКО, кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Сімейні винарні як основа європейської інтеграції галузі виноробства України

Мета статті - визначити напрями ефективного розвитку сімейних винарень у сучасних умовах європейської інтеграції країни.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: абстрактно-логічний - для теоретичного узагальнення наукових досліджень та обґрунтування висновків; розрахунково-конструктивний - при економічній оцінці інвестиційного проекту сімейних винарень; порівняння - при вивченні вітчизняного і європейського досвіду розвитку малого бізнесу у виноградарській галузі; статистико-економічні - для оцінки сучасного стану і проблем виноградарства в Україні.

Результати дослідження. Визначено проблеми і перспективи малого бізнесу у виноградарсько-виноробній галузі. Досліджено організаційно-економічні аспекти розвитку винарень сімейного типу в Україні. Проведено аналіз динаміки і структури виробництва сухих та десертних вин на прикладі першої сімейної винарні «Курінь». На основі розрахунку інвестиційного проекту «Сімейна винарня» розроблено рекомендації щодо започаткування бізнесу в цій сфері. Обґрунтовано необхідність підтримки конкурентоспроможності малого виноградарського бізнесу в умовах інтеграції України до світового економічного простору.

Елементи наукової новизни. Вперше запропоновано напрями розвитку бізнесу виноробної галузі на основі сімейних винарень. Доведено ефективність цього виду діяльності на прикладі невеликих фермерських господарств.

Практична значущість. Запропоновані заходи з організації підприємства «Сімейна винарня» можуть бути впроваджені у практичну діяльність виноробних домашніх і фермерських господарств. Табл.: 4. Рис.: 2. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: сімейні винарні; виноградарство; виноробство; ефективність; виробництво; споживання; інтеграція.

Аверчева Наталія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальноекономічної підготовки, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: avercheva2010@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4534-693X>

Бойко Вікторія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

Бойко Людмила Олександрівна - кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

Постановка проблеми. Галузь виноградарства і виноробства в Україні завжди була високорозвиненою, посідала значне місце у структурі аграрного сектору економіки. На сучасному етапі збережені традиції й потенціал галузі стануть запорукою ефективного розвитку та інтеграції в європейський економічний простір. Проте виробники працю-

ють в умовах скорочення сировинної бази; підвищення цін на матеріальні ресурси та енергоносії, від яких залежить кінцева вартість продукту; високого рівня конкуренції з боку імпортних постачальників; скорочення державної підтримки та постійного зростання податкового навантаження на галузь. Великі виноградарські підприємства технологічно мають безперечну перевагу перед дрібними, в яких надто обмежені можливості для ефективного використання техніки й

© Н.О. Аверчева, В.О. Бойко, Л.О. Бойко, 2019

прогресивних технологій, а також відсутні кваліфіковані кадри і, як наслідок, продукція неконкурентоспроможна.

Крім того, культура споживання вина в нашій країні не набула достатнього розвитку з ряду причин соціально-економічного характеру, зокрема зниження рівня реальних доходів населення, недовіри споживачів до якості продукції, низького рівня популяризації винних напоїв серед населення. Тому тема дослідження актуальна в аспекті розвитку європейських традицій створення сімейних винарень як суб'єктів малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного розвитку галузі постійно привертають увагу вітчизняних і закордонних науковців. Проведені попередні дослідження були зосереджені на основних напрямках розвитку виноградарсько-виноробної галузі країни в умовах посилення рівня конкуренції на внутрішньому ринку та інтеграційних процесів у Європі та світі [1, 2].

Разом із тим Т.Є. Шевченко та Н.О. Довбиш у наукових дослідженнях проаналізували сучасні тенденції та проблеми розвитку виноробної галузі України, надали рекомендації щодо забезпечення конкурентоспроможних напрямів розвитку виноробних підприємств [11]. При цьому О.С. Нестеренко провів аналіз розвитку виноробної галузі та визначив фактори розвитку виноградарської галузі, а саме: ціна ліцензії, акцизний збір, низька конкурентоспроможність вина та нерозвиненість внутрішнього ринку [4].

Стан розвитку виноградарства та виноробства у світі вивчали В. Осипов і Л. Осипова. За їхніми висновками, наявність об'єктивних передумов для розвитку диктують необхідність збільшення обсягів виробництва та підвищення якості вітчизняних вин, оптимізації структури споживання алкогольних напоїв, розробки та впровадження конкурентоспроможних інноваційних технологій, інтеграції у світовий ринок вина, переробки вторинних продуктів виноробства на базі кластерів [6].

У звіті про винну промисловість США 2019 р. Rob McMillan (2019) характеризує особливості винного туризму в аспекті організації винних турів, описує сегменти споживачів, що зацікавлені у розвитку гастрономічного бізнесу сімейних винарень [14]. Крім того, Sanchez-Famoso V., Cano-Rubio M., Fuentes-Lombardo G. (2019) досліджували стратегії

інтернаціоналізації сімейного бізнесу з метою підвищення ефективності діяльності, налагодження ринків збуту, зосередження зусиль і ресурсів іспанських виноробів та сімейних оливкових фірм на основі угод про співпрацю [15].

На основі економетричного підходу Yue C., Govindasamy R., Kelley K. (2019) дослідили наміри потенційних споживачів вина Середньоатлантичного регіону брати участь у винних турах та вплив на їхній споживчий вибір знань про вино, культуру його споживання, поведінку під час придбання продукту [16]. У своїх дослідженнях Abel Duarte Alonso, Jeremy Northcote (2008) вивчали поведінку малих виноробних підприємств на ринку вина і винопродукції Канарських островів, Іспанії та Західної Австралії в аспекті взаємовідносин їх з місцевими громадами. Ними доведено, що розвиток і зміцнення відносин між операторами ринку вина та їхніми громадами мають важливі результати у підтримці соціальних й економічних ініціатив, заохоченні ефективного розвитку сільських територій, використанні винного туризму як інструменту для зростання комерційних можливостей [13].

Узагальнення і впровадження досвіду зарубіжних країн у виноробстві сприятиме інтеграції українських виробників в єдиний світовий простір та знівелює ризики негативних наслідків для економіки і соціальної сфери країни.

Мета статті - визначити напрями ефективного розвитку сімейних винарень у сучасних умовах європейської інтеграції країни.

Виклад основних результатів дослідження. Поряд із поглибленням спеціалізації і диференціації розвиваються процеси кооперування, агропромислової інтеграції й диверсифікації на різних рівнях виробництва. Понад 90 % винограду слугує основою для промислової переробки на вино, виноматеріали і соки. Тому у виноградарстві раніше, ніж в інших галузях сільського господарства, почали розвиватися різні форми агропромислової інтеграції, зокрема агропромислові підприємства, внутрішньогосподарські агропромислові підрозділи, міжгосподарські підприємства та міжгалузеві формування. У таких підприємствах раціонально використовуються виробничі ресурси та досягається висока ефективність галузі, оскільки без участі посередників випускається кінцевий продукт споживання. У ряді багатогалузевих

господарств формуються і функціонують внутрішньогосподарські агропромислові підрозділи, які за кількісними параметрами й ефективністю галузі не поступаються перед агропромисловими підприємствами [7].

Динаміка основних показників розвитку виноградарства та виноробства в Україні за підсумками 2018 р. свідчить, що площі під виноградними насадженнями практично не змінилися (43 тис. га в 2018 р., 43,5 тис. га у 2017 р.). Водночас це майже вдвічі менше, ніж було в 2013 р., до анексії АР Крим, коли цей показник становив 75,1 тис. га. У 2018 р. в Україні закладено 527,1 га виноградників: у Миколаївській області - 184,2 га, Одеській - 137,5 га, Херсонській - 25,3 га, Запорізькій - 18,4 га. Попри незначне зменшення площ під виноградними насадженнями валовий збір винограду в країні дещо збільшився у зв'язку зі сприятливими погоднo-кліматичними умовами. Зокрема, в 2018 р. Україна зібрала 467,6 тис. т винограду, а у 2017 р. - 409,6 тис. т. Тобто торік урожай винограду зріс на 58 тис. т, чи на 14,2 %. Також минулого року дещо зросло виробництво виноградного вина: 6768 тис. дал порівняно з 6671 тис. дал у 2017 р. (на 97 тис. дал більше, або + 1,5 %). Зросло і виробництво коньяку: 2268,9 тис. дал у 2018 р., що на 113,4 тис. дал більше, ніж у 2017 р. (або + 5,3 %) [3].

Кожна підгалузь АПК України має нішу для дрібних виробників, і виноробство не виняток. Південні регіони країни володіють давніми традиціями і досвідом виготовлення винних напоїв із сонячної ягоди. Це велика кількість дрібних виробників, яка вирощує виноград на ділянках площею від 10 сотих до 2 га, виробляє вино у напівкустарних умовах та реалізує його поза мережею супермаркетів, продовольчих магазинів, переважно на ринках, в інших імпровізованих місцях торгівлі. Торік, згідно з офіційною статистикою, в Україні промисловим способом було вироблено 16,63 млн дал виноматеріалів. Проте не менші обсяги продукції виходять на ринок з особистих селянських господарств поза статистикою [12].

В Україні частка ліцензованих сімейних виноробень становить 6% від загальної кількості виробників вина (з-поміж 61 виробника лише 4 сімейних виноробні), в наявності

46 тис. га виноградників. Для порівняння, у Франції - 840 тис. га, 65 тис. виробників і 15 тис. сімейних виноробень [8].

Херсонщина здавна відома як житниця України. Однак південний регіон спеціалізується не тільки на зернових і плодовоовочевих культурах, область має значний потенціал у сфері виноградарства та виноробства. За кліматом чи ґрунтом Херсонщина не поступається перед знаменитими на весь світ виноробними провінціями - французьке Бордо чи Північна та Центральна Італія. Нижня Дніпровська зона ідеальна для вирощування виноградної лози.

Як показує європейський досвід, сімейні винарні являють собою ефективну організаційно-правову форму ведення бізнесу в цій галузі. В Україні за весь період реформ винарні сімейного типу не набули поширення, оскільки формування оптимальних площ виноградних насаджень та створення бази виробництва вина вимагають значних фінансових ресурсів.

Перша сімейна винарня в Україні заснована у Херсонській області на базі фермерського господарства «Курінь», головою якого є Микола Халупенко. Площі виноградних насаджень сягають 40 га, а власна виноробня забезпечує випуск 60 тис. пляшок вина на рік. На початковому етапі виноградар здавав урожай на переробку винзаводу, але швидко переконався, що може сам робити унікальний для свого регіону продукт. Виноградна ягода на ділянках фермера росте з вмістом цукру до 37% при нормі 17-18%. У господарстві вирощується десять сортів винограду, з яких виробляється у власній виноробні до двох десятків видів вин: Шардоне, Рислінг, Ркацителі, Іршаї Олівер, Мускат Одеський, Каберне, Мерло, Сапераві, Трамінер рожевий.

Фермер не залучає до роботи іноземних фахівців, причина - бажання зробити автентичне вино і продемонструвати переваги вітчизняного продукту. За сезон шато переробляє 30-50 т винограду, 85% виробленої продукції - це сухі вина, проте унікальність мускатів шато здивує будь-якого експерта букетом ароматів. Структуру асортименту сухих та десертних вин Ф(С)Г «Курінь» відображають діаграми (рис. 1, 2).

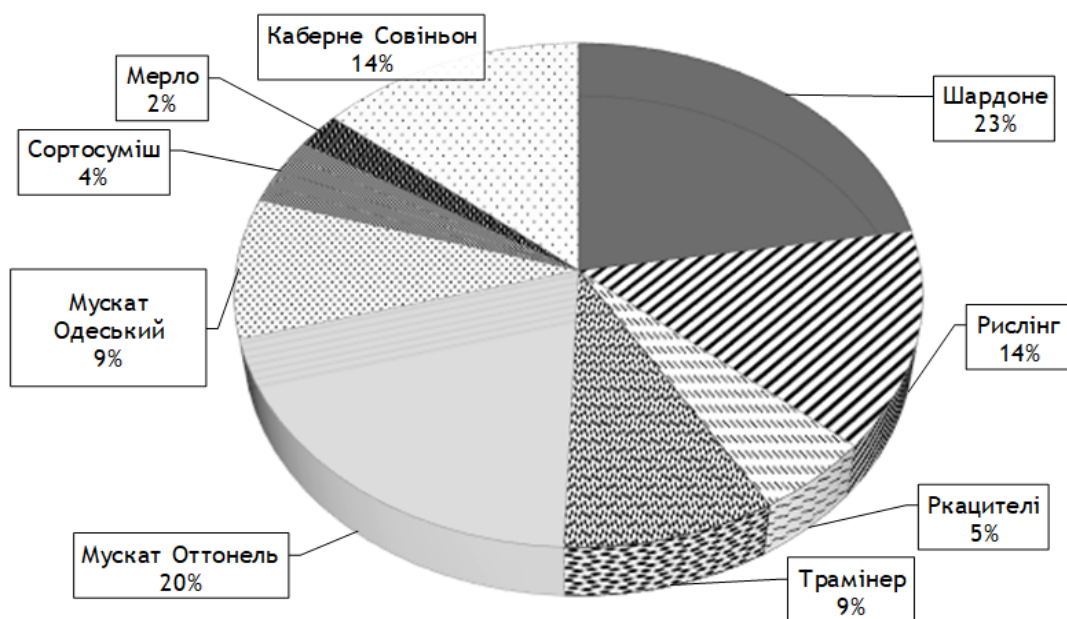

Рис. 1. Переробка винограду та виробництво сухих вин врожаю сезону 2018 р. у Ф(С)Г «Курінь», %

Джерело: Річні звіти підприємства (станом на 1.01.2019 р.) [9].

У погребі винороба - 53 дерев'яні бочки на 200, 250 і 500 л. У них вина витримують два роки. Ординарні вина зберігають у металевих бочках. Починаючи з 2011 р. найкращі десертні вина власник закладає в колекцію. Квітковий аромат білих сухих вин і фруктові відтінки рожевого можна відчути, скуштувавши напої під час дегустації. Підприємство активно розвиває напрям гастрономізму, співпрацюючи із туристичними опе-

раторами півдня України. Чимало туристичних фірм, організовуючи екскурсії до Херсонщини (на рожеві озера, гейзери, морське побережжя, до заповідника «Асканія Нова»), пропонують відвідати у рамках туру виноробню «Курінь». У 2019 р. було проведено вже понад 50 дегустацій, що, безумовно, допомагає розширювати ринок збуту та збільшувати кількість поціновувачів вина.

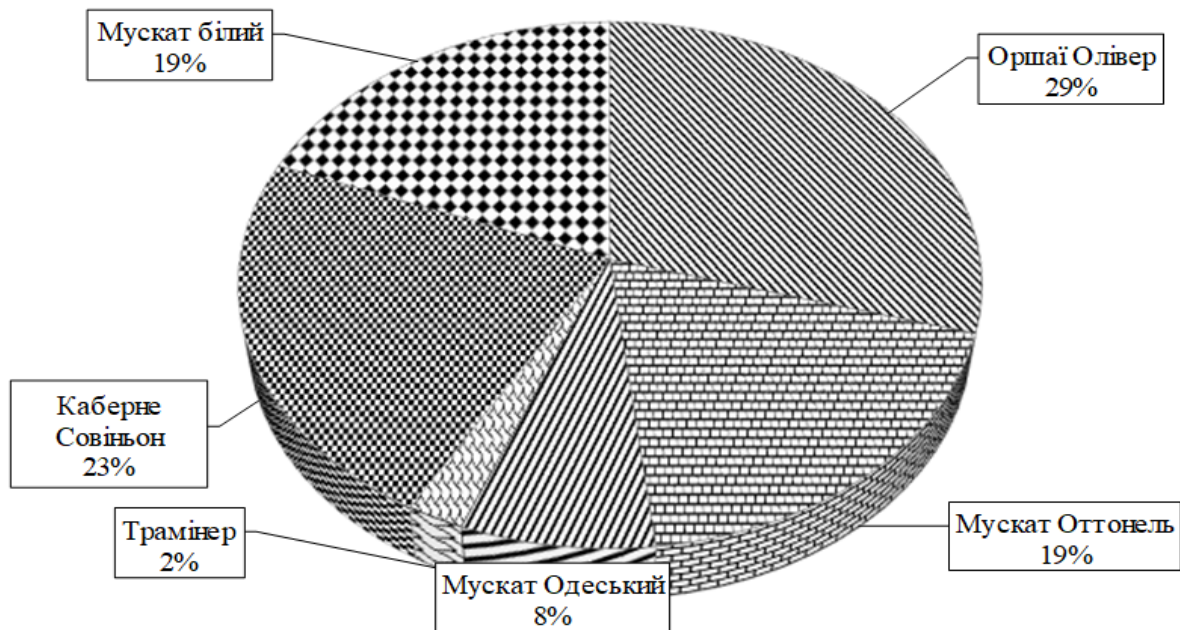

Рис. 2. Переробка винограду та виробництво десертних вин врожаю сезону 2018 р. у Ф(С)Г «Курінь», %

Джерело: Річні звіти підприємства (станом на 1.01.2019 р.) [9].

У досліджуваному господарстві технологія виноробства відповідає високим стандартам, що гарантує якість вина (табл. 1).

ртам, що гарантує якість вина (табл. 1).

1. Технологічні показники переробки винограду Ф(С)Г «Курінь»

Показник	Одиниця виміру	2017 р.	2018 р.
Середній вихід суслу з 1 т винограду без спирту	дал	74,9	74,7
Середній вихід виноматеріалів з 1 т винограду без спирту	дал	69,45	69,04
Середній вихід вичавок та гребенів з 1 т винограду	%	17,1	17,3
Середній вихід дріжджів з 1 т винограду	%	2,8	2,7
Середні витрати спирту на 1 тис. дал кріплених виноматеріалів	дал	103,0	147,5
Довідково: середня цукристість суслу	г/дм ³	224,51	215,8
середня питома вага суслу		1,094	1,093

Джерело: Річні звіти підприємства (станом на 1.01.2019 р.) [9].

У господарстві в 2018 р. перероблено 31 948 кг винограду з середньою цукристістю суслу 215,8 г/дм³. Із різних сортів винограду вироблялися сухі, напівсухі білі та червоні виноматеріали і кріплені виноматеріали. З 1 т винограду отримано: суслу - 2386,5 дал, або 74,7 %; влино спирту - 74,91/72,32 дал; витрати спирту на 1 тис. дал - 147,5 дал; виноматеріали - 2280,66, або 69,04 %; у тому числі: столових - 1772,95 дал; десертних - 507,71 дал; вичавків - 4394,15 кг, або 13,75%; гребенів - 1145 кг, або 3,58 %; втрати - 312 кг, або 0,98 %; дріжджів - 86,87 дал, або 3,8%.

Підвищенню конкурентоспроможності виноградарства і виноробства та їх інтеграції у світовий економічний простір заважає низка проблем, серед яких: недостатній рівень розвитку інфраструктури аграрного ринку і каналів реалізації продукції, проблеми організаційно-правового характеру. На основі вивчення досвіду європейського розвитку виноробної галузі розроблена стратегія розвитку підприємства «Сімейна винарня», впровадження якої забезпечить підвищення конкурентних позицій українських виноробів та вихід їх на світовий ринок.

За результатами проведених досліджень діяльності Ф(С)Г «Курінь» розроблено рекомендації щодо започаткування бізнесу із закладання виноградників, виробництва вина і на цій основі розвитку сімейних винарень.

Розрахунки проведені за такими етапами діяльності господарства:

I етап - закладання виноградників. Вартість 1 га виноградних насаджень коливається в межах 10-15 тис. доларів США. Щорічно планується закладати 10 га виноградників, загальна площа насаджень за інвестиційним проектом - 40 га.

II етап - будівництво приміщень для переробки винограду на виноматеріали та погребів для зберігання вина;

III етап - придбання необхідного обладнання для виноробства: бочки для зберігання вина, лінія розливу вина, тара;

IV етап - отримання ліцензій, лабораторні аналізи якості виноматеріалів, вихід на планові потужності.

Вартість будівництва приміщення для переробки винограду становить 283 тис. грн, а винних погребів - 738 тис. грн. Сума інвестиційних витрат винарні буде складати 3419 тис. грн (табл. 2).

2. Інвестиційні витрати за проектом «Сімейна винарня», тис. грн

Показник	Рік				Всього, тис. грн
	2017	2018	2019	2020	
Вартість закладання виноградників	351,0	351,0	351,0	351,0	1 404,0
Вартість будівництва приміщень і споруд для переробки винограду	-	-	-	283,0	283,0
Вартість будівництва винних погребів	-	-	-	738,0	738,0
Вартість обладнання для виноробства	-	-	-	994,0	994,0
Всього витрат на основні засоби	351,0	351,0	351,0	2366,0	3 419,0

Джерело: Власні розрахунки.

Окупність витрат на відкриття сімейної винарні планується на основі прибутку від реалізації сухих і десертних вин, рівень рентабельності яких за планом становить 30 і 35 %. Кожна реалізована пляшка сухого вина

забезпечить господарству 12,25 грн прибутку, а десертного - 32,4 грн.

У 2020 р. плановий прибуток від реалізації 25 327 пляшок сухого і 32 580 пляшок десертного вина становитиме 1365,9 тис. грн (табл. 3).

3. План виробництва і реалізації продукції за проектом «Сімейна винарня»

Показник	Рік		2025 р. у % до 2019 р.
	2019	2025	
Обсяги реалізації вина, пляшок			
сухі вина	25327	35450	140,0
десертні вина	32580	45612	140,0
Ціна за одну пляшку, грн			
сухі вина	75,00	75,00	100,0
десертні вина	150,00	150,00	100,0
Собівартість однієї пляшки вина, грн			
сухі вина	40,80	40,80	100,0
десертні вина	92,60	92,60	100,0
Прибуток від реалізації однієї пляшки, грн			
сухі вина	12,25	12,25	100,0
десертні вина	32,40	32,40	100,0
Прибуток - усього, тис. грн	1365,9	1912,1	140,0
сухі вина	310,3	434,3	140,0
десертні вина	1 055,6	1477,8	140,0

Джерело: Власні розрахунки.

На основі плану виробництва і реалізації продукції визначено доходи і прибутки, приведено грошові потоки до теперішньої вартості та розраховано, що загальний прибуток від реалізації вина за чотири роки становитиме 6339,1 тис. грн, сума накопи-

ченої амортизації - 1856,4 тис. грн, а дисконтований грошовий потік - 6766,9 тис. грн (табл. 4). При цьому середньорічний грошовий потік - 1691,7 тис. грн; чистий приведений дохід - 3347,9 тис. грн; термін окупності інвестицій - два роки.

4. Дохідність інвестиційного проекту «Сімейна винарня», тис. грн

Показник	Рік				
	2019	2020	2021	2022	Всього
Грошовий потік господарства - всього	1830,0	1966,6	2116,8	2282,1	8195,5
У т.ч. прибуток від реалізації вина	1365,9	1502,5	1652,7	1818,0	6339,1
амортизація необоротних активів	464,1	464,1	464,1	464,1	1856,4
Теперішня вартість грошового потоку	1830,0	1787,8	1590,4	1558,7	6766,9

Джерело: Власні розрахунки.

На Півдні України багато господарів успадкували виноробну справу від своїх прадідів і виробляють якісний місцевий продукт, який перевищує за якістю навіть промислове серійне виробництво. Споживчий попит на нього значно зростає у літній період, коли регіон поповнюється відпочиваючими і туристами - мільйони людей, що прибувають на відпочинок, за вмілої збутової політики і реклами виноробів можуть стати постійними клієнтами, що сприятиме успішному розвитку виноробства в малих господарюючих суб'єктах.

Висновки. Для багатьох невеликих господарств типу домашніх винарень цей бізнес став головним джерелом доходів і при-

бутків. Серед основних перешкод успішної їх діяльності і просування на ринку слід виокремити такі:

- брак сучасних технологічних знань для забезпечення якості переробки винограду;
- дефіцит фінансових ресурсів на початкових етапах для закладання виноградників і розширення площ багаторічних насаджень,
- недостатній досвід орієнтації в ринковій кон'юнктурі, отриманні сертифікатів якості та ліцензій.

Тому першорядними завданнями на сьогодні виступають підтримка конкурентоспроможності малого виноградарського бізнесу в умовах інтеграції України до світового економічного простору, впровадження

дослідницьких програм при вирощуванні винограду та виробництві вина; переведення вітчизняного розсадництва на сертифіковану основу; впровадження програм утилізації відходів виноробства з метою охорони навколишнього середовища.

На нашу думку, саме сімейні винарні здатні поставляти на полиці крамниць українсь-

ке вино широкого асортименту з унікальними якісними властивостями, надавати можливість споживачам обирати терруарні вина вітчизняних виробників. Їх роль у підвищенні культури споживання вина населенням України з кожним роком тільки зростатиме.

Список бібліографічних посилань

1. Аверчева Н. О., Бойко В. О., Бойко Л. О. Економічна оцінка потенціалу галузі виноградарства регіону. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 15-25. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.20190615>.
2. Бойко В. О., Аверчева Н. О., Бойко Л. О. Виноградсько-виноробна галузь України - перспективний напрям агробізнесу. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 61-71. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903061>.
3. Виноградарство та виноробство сьогодні. Вектор руху та розвитку галузі. URL : <https://www.syngenta.ua/news/novini-kompaniyi/vinogradarstvo-ta-vinorobstvo-sogodni-vektor-ruhu-ta-rozvitku-galuzi>.
4. Нестеренко О. С. Тенденції та перспективи розвитку виноробної галузі в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 2. С. 192-196.
5. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.
6. Осипов В., Осипова Л. Виноградарство та виноробство України. Сучасний стан, проблеми, тенденції розвитку. *Економіст*. 2015. № 5. С. 28-31.
7. Правове регулювання виноградарства. URL : https://pidruchniki.com/86694/agropromislovist/pravove_regulyuvannya_vinogradarstva.
8. Революція в бокалі: до чого призведе легалізація дрібних виробників вина. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/revolucia-v-bokali-do-cogo-prizvede-legalizacia-dribnih-virobnikiv-vina>.
9. Річні звіти Ф(С)Г «Курін», м. Херсон.
10. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки : монографія / [М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. А. Мамчур та ін.] ; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.
11. Шевченко Т. Є., Довбиш Н. О. Забезпечення конкурентоспроможності підприємств виноробної галузі в Україні. *Сучасні проблеми економіки та підприємництва*. 2013. Вип. 12. С. 84-87.
12. Як дрібному виноробу знайти своє місце під сонцем? URL : <http://infoindustria.com.ua/yak-dribnomu-vinorobu-znayti-mistse-pid-sontsem/>.
13. Abel Duarte Alonso & Jeremy Northcote. Small Winegrowers' Views on their Relationship with Local Communities. *Journal of Wine Research*, 19:3. 2008. P. 143-158. DOI: 10.1080/09571260902891035.
14. Rob McMillan. STATE OF THE WINE INDUSTRY REPORT 2019. URL : https://www.svb.com/globalassets/library/images/content/trends_and_insights/reports/wine_report/svb-2019-wine-report.
15. Sanchez-Famoso V., Cano-Rubio M. and Fuentes-Lombardo G. The role of cooperation agreements in the internationalization of Spanish winery and olive oil family firms. *International Journal of Wine Business Research*. 2019. Vol. 31. No. 4. P. 555-577. URL : <https://doi.org/10.1108/IJWBR-08-2018-0042>.
16. Yue C., Govindasamy R. and Kelley K. Mid-Atlantic wine tourism consumer preference: an econometric approach. *International Journal of Wine Business Research*. 2019. Vol. 31. No. 3. P. 327-343. URL : <https://doi.org/10.1108/IJWBR-03-2018-0011>.

References

1. Averkheva, N.O., Boiko, V.O., & Boiko, L.O. (2019). Ekonomichna otsinka potentsialu haluzi vynohradarstva rehionu [Economic evaluation of the potential of viticulture industry of the region]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 15-25. Retrieved from: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.20190615> [In Ukrainian].
2. Boiko, V.O., Averkheva, N.O., & Boiko, L.O. (2019). Vynohradarsko-vynorobna haluz Ukrainy - perspektivnyi napriam ahrobiznesu [Viticulture and winemaking industries of Ukraine as a promising trend in agribusiness]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 61-71. Retrieved from: DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903061> [In Ukrainian].
3. Sobislov, O. (2019). Vynohradarstvo ta vynorobstvo sohodni. Vektor rukhu ta rozvytku haluzi [Viticulture and winemaking today. The vector of movement and development of the industry]. *Syngenta*. Retrieved from: <https://www.syngenta.ua/news/novini-kompaniyi/vinogradarstvo-ta-vinorobstvo-sogodni-vektor-ruhu-ta-rozvitku-galuzi> [In Ukrainian].
4. Nesterenko, O.S. (2015). Tendentsii ta perspektyvy rozvytku vynorobnoi haluzi v Ukraini [Tendencies and prospects of winemaking industry in Ukraine]. *Molodyi vchenyi*, 2, pp. 192-196 [In Ukrainian].
5. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2019). *Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh gospodarstv : monohrafiia [Organizational and economic support for the development of family farms: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
6. Osypov, B. & Osypova, L. (2015). Vynohradarstvo ta vynorobstvo Ukrainy. Suchasnyi stan, problemy, tendentsii rozvytku [Viticulture and winemaking of Ukraine. The current state, problems and the tendencies of development]. *Ekonomist*, 5, pp. 28-31 [In Ukrainian].
7. Pravove rehulivannia vynohradarstva [Legislative regulation of viticulture]. (n.d.). *Pidruchniki*. Retrieved from: https://pidruchniki.com/86694/agropromislovist/pravove_regulyuvannya_vinogradarstva [In Ukrainian].
8. Hlotova, I. (2018). Revolutsiia v bokali: do choho pryzvede lehalizatsiia dribnykh vyrobnykiv vyna [Revolution in a wine glass: what will legalization of small business winemakers lead to?]. *Agavery*. Retrieved from: <http://agravery.com/uk/posts/show/revolucia-v-bokali-do-cogo-prizvede-legalizacia-dribnih-virobnikiv-vina> [In Ukrainian].
9. Richni zvity F(S)H "Kurin" [Annual reports of a farm "Kurin"]. Kherson [In Ukrainian].
10. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., Mamchur, V.A., et al. (2019). *Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii ta intehtatsiini protsesy v ahrrarnomu sektori ekonomiky: monohrafiia [Development of agricultural cooperation and integration processes in the agrarian sector of economy: monograph]*. M.Y. Malik (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
11. Shevchenko, T.Ye. & Dovbysh, N.O. (2013). Zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv vynorobnoi haluzi v Ukraini [Maintaining competitiveness of enterprises of the winemaking industry in Ukraine]. *Suchasni problemy ekonomiky ta pidpriemnytstvo*, 12, pp. 84-87 [In Ukrainian].
12. Kapenko, O. (2017). Yak dribnomu vynorobu znaiti svoje mistse pid sontsem? [How can small business winemakers find their place under the sun?]. *Infoindustria*. Retrieved from: <http://infoindustria.com.ua/yak-dribnomu-vinorobu-znayti-mistse-pid-sontsem/> [In Ukrainian].

13. Alonso, A.D. & Northcote, J. (2008). Small winegrowers' views on their relationship with local communities. *Journal of Wine Research*, 19 (3), pp. 143-158. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/09571260902891035> [In English].
14. McMillan, R. (2019). *State of the wine industry report 2019*. Retrieved from: https://www.svb.com/globalassets/library/images/content/trends_and_insights/reports/wine_report/svb-2019-wine-report [In English].
15. Sanchez-Famoso, V., Cano-Rubio, M., & Fuentes-Lombardo, G. (2019). The role of cooperation agreements in the internationalization of Spanish winery and olive oil family firms. *International Journal of Wine Business Research*, 31 (4), pp. 555-577. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/IJWBR-08-2018-0042> [In English].
16. Yue, C., Govindasamy, R., & Kelley, K. (2019). Mid-Atlantic wine tourism consumer preference: an econometric approach. *International Journal of Wine Business Research*, 31 (3), pp. 327-343. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/IJWBR-03-2018-0011> [In English].

Avercheva N.O., Boiko V.O., Boiko L.O. Family wineries as a basis for European integration in the winemaking industry of Ukraine

The purpose of the article is to determine directions of the efficient development of family wineries under current conditions of European integration of the country.

Research methods. In the research process the following scientific methods were used: abstract and logical (for theoretical generalization of scientific studies and substantiation of conclusions); calculation and construction method (for economic evaluation of the investment project of family wineries); comparison (for examining Ukrainian and European experiences of small business development in the winemaking industry); statistical methods (for evaluating the current state and problems of viticulture in Ukraine).

Research results. The paper determines problems and prospects of small business in the winemaking industry. It investigates organizational economic aspects of the development of family wineries in Ukraine. The research represents an analysis conducted on the dynamics and structure of producing dry and sweet wines exemplified by the first family winery named "Kurin". Using calculations of an investment project "Family winery", we developed practical recommendations on launching business in this area. The study substantiates a necessity to maintain competitiveness of small viticulture business under conditions of Ukraine's integration into the world economic space.

Elements of scientific novelty. For the first time the study offers directions to develop business of winemaking industry on basis of family wineries. It proves the efficiency of this type of activity using small farms as an example.

Practical significance. The suggested measures on organizing an enterprise "Family winery" can be implemented into practical activity of wine-making home businesses and farms. Tabl.: 4. Figs.:2. Refs.:16.

Keywords: family wineries; viticulture; winemaking; efficiency; production; consumption; integration.

Avercheva Nataliia Oleksandrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of general economic training, State Institute of Higher Education "Kherson State Agrarian University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: avercheva2010@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4534-693X>

Boiko Viktoriia Oleksandrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economics and finance, State Institute of Higher Education "Kherson State Agrarian University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

Boiko Liudmyla Oleksandrivna - candidate of agricultural sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economics and finance, State Institute of Higher Education "Kherson State Agrarian University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

Аверчева Н.А., Бойко В.А., Бойко Л.А. Семейные винодельни как основа европейской интеграции отрасли виноделия Украины

Цель статьи - определить направления эффективного развития семейных виноделен в современных условиях европейской интеграции страны.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: абстрактно-логический - для теоретического обобщения научных исследований и обоснования выводов; расчетно-конструктивный - при экономической оценке инвестиционного проекта семейных виноделен; сравнения - при изучении отечественного и европейского опыта развития малого бизнеса в виноградарской отрасли; статистико-экономические - для оценки современного состояния и проблем виноградарства в Украине.

Результаты исследования. Определены проблемы и перспективы малого бизнеса в виноградарско-винодельческой отрасли. Исследованы организационно-экономические аспекты развития виноделен семейного типа в Украине. Проведен анализ динамики и структуры производства сухих и десертных вин на примере первой семейной винодельни «Куринь». На основе расчета инвестиционного проекта «Семейная винодельня», разработаны рекомендации по начинанию бизнеса в этой сфере. Обоснована необходимость поддержки конкурентоспособности малого виноградарского бизнеса в условиях интеграции Украины в мировое экономическое пространство.

Элементы научной новизны. Впервые предложены направления развития бизнеса винодельческой отрасли на основе семейных виноделен. Доказана эффективность этого вида деятельности на примере небольших фермерских хозяйств.

Практическая значимость. Предложенные меры по организации предприятия «Семейная винодельня» могут быть внедрены в практическую деятельность винодельческих домашних и фермерских хозяйств. Табл.: 4. Илл.: 2. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: семейные винодельни; виноградарство; виноделие; эффективность; производство; потребление; интеграция.

Аверчева Наталья Александровна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общеэкономической подготовки, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: avercheva2010@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4534-693X>

Бойко Виктория Александровна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

Бойко Людмила Александровна - кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

Фахове рецензування: 10.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Аверчева Н. О., Бойко В. О., Бойко Л. О. Сімейні винарні як основа європейської інтеграції галузі виноробства України. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 61 – 69.

*

УДК 330.3:634

JEL Classification: Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912069>

Л.О. БАРАБАШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
К.В. МАЗУР, кандидат економічних наук, доцент

Розвиток промислового садівництва в умовах євроінтеграційних процесів

Мета статті - розглянути сучасні проблеми і тенденції розвитку промислового садівництва та визначити основні напрями його адаптації до європейського інтеграційного процесу.

Методика дослідження. За теоретичну й методологічну основу досліджень слугували діалектичний метод пізнання і системний підхід до аналізу проблем та обґрунтування перспектив розвитку промислового виробництва плодів в умовах євроінтеграції. Використано абстрактно-логічний метод (систематизація публікацій з питань ефективного функціонування аграрного сектору в умовах євроінтеграції та зокрема галузі садівництва, теоретичні узагальнення і формулювання висновків), метод аналізу та синтезу (аналіз сучасного стану й основних тенденцій розвитку садівництва), графічний (аналіз динаміки закладання промислових плодоягідних насаджень).

Результати дослідження. Досліджено сучасні тенденції та проблеми функціонування промислового садівництва, його регіональні відмінності, стан відтворення садів і ягідників. Окреслено перспективи прискореного розвитку галузі на основі раціонального розміщення промислових насаджень плодових культур. Вивчено стан і можливості розвитку зовнішньої торгівлі плодовою продукцією. Встановлено, що основними проблемами, які стримують розвиток її експорту, є висока конкуренція на зовнішніх ринках з боку світових виробників плодів, недостатня розвинутість вітчизняної торговельної інфраструктури та логістики, відсутність повномасштабного контролю за безпекою виробництва від саду до кінцевого споживача тощо. Проаналізовано стандарти якості на продукцію садівництва у країнах ЄС. Обґрунтовано необхідність стандартизації продукції, зокрема органічної, як умови просування українських плодів і ягід на європейський ринок. Досліджено особливості та сучасний стан державної підтримки промислового садівництва. Визначено основні напрями підвищення ефективності галузі.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано основні напрями розвитку промислового садівництва в умовах євроінтеграції.

© Л.О. Барабаш, К.В. Мазур, 2019

Ключевые слова: семейные винодельни; виноградарство; виноделие; эффективность; производство; потребление; интеграция.

Аверчева Наталья Александровна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общеэкономической подготовки, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: avercheva2010@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4534-693X>

Бойко Виктория Александровна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

Бойко Людмила Александровна - кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

Фахове рецензування: 10.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Аверчева Н. О., Бойко В. О., Бойко Л. О. Сімейні винарні як основа європейської інтеграції галузі виноробства України. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 61 – 69.

*

УДК 330.3:634

JEL Classification: Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912069>

Л.О. БАРАБАШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
К.В. МАЗУР, кандидат економічних наук, доцент

Розвиток промислового садівництва в умовах євроінтеграційних процесів

Мета статті - розглянути сучасні проблеми і тенденції розвитку промислового садівництва та визначити основні напрями його адаптації до європейського інтеграційного процесу.

Методика дослідження. За теоретичну й методологічну основу досліджень слугували діалектичний метод пізнання і системний підхід до аналізу проблем та обґрунтування перспектив розвитку промислового виробництва плодів в умовах євроінтеграції. Використано абстрактно-логічний метод (систематизація публікацій з питань ефективного функціонування аграрного сектору в умовах євроінтеграції та зокрема галузі садівництва, теоретичні узагальнення і формулювання висновків), метод аналізу та синтезу (аналіз сучасного стану й основних тенденцій розвитку садівництва), графічний (аналіз динаміки закладання промислових плодоягідних насаджень).

Результати дослідження. Досліджено сучасні тенденції та проблеми функціонування промислового садівництва, його регіональні відмінності, стан відтворення садів і ягідників. Окреслено перспективи прискореного розвитку галузі на основі раціонального розміщення промислових насаджень плодкових культур. Вивчено стан і можливості розвитку зовнішньої торгівлі плодовою продукцією. Встановлено, що основними проблемами, які стримують розвиток її експорту, є висока конкуренція на зовнішніх ринках з боку світових виробників плодів, недостатня розвинутість вітчизняної торговельної інфраструктури та логістики, відсутність повномасштабного контролю за безпекою виробництва від саду до кінцевого споживача тощо. Проаналізовано стандарти якості на продукцію садівництва у країнах ЄС. Обґрунтовано необхідність стандартизації продукції, зокрема органічної, як умови просування українських плодів і ягід на європейський ринок. Досліджено особливості та сучасний стан державної підтримки промислового садівництва. Визначено основні напрями підвищення ефективності галузі.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано основні напрями розвитку промислового садівництва в умовах євроінтеграції.

© Л.О. Барабаш, К.В. Мазур, 2019

Практична значущість. Реалізація запропонованих заходів сприятиме формуванню конкурентоспроможних садівницьких підприємств, підвищенню ефективності функціонування галузі. Табл.: 1. Рис.: 1. Бібліогр.: 25.

Ключові слова: садівництво; євроінтеграційні процеси; експорт; гармонізація стандартів; органічне виробництво; державна підтримка.

Барабаш Людмила Олександрівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукових досліджень з питань економіки, методології, інтелектуальної власності, Інститут садівництва НААН (Києво-Святошинський р-н, с. Новосілки, вул. Садова, 23)

E-mail: labeko111@gmail.com

МАЗУР Катерина Василівна - кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: kv_mazur@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1137-3422>

Постановка проблеми. Садівництво являє собою одну з важливих галузей сільськогосподарства насамперед завдяки високій поживній цінності його продукції. Промислове виробництво плодів і ягід - це складна система, побудована на комплексному використанні природних, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, яка в ринкових умовах повинна забезпечувати високу економічну ефективність.

Активізація зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами ЄС відкриває нові можливості для розвитку вітчизняного садівництва, зокрема для збільшення фінансових надходжень від експорту. В цьому контексті адаптація галузі до європейського інтеграційного процесу набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло питань, пов'язаних з інтеграцією аграрного сектору України у світову економіку, в тому числі у країни Європейського Союзу, підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції, вплив інтеграційних процесів на розвиток зовнішньої торгівлі висвітлено в роботах Т.О. Зінчук [4], С.М. Кваші [6], Ю.О. Лупенка [7, 8], Т.О. Осташко [9], М.І. Пугачова [10, 13] та ін.

Різні аспекти Спільної аграрної політики ЄС досліджували А. Burrell (2009) [22], А. J. Greer (2009) [24], Р. Boulanger, G. Philippidis (2015) [20] та ін. Наслідки від російського продовольчого ембарго для країн ЄС та розширення їх експорту на інші ринки проаналізували Р. Boulanger, Н. Dudu, Е. Ferrari, G. Philippidis (2016) [21]. Вплив прийняття приватних стандартів безпеки сільськогосподарської продукції на експорт фруктів і овочів вивчали D.-D.D. Fiankor, I. Martínez-Zarzoso, B. Brümmer (2019) [23]. Конкурентоспроможність фруктових і овочевих продукцій країн-членів Європейського Союзу на світових рин-

ках досліджували Wojnes S., Ferto I. (2016) [19].

Економічним проблемам організації плодівництва та ефективного його ведення, підвищенню конкурентоспроможності, формуванню та функціонуванню ринку плодів і ягід приділена увага у працях О.Ю. Єрмакова, І.А. Сало, О.М. Шестопалія, А. І. Шумейка та ін. Науковці відзначають, що основними стратегічними цілями розвитку галузі виступають збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної плодоягідної продукції, насичення нею та продуктами її переробки внутрішнього продовольчого ринку й нарощування експортного потенціалу [3, с. 109-124; 18, с.49-58].

Науково обгрунтовані рекомендації щодо стратегічних напрямів підвищення ефективності промислового виробництва плодів і ягід використані при розробленні галузевих програм розвитку [2, 11].

Зважаючи на сучасні зміни економічних умов господарювання, що сформували принципово нові вимоги до ведення плодово-ягідного виробництва, питання розвитку промислового садівництва залишаються і надалі актуальними як у науковому, так і у практичному плані та вимагають подальшого вивчення.

Мета статті - розглянути сучасні проблеми і тенденції розвитку промислового садівництва та визначити основні напрями його адаптації до європейського інтеграційного процесу.

Методологія дослідження. За теоретичну й методологічну основу досліджень слугували діалектичний метод пізнання і системний підхід до аналізу проблем та обгрунтування перспектив розвитку промислового виробництва плодів в умовах євроінтеграції. Використано абстрактно-логічний метод (систематизація публікацій з питань ефективного функціонування аграрного сектору в умовах євроінтеграції та зокрема галузі садівництва,

теоретичні узагальнення і формулювання висновків), метод аналізу та синтезу (аналіз сучасного стану й основних тенденцій розвитку садівництва), графічний (аналіз динаміки закладання промислових плодоягідних насаджень).

Інформаційну базу досліджень формували статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, наукові розробки й інформаційна база Інституту садівництва НААН, особисті спостереження авторів та літературні джерела з питань розвитку аграрного сектору в умовах євроінтеграції.

Виклад основних результатів дослідження. У промисловому садівництві України в останнє десятиріччя спостерігається зростання врожайності та валових зборів на тлі тенденцій загального зниження площ насаджень, що пояснюється збільшенням в їх структурі садів інтенсивного типу. У 2018 р. загальна площа насаджень становила 68,9 тис. га, в тому числі плодоносна – 52,2 тис. га (табл.). Основна частка (58,5 %) припадає на яблуневі сади. У 2017-му та 2018 рр. вперше за тривалий час площі зросли на 0,6 та 2,8 % відповідно порівняно з попереднім роком за рахунок горіхоплідних культур, які набувають популярності.

Динаміка площ, урожайності та виробництва плодів і ягід у сільськогосподарських підприємствах України, 1996-2018 рр.

Роки	Площа, тис. га		Урожайність, т/га	Валовий збір, тис. т	Питома вага с.-г. підприємств у господарствах усіх категорій, %	
	загальна	плодоносна			загальна площа	валовий збір
1996-2000	322,0	270,7	1,3	345,8	56,1	21,3
2001- 2005	194,4	171,0	1,3	225,7	56,4	15,4
2006- 2010	109,4	89,3	2,4	213,5	41,0	14,3
2011- 2015 ¹	84,8	66,9	6	371,3	34,3	17,9
2016	66,6	51,0	7,3	370,5	29,7	18,5
2017	67,0	51,2	6,5	333,8	29,7	16,3
2018	68,9	52,2	10,6	556,6	30,2	21,6

¹Починаючи з 2014 р. дані наведено без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Розраховано авторами на основі [12].

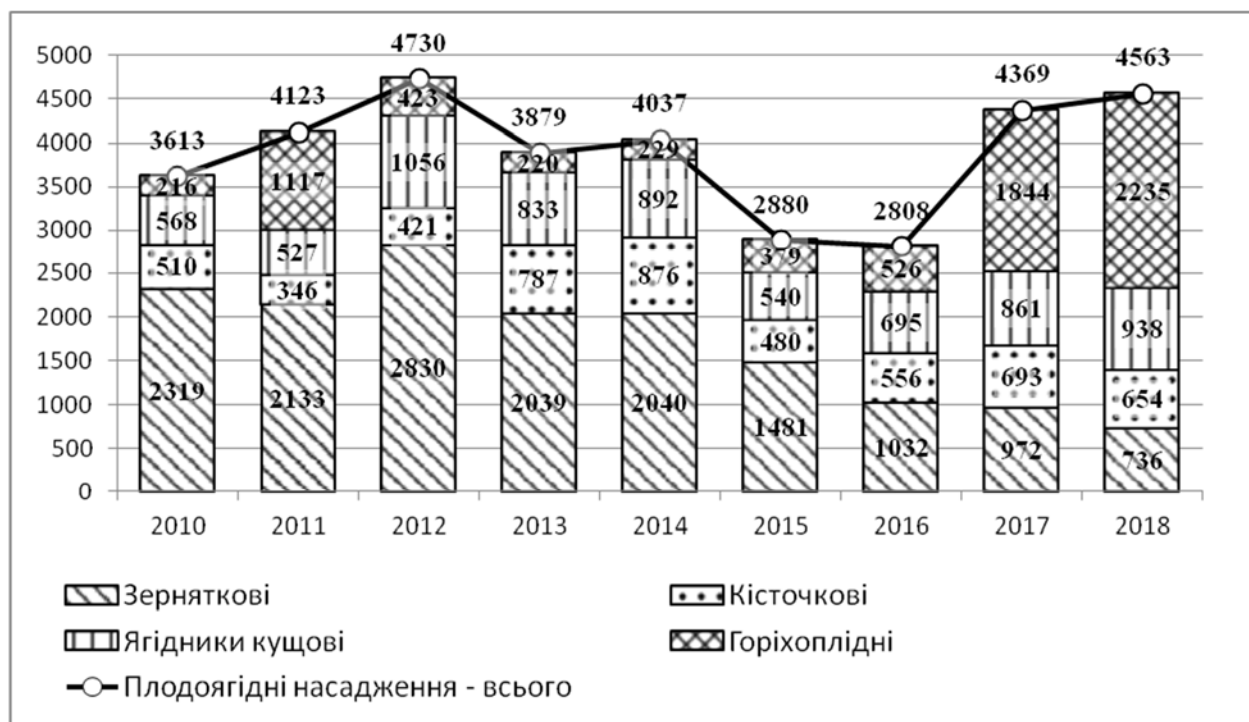
У 2016-2018 рр. в садівницьких підприємствах вироблено 333,8-556,6 тис. т, або лише 16,3-21,6 % плодів і ягід, вирощених господарствами всіх категорій. Але якщо в господарствах населення видовий склад продукції більш різноманітний, то основною культурою у промисловому виробництві є яблуня. Її частка у структурі вирощеної плодово-ягідної продукції в цей період становила 90,1 %.

Жорстка конкуренція з виробниками плодів західноєвропейських країн, а також актуальна на сьогодні проблема імпортозаміщення сільгосппродукції спонукає до швидкого переведення вітчизняного садівництва на інтенсивні технології, докорінного перегляду існуючих методів організації виробництва, зміни підходів до закладання й експлуатації садових насаджень, використання принципово нових технічних засобів.

Важливою умовою високорентабельного ведення садівничої галузі виступає планомірна заміна старих садів на високопродуктивні інтенсивні. Сільськогосподарські під-

приємства у 2010-2014 рр. закладали щорічно 3,6-4,7 тис. га насаджень, у 2015-2016 – 2,8-2,9, а у 2017-2018 рр. – 4,4-4,6 тис. га (рис.). За останні роки змінилася їх структура: збільшилася частка горіхоплідних культур (до 49 %), ягідних (до 20), кісточкових (до 14 %) за рахунок зменшення площі зерняткових (до 16 %).

Товарне плодівиробництво характеризується певними регіональними відмінностями, спричиненими, головним чином, ґрунтово-кліматичними та економічними умовами. Традиційно садівництвом займаються в усіх регіонах нашої країни. Але безперечним лідером у промисловому вирощуванні плодів і ягідних культур залишається Вінниччина. В цій області зосереджено 11,6 тис. га садів у плодоносному віці, або 22 % усіх промислових насаджень країни, і вирощується понад 31 % усієї плодово-ягідної продукції. Регіон характеризується винятково сприятливими природними та економічними умовами для високоефективного розвитку товарного плодівництва.

Динаміка закладання плодоягідних насаджень у сільськогосподарських підприємствах України, га

Джерело: Сформовано авторами на основі [12].

Інтенсивно розвивається галузь у Чернівецькій і Закарпатській областях. Незважаючи на малоземелля останньої, це один із регіонів, що володіє унікальними умовами для розвитку садівництва. Площі промислових насаджень становлять відповідно 3,4 і 1,9 тис. га, а їх урожайність перевищує середній показник по країні майже у 2 і 3 рази.

Варто зазначити, що 63 % усіх промислових садів кісточкових культур, 12 % зерняткових і 50 % горіха волоського зосереджено у південних областях. Зараз під плодоносними насадженнями плодівих і ягідних культур у господарствах усіх категорій Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей знаходиться 28,9 тис. га, в тому числі під промисловими - 11,9 тис. га, або 41,2 %. Зважаючи на сприятливі природно-кліматичні умови південного регіону для вирощування плодів зимових сортів яблуні й груші, абрикоса і персика, волоського горіха та, особливо, черешні, Україна може стати одним із провідних експортерів високоякісної плодової продукції на світовий ринок. Але темпи інтенсифікації галузі в цих областях ще не відповідають ні її потенційним можливостям, ні потребам вітчизняного ринку. Останніми роками в них вирощується 235-310 тис. т плодів, у тому чи-

слі в сільськогосподарських підприємствах - лише 55-65 тис. т.

Результати досліджень свідчать, що створення садів промислового типу доцільне тільки в найбільш сприятливих для багаторічних культур природних зонах. Важливими факторами, що зумовлюють розміщення, вирощування, продуктивність і економічну ефективність плодівих і ягідних насаджень, є кліматичні та ґрунтові умови. Залежно від наявності садопридатних ґрунтів, забезпеченості вологою і теплом, тривалості вегетаційного періоду розміщують окремі породи й сорти, що різняться більшою або меншою вимогливістю до згаданих факторів.

За розробленою в Інституті садівництва НААН методикою (Бублик М.О.), що передбачає узагальнення вимог породи до ґрунту, визначення параметрів погодних чинників, які впливають на її поширення, та порівняння зазначених показників з ґрунтово-кліматичними умовами зон садівництва країни, регіони класифіковано з урахуванням придатності до вирощування тих чи інших культур [1]. Для великомасштабного товарного виробництва плодів, спрямованого на експорт, рекомендується зосередити близько 45 % насаджень яблуні в західному Лісостепу, 35% - у центральному Степу, груші - у Степу (48 %), Лісостепу (41), на По-

ліссі (8), у Карпатському регіоні (3), вишні - у Степу (60), Лісостепу (30), сливи - у Степу (50), Лісостепу (40), черешні - у Степу (85), абрикоса - у південному Степу (35), а також у центральному Степу, на Поділлі, у Придністров'ї (40), персика - у південному Степу (85), у Придністров'ї, на Закарпатті, Поділлі, у центральному Степу (15%) [1].

Розміщення насаджень плодових порід при максимальному використанні можливостей природно-економічних факторів підвищення врожайності дозволить вирощувати високоякісні плоди і повністю забезпечити потребу населення в цій продукції, а також нарощувати її експорт.

Розширення зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами ЄС, яке відбувається останніми роками, відкриває нові перспективи для вітчизняного садівництва, зокрема в розвитку торгівлі плодами, оскільки частка експорту від загального виробництва до цього часу була невеликою.

У 2010-2014 рр. продаж в інші країни свіжих плодів зерняткових, серед яких яблука становили 97,5%, зменшився в 4,9 раза (від 99,0 до 20,2 тис. т) Основним покупцем їх була Росія (97,1%). Після введення нею ембарго на українські товари у 2015-2018 рр. Україна помітно розширила географію експорту плодів зерняткових культур. Загальний його обсяг у цей період почав поступово зростати (від 5,3 до 42,9 тис. т, у т.ч. яблук - 42,4 тис. т). У 2018 р. поставки здійснювалися в Білорусь (19,4 тис. т, або 45,7%), Молдову (відповідно 9,2 тис. т і 21,6 %), Австрію (4,2 тис. т і 10 %), Швецію (1,7 тис. т і 4 %), Об'єднані Арабські Емірати (1,3 тис. т і 3 %), Румунію (1,0 тис. т і 2,4 %), Болгарію (0,9 тис. т і 2,1 %), а також у Францію, Великобританію (по 0,5 тис. т), Грузію (0,4 тис. т) та інші країни [5].

У 2010-2014 рр. імпорт свіжих плодів зерняткових (із них яблука - 90,9, груші та айва - 9,1%) знизився від 207,1 до 51,8 тис. т, а у 2017 р. - до 42,4 тис. т. Така тенденція викликана в основному зменшенням споживання імпоротної продукції, що значно здорожчала через девальвацію гривні. Зважаючи на високий урожай яблук у 2018 р., українські оптові компанії скоротили закупівлю на зовнішніх ринках плодів зерняткових до 4,4 тис. т, у т.ч. яблук до 2,4 тис. т, що стало найменшим обсягом імпорту за всю історію незалежності країни. Основним постачальником яблук в Україну є

Польща (75 %), незважаючи на те, що товарні їх надлишки наявні в багатьох країнах.

На міжнародному ринку користується попитом вироблений в Україні яблучний сік, експорт якого у 2010-2014 рр. зріс від 62,5 до 103,9 тис. т, або в 1,7 раза, але у 2015-2018 рр. зменшився від 102,7 до 67,1 тис. Як і в попередні роки, основними його покупцями залишилися Австрія (16,3 тис. т, або 24,4 %) Польща (15,6 тис. т, або 23,2 %), Німеччина (10,3 тис. т, або 15,3 %). Крім того, поставки здійснювалися до США (13,8 %), в Канаду (9,8), Нідерланди (4,7), Словаччину (2,8), Білорусь (2,3 %).

Імпорт яблучного соку до України у 2010-2016 рр. знизився від 8,9 до 0,6 тис. т. До 2014 р. найбільше постачалося його з Молдови (36,2%), Китаю (30,5) та Росії (23,7%). Останніми роками до цих країн приєдналися Австрія, Польща, Угорщина. У 2017-2018 рр. імпорт яблучного соку збільшився до 7,0 тис. т (у т.ч. з Китаю 6,5 тис. т, або 92,9 %).

Традиційно експортним товаром залишаються волоські горіхи. У 2018 р. експорт останніх з України становив 41 тис. т, або 32,2 % усіх вирощених в нашій країні. Основний ринок збуту горіхів - це країни Азії, а останніми роками також і Європейського Союзу. Варто зазначити, що понад 90% їх збираються в домогосподарствах і потім формуються в експортні партії. Але ці горіхи несортові і значно поступаються за зовнішніми характеристиками американським і чилійським. Для нарощування експорту плодів горіхоплідних культур необхідно збільшувати площі під промисловими сортовими насадженнями, продукція з яких придатна для подальшої обробки.

Серед проблем, що стримують розвиток експорту плодової продукції, виокремлюються: висока конкуренція на зовнішніх ринках з боку світових виробників плодів, недостатня розвиненість вітчизняної торговельної інфраструктури та логістики (недостатня кількість холодильників-складів для зберігання, спеціального транспорту тощо), відсутність повномасштабного контролю за безпекою виробництва від саду до кінцевого споживача (стандарти і схеми сертифікації систем управління безпекою на малих підприємствах впроваджуються повільно) тощо.

Таким чином, зважаючи на зміну зовнішньоекономічних зв'язків України, перед віт-

чизняними плодівиробниками постає питання про освоєння нових ринків збуту продукції. В Європі їм складно конкурувати з країнами, де розвиток садівництва на значно вищому рівні, зокрема з Польщею, котра зараз також шукає альтернативи російському ринку. Європейський ринок давно сформований і характеризується власними традиціями, смаками, дуже високими стандартами якості. Тому українським експортерам, які забажають на ньому працювати, необхідно докласти значних зусиль, щоб знайти ніші для плодової продукції та привести її у відповідність до вимог споживачів Європи.

Нарощування експорту, зокрема до країн ЄС, вимагає відповідності якості плодоягідної продукції європейським стандартам. Але на сьогодні не всі українські її виробники знайомі з відповідними стандартами, чинними в Україні, не згадуючи вже про ті, що діють в ЄС або прийняті міжнародними організаціями, наприклад, ФАО та СОТ. Водночас у переважній більшості вітчизняних малих і середніх сільгосппідприємств існують також проблеми із забезпеченням відповідності власної продукції європейським стандартам, оскільки цей процес вимагає не лише тривалого часу, а й додаткових матеріальних ресурсів.

На початку XXI ст. більшість держав-членів ЄС активно розвивали національну політику якості як умову переваги Європи у міжнародній конкуренції. При цьому на ринку ЄС діють національні критерії стандартизації, єдині правила роботи випробувальних лабораторій і органів з сертифікації та єдині правила з акредитації [10].

Необхідність запровадження українських національних стандартів у галузі садівництва, гармонізованих із західноєвропейськими, зумовлена вигодами: вони можуть бути гарантією наповнення внутрішнього ринку безпечною для здоров'я та якісною плодово-ягідною продукцією, підвищують її конкурентоспроможність, дозволяють отримати доступ до європейських ринків і разом з тим відповідають інтересам зацікавлених країн у такій продукції.

Важливим механізмом гарантії якості сільськогосподарської продукції виступає сертифікація - процедура підтвердження відповідності. За її допомогою незалежна від виробника організація (акредитований орган із сертифікації) засвідчує відповід-

ність якості продукції нормативним вимогам.

Отже, українські плоди і ягоди для продажу в країнах Європейського Союзу по всьому ланцюгу поставки повинні відповідати низці правил і стандартів. Це - як юридичні (не можна продавати продукцію, яка не відповідає нормативам), так і вимоги власне ринку (покупці ЄС товар не купуватимуть, якщо добровільні стандарти не дотримуються). Правові вимоги поділяються на дві категорії: санітарні та фітосанітарні заходи (SPS), які стосуються безпеки харчових продуктів і боротьби з хворобами, та технічні регламенти (маркування та якість) [17].

Для дотримання фітосанітарних вимог підприємство на всіх етапах виробництва, пакування, транспортування чи зберігання продукції повинно підтверджувати її безпечність, інакше воно не зможе продавати її в ЄС. Заходи, яких слід дотримуватися, для плодів і ягід - це контроль: безпечності для здоров'я споживача, рівня забруднюючих речовин, залишків пестицидів. У кожному з цих випадків підприємству доведеться підтверджувати відповідність стандартам ЄС через сертифікацію систем якості та/або тестування продукції.

Крім того, експорт до ЄС повинен відповідати гармонізованим стандартам маркетингу для забезпечення дотримання мінімальних вимог до якості; мінімального терміну зберігання; допустимих відхилень; маркування продукції. Якщо товари відповідають цим стандартам, інспекційні органи держав-членів Євросоюзу на підставі документальних та/або фізичних оглядів видають сертифікат відповідності перед експортом.

На кордоні компетентні та контролюючі органи не зупинятимуть партії плодової продукції без сертифікації Global GAP, проте реалізація її роздрібними торговцями буде неможливою, якщо постачальники не дотримуються цього добровільного документа. Стандарт Global GAP «Фрукти та овочі» охоплює всі етапи виробництва, починаючи з тих, які передують збору врожаю, такі як обробіток ґрунту, застосування засобів захисту рослин, обробка, упаковка та зберігання плодів і ягід.

Варто зазначити, що протягом останніх років дедалі більшим попитом у населення користується органічна продукція, що має низку переваг: вирощена без синтетичних хімікатів, не містить ГМО, її переробляють

без консервантів і барвників тощо. При цьому рівень цінових надбавок на неї значно вищий порівняно зі звичайними продуктами. У зв'язку з цим запровадження органічної сертифікації надає підприємствам значні преференції.

Органічне вирощування плодів і ягід набуває в Україні все більшої популярності. Потенціал країни у виробництві органічної продукції відкриває перспективи на європейському ринку. Зокрема, площі відповідних насаджень зерняткових і кісточкових культур становлять 2500 га, ягідних кущових - 630, суниці - 170, горіха волоського - 290, фундука - 40, інших горіхоплідних - 50 га [14]. За останні роки українські виробники експортували органічні свіжі яблука, концентрат соку з них, заморожені ягоди. Основними споживачами органічної продукції садівництва з України стали держави Європейського Союзу, США та Канади.

Слід зауважити, що органічні продукти з третіх країн можуть бути розміщені на ринку ЄС лише за умови, що при маркуванні наявні посилання на органічне виробництво, та якщо вони були виготовлені відповідно до правил виробництва та інспектування, котрі відповідають або еквівалентні законодавству Євросоюзу.

На сьогодні виробництво органічної продукції в Україні сертифікують відповідно до норм і стандартів, чинних для країн ЄС, іноземні компанії ІМО (Швейцарія) та Контрол Юніон (Нідерланди), а також представники Німеччини, Італії, Польщі, Угорщини тощо. Міжнародну акредитацію на право проводити сертифікацію органічної продукції отримала й українська структура «Органік Стандарт» [25]. Зауважимо, що суб'єкти господарювання можуть самостійно вибирати установу для одержання сертифіката щодо відповідності їх діяльності правилам виробництва органічної продукції.

Таким чином, гармонізація вітчизняних стандартів якості плодів і ягід з європейськими дозволить гарантувати отримання безпечної продукції згідно з вимогами Євросоюзу, що дає можливість прискорити просування української плодоягідної продукції на європейський ринок. Крім того, стандартизація у сфері виробництва якісної та безпечної продукції садівництва сприяє впровадженню прогресивних технологій, економічному використанню сировини та матеріалів.

Незважаючи на заходи, що застосовуються для лібералізації міжнародних відносин, рівень державної підтримки сільського господарства у світі зростає і залишається високим, більшість країн - учасників СОТ використовують протекціоністські заходи захисту своїх аграрних ринків. Що стосується Європейського Союзу, то країнам надана свобода у виборі інструментів підтримки за умови скорочення частки прямих субсидій, виконання агроекологічних вимог ЄС щодо безпеки харчових продуктів, охорони довкілля, підтримування земель у належному екологічному та сільськогосподарському стані, сприяння розвитку малих фермерських господарств тощо [9].

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняного садівництва значною мірою залежить від можливостей збільшення його фінансування. Оскільки ця галузь відзначається високою капіталомісткістю, то в силу своїх особливостей потребує державної підтримки, стимулювання інвестицій за допомогою страхування та кредитування.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2000-2013 рр. на створення 50,3 тис. га плодкових і ягідних насаджень, будівництво холодильників з регульованим газовим середовищем (РГС) ємністю 53 тис. т, а також влаштування шпалери, краплинного зрошення та придбання техніки суб'єктами господарювання було витрачено за рахунок залучення інвестицій, банківських кредитів та власних коштів 4,46 млрд грн, з яких 2,99 млрд грн відшкодовано з державного бюджету.

Сучасні тенденції у промисловому садівництві свідчать про зниження відтворювальних можливостей сільгоспвиробників, дефіцит власних ресурсів на реновацію насаджень, оновлення об'єктів виробничої інфраструктури і здійснення поточної діяльності, що виступає стримуючим фактором розвитку та вимагає збільшення обсягів державної підтримки і диференціації її форм.

У 2017 р. товаровиробникам було відшкодовано витрати на створення насаджень плодово-ягідних культур і винограду (закладання і догляд за молодими насадженнями на площі відповідно 1046 і 1328,6 га, встановлення систем краплинного зрошення 462,3 га, будівництво шпалери 510 га) - 61,7 млн грн; будівництво холодильників із РГС - 13,5; придбання ліній товарної оброб-

ки плодів - 7,1; придбання механізмів та техніки - 33,2 млн грн. Загальна сума компенсації склала 115,6 млн грн.

У 2018 р. державну підтримку садівництва було доведено до 391 млн грн, або у 3,4 раза порівняно з попереднім роком, у тому числі компенсація вартості садивного матеріалу для закладання близько 4 тис. га нових садів становила 261 млн грн. Решта передбаченого фінансування програми підтримки галузі була спрямована на відшкодування вартості будівництва фруктових насаджень, що на 26,6 % менше від потреби виробників у компенсації (177 млн грн) [14].

Зважаючи на необхідність подальшої державної підтримки галузі, важливим є продовження фінансування за бюджетною програмою 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» та розширення переліку компенсації витрат, пов'язаних із захистом рослин від несприятливих погодних умов, наприклад, встановлення захисних протиградових сіток, протизаморозкових плівок тощо. Варто зазначити, що наведені заходи не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників і тому не суперечать умовам, визначеним у додатку 2 до Угоди СОТ про сільське господарство. Бюджетна підтримка

сприятиме формуванню в галузі високоприбуткових садівницьких підприємств, здатних конкурувати з подібними іноземними виробниками.

Висновки. Основними напрямками підвищення ефективності промислового садівництва в сучасних умовах є максимальне використання можливостей для прискореного розвитку галузі на основі раціонального розміщення промислових насаджень плодівих і ягідних культур; формування системи органічного виробництва плодів і ягід; удосконалення системи економіко-правового забезпечення розвитку галузі та узгодження її з міжнародними стандартами; інвестиційне забезпечення виробників плодоягідної продукції для запровадження інноваційних технологій вирощування плодів, зміцнення матеріально-технічної бази їх зберігання і товарної доробки, зокрема за рахунок розширення доступу до кредитних ресурсів на пільгових умовах тощо.

Таким чином, досягнення конкурентоспроможності функціонування промислового садівництва України в умовах євроінтеграції становить актуальний напрям наукових досліджень, який вимагає подальшого комплексного вивчення внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на зазначений процес.

Список бібліографічних посилань

1. Актуальні дослідження і розробки Інституту садівництва НААН та його мережі / Гриник І. В., Бублик М. О. та ін. Київ : Ін-т садівництва НААН, 2016. 178 с.
2. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року / Мінагрополітики. URL : [http://minagro.gov.ua/system/files/Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року.doc](http://minagro.gov.ua/system/files/Галузева_програма_розвитку_садівництва_України_на_період_до_2025_року.doc) (дата звернення 14.05.2019).
3. Економіка та організація промислового садівництва України / Шестопаль О. М. та ін. ; за ред. О. М. Шестопалю. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 334 с.
4. Зінчук Т. О. Проблеми адаптації аграрного сектору економіки до умов Угоди про зону вільної торгівлі Україна - ЄС. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 79-87.
5. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу. *Державна служба статистики України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (дата звернення 09.04.2019).
6. Кваша С. М., Кваша К. С. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 40 с.
7. Лупенко Ю. О. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору України: завдання агро-економічної науки. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 6-10.
8. Лупенко Ю. О., Патица Н. І. Роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності України на світових ринках сільськогосподарської продукції. *Агросвіт*. 2019. № 11. С. 16-23.
9. Осташко Т. О. Можливості та обмеження експорту сільськогосподарських товарів у зоні тарифних квот ЄС. *Стратегічні пріоритети*. Серія : Економіка. 2016. № 1. С. 99-105.

References

1. Hrynyk, I.V., Bublyk, M.O., et al. (2016). *Aktualni doslidzhennia i rozrobky Instytutu sadivnytstva NAAN ta yoho merezhi* [Current research and development conducted by the Institute of Horticulture of NAAS and its network]. Kyiv [In Ukrainian].
2. Haluzeva prohrama rozvytku sadivnytstva Ukrainy na period do 2025 roku [Sectoral program of the horticulture development in Ukraine up to 2025]. (n.d.). *Minagro*. Retrieved from: [http://minagro.gov.ua/system/files/Haluzeva prohrama rozvytku sadivnytstva Ukrainy na period do 2025 roku.doc](http://minagro.gov.ua/system/files/Haluzeva_prohrama_rozvytku_sadivnytstva_Ukrainy_na_period_do_2025_roku.doc) [In Ukrainian].
3. Shestopal, O.M. (Ed.). (2010). *Ekonomika ta orhanyzatsiia promyslovoho sadivnytstva Ukrainy* [Economics and organization of the commercial horticulture of Ukraine]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
4. Zinchuk, T.O. (2015). Problemy adaptatsii ahrarnoho sektoru ekonomiky do umov Uhody pro zonu vilnoi torhivli Ukraina-ES [The issues of implementation of the Ukraine-EU free trade area agreement for agricultural sector]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 79-87 [In Ukrainian].
5. Zovnishnia torhivlia okremymy vydamy tovariv za krainamy svitu [Foreign trade of certain types of goods in the countries throughout the world]. (n.d.). *Ukrstat*. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2018/zd/e_iovt/arh_i_ovt2018.htm [In Ukrainian].
6. Kvasha, S.M. & Kvasha, K.S. (2013). *Stan ta tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu* [The state and trends of agriculture development in the member states of the European Union]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

10. Перспективи розвитку вітчизняного аграрного сектору у зв'язку з підписанням Україною економічної частини Угоди про асоціацію з Європейським Союзом / Пугачов М. І., Власов В. І., Духницький Б. В. [та ін.] ; за ред. М. І. Пугачова. Київ : ННЦ ІАЕ, 2014. 44 с.
11. Плоди і ягоди України - 2017. Галузева програма : проект. URL: <http://eurowine.com.ua/node/17364> (дата звернення 14.05.2019).
12. Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах. *Державна служба статистики України*. URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2017/sg/pvzu/arch_vxhu.htm (дата звернення 09.04.2019).
13. Пугачов М. І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 6-11.
14. Річний галузевий звіт. Садівництво та ягідництво в Україні - 2018. *Укрсадпром*. URL : http://uksadprom.org/wp-content/uploads/2019/03/2018-Richnyj-galuzevyj-zvit_Sadivnytstvo-ta-yagidnytstvo-2018.pdf.pdf (дата звернення 09.04.2019).
15. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.
16. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
17. Хелліер М., Пятницький В. Експорт дрібних свіжих фруктів і ягід до Європейського Союзу : ФАО TCP UKR 3601. Київ, 2017. 55 с.
18. Шестопаль О. М., Кондратенко П. В., Барабаш Л. О. Теоретико-методологічні основи (нова парадигма) та складові Національної програми поступу промислового садівництва України: макрогалузевий аспект : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 140 с.
19. Bojnec S., Ferto I. Export competitiveness of the European Union in fruit and vegetable products in the global markets. *Agricultural Economics (Czech Republic)*. 2016. Vol. 62, Issue 7, P. 299-310.
20. Boulanger P., Dudu H., Ferrari E., Philippidis G. Russian roulette at the trade table: a specific factors CGE analysis of an agri-food import ban. *Journal of Agricultural Economics*. 2016. Vol. 67, Issue 2. P. 272-291.
21. Boulanger P., Philippidis G. The EU budget battle: Assessing the trade and welfare impacts of CAP budgetary reform. *Food Policy*. 2015. Vol. 51. P. 119-130.
22. Burrell A. The CAP: Looking Back, Looking Ahead. *Journal of European Integration*. 2009. Vol. 31, Issue 3. P. 271-289.
23. Fiankor D.-D.D., Martinez-Zarzoso I., Brümmer B. Exports and governance: the role of private voluntary agrifood standards. *Agricultural Economics (United Kingdom)*. 2019. Vol. 50, Issue 3, P. 341-352.
24. Greer A. J. *Agricultural policy in Europe* (European Politics). Manchester University Press. 2009. 256 p.
25. Organic Standard. URL : <https://organicstandard.ua> (дата звернення: 14.05.2019).
7. Lupenko, Yu.O. (2015). Suchasnyi stan ta perspektyvy mizhnarodnoi intehtatsii ahrarnoho sektoru Ukrainy: zavdannia ahroekonomichnoi nauky [Current state and prospects of the international integration of the agrarian sector of Ukraine: tasks of agro-economics]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 6-10 [In Ukrainian].
8. Lupenko, Yu.O. & Patyka, N.I. (2019). Rol innovatsii u zabezpechenni konkurentospromozhnosti Ukrainy na svitovykh rynkakh silskohospodarskoi produktsii [The role of innovations in ensuring Ukraine's competitiveness on world agrarian markets]. *Ahrosvit*, 11, pp. 16-23 [In Ukrainian].
9. Ostashko, T.O. (2016). Mozhlyvosti ta обмеzhennia eksportu silskohospodarskykh tovariv u zoni taryfnykh kvot ES [Opportunities and restrictions of exports of agricultural products within the EU tariff quota zone]. *Stratehichni priorytety. Seriya: Ekonomika*, 1, pp. 99-105 [In Ukrainian].
10. Puhachov, M.I., Vlasov, V.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2014). *Perspektyvy rozvytku vitchyznianoho ahrarnoho sektoru u zviyazku z pidpysanniam Ukrainy ekonomichnoi chastyny Uhody pro asotsiatsiiu z Yevropeiskym Soiuzom [Prospects for development of the domestic agrarian sector due to signing of the economic part of the Association Agreement with the European Union by Ukraine]*. M.I. Puhachov (Ed.). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
11. Haluzeva prohrama "Plody i yahody Ukrainy - 2017": projekt [Sectoral program "Fruits and berries of Ukraine 2017": project]. (n.d.). *Eurowine*. Retrieved from: <http://eurowine.com.ua/node/17364> [In Ukrainian].
12. Ploshchi, valovi zbory ta urozhainist silskohospodarskykh kultur za yikh vydamy ta po rehionakh [Areas, yields and productivity of agricultural crops according to their species and regions]. (n.d.). *Ukrstat*. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2017/sg/pvzu/arch_vxu.htm [In Ukrainian].
13. Puhachov, M.I. (2019). Rozvytok zovnishnoi torhivli ahroprodovolchymy tovaramy [Development of foreign trade of agro-food products]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 6-11 [In Ukrainian].
14. Sadivnytstvo ta yagidnytstvo v Ukraini - 2018: Richnyi haluzevyi zvit [Horticulture and small fruit cultivation in Ukraine 2018: Annual industrial report]. (2019). *Ukradprom*. Retrieved from: http://uksadprom.org/wp-content/uploads/2019/03/2018-Richnyj-galuzevyj-zvit_Sadivnytstvo-ta-yagidnytstvo-2018.pdf.pdf [In Ukrainian].
15. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
16. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
17. Khellier, M. & Piatnytskyi, V. (2017). *Eksport dribykh svizhykh fruktiv i yahid do Yevropeiskoho Soiuzu: FAO TCP UKR 3601 [Export of fresh small fruit and berries to the European Union: FAO TCP UKR 3601]*. Kyiv [In Ukrainian].
18. Shestopal, O.M., Kondratenko, P.V., & Barabash, L.O. (2008). *Teoretyko-metodolohichni osnovy (nova paradyhma) ta skladovi Natsionalnoi prohramy postupu promyslovoho sadivnytstva Ukrainy: makrohaluzevyi aspekt: monohrafiia [Theoretical and methodological foundations (new paradigm) and components of the national program for the advancement of the commercial horticulture of Ukraine: macro-sectoral aspect: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
19. Bojnec, S. & Ferto, I. (2016). Export competitiveness of the European Union in fruit and vegetable products in the global markets. *Agricultural Economics (Czech Republic)*, 62 (7), pp. 299-310 [In English].
20. Boulanger, P. & Philippidis, G. (2015). The EU budget battle: Assessing the trade and welfare impacts of CAP budgetary reform. *Food Policy*, 51, pp. 119-130 [In English].
21. Boulanger, P., Dudu, H., Ferrari, E., & Philippidis, G. (2016). Russian roulette at the trade table: a specific factors CGE analysis of an agri-food import ban. *Journal of Agricultural Economics*, 67 (2), pp. 272-291 [In English].

22. Burrell, A. (2009). The CAP: looking back, looking ahead. *Journal of European Integration*, 31 (3), pp. 271-289 [In English].
23. Fiankor, D.-D.D., Martínez-Zarzoso, I., & Brümmer, B. (2019). Exports and governance: the role of private voluntary agrifood standards. *Agricultural Economics (United Kingdom)*, 50 (3), pp. 341-352 [In English].
24. Greer, A.J. (2009). *Agricultural policy in Europe (European Politics)*. Manchester University Press [In English].
25. Organic Standard. Retrieved from: <https://organicstandard.ua> [In Ukrainian].

Barabash L.O., Mazur K.V. Development of commercial horticulture in conditions of the European integration processes

The purpose of the article is to investigate current problems and tendencies of the development of commercial horticulture, and to identify the main directions of its adaptation to the European integration process.

Research methods. The theoretical and methodological basis of the research is the dialectical method of cognition and systematic approach to the analysis of problems and substantiation of prospects for the development of commercial fruit production in conditions of the European integration. The abstract and logical method (for systematization of publications on the issues of efficient functioning of the agrarian sector in conditions of the European integration and the field of horticulture in particular, theoretical generalization and formulation of conclusions), analysis and synthesis (for analysis of the current state and main trends of the horticulture development), graphic method (for analysis of the dynamics of planting commercial fruit and berry crops) were used during the research process.

Research results. Modern tendencies and problems of the functioning of commercial horticulture, its regional differences, state of reproduction of fruit and berry gardens were investigated. Prospects of accelerated development of the industry on basis of rational placement of commercial plantations of fruit crops were outlined. The state and possibilities of the development of foreign trade of fruit products were studied. It has been established that the main problems hindering the development of its exports are high competition of the world fruit producers in the foreign markets, lack of development of domestic trade infrastructure and logistics, lack of full-scale control over production safety from a garden to final consumer, etc. The quality standards for horticulture products in the EU countries were analysed. The necessity of standardization of production, in particular organic one, as a condition for the distribution of Ukrainian fruits and berries in the European market was substantiated. The features and current state of the state support for commercial horticulture were investigated. The main directions of enhancing the industry efficiency were identified.

Elements of scientific novelty. Basic approaches to commercial horticulture development in conditions of the European integration were substantiated.

Practical significance. Implementation of the proposed measures will contribute to the formation of competitive horticulture enterprises and increase efficiency of the industry. Tabl.: 1. Figs.: 1. Refs.: 25.

Keywords: horticulture; European integration processes; export; harmonization of standards; organic production; state support.

Barabash Liudmyla Oleksandrivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, head of the department of scientific research in economics, methodology, intellectual property, Institute of Horticulture of NAAS (23, Sadova st., Novosilky vil., Kyiv-Sviatoshynskiy dist.)

E-mail: labeko111@gmail.com

Mazur Kateryna Vasylivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), head of the department of agrarian management, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsia)

E-mail: kv_mazur@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1137-3422>

Барабаш Л. А., Мазур Е.В. Развитие промышленного садоводства в условиях евроинтеграционных процессов

Цель статьи - рассмотреть современные проблемы и тенденции развития промышленного садоводства и определить основные направления его адаптации к европейскому интеграционному процессу.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследований были диалектический метод познания и системный подход к анализу проблем и обоснованию перспектив развития промышленного производства плодов в условиях евроинтеграции. Использованы абстрактно-логический метод (систематизация публикаций по вопросам эффективного функционирования аграрного сектора в условиях евроинтеграции и в частности отрасли садоводства, теоретические обобщения и формулирование выводов), метод анализа и синтеза (анализ современного состояния и основных тенденций развития садоводства), графический (анализ динамики закладки промышленных плодоягодных насаждений).

Результаты исследования. Исследованы современные тенденции и проблемы функционирования промышленного садоводства, его региональные различия, состояние воспроизводства садов и ягодников. Определены перспективы ускоренного развития отрасли на основе рационального размещения промышленных насаждений плодовых культур. Изучено состояние и возможности развития внешней торговли плодовой продукцией. Установлено, что основными проблемами, сдерживающими развитие ее экспорта, являются высокая конкуренция на внешних рынках со стороны мировых производителей плодов, недостаточная развитость отечественной торговой инфраструктуры и логистики, отсутствие полномасштабного контроля за безопасностью производства от сада до конечного потребителя и т.п. Проанализированы стандарты качества на продукцию садоводства в странах ЕС. Обоснована необходимость стандартизации продукции, в частности органической, как условия продвижения украинских плодов и ягод на европейский рынок. Исследованы особенности и современное состояние государственной поддержки промышленного садоводства. Определены основные направления повышения эффективности отрасли.

Элементы научной новизны. Обоснованы основные направления развития промышленного садоводства в условиях евроинтеграции.

Практическая значимость. Реализация предлагаемых мер будет способствовать формированию конкурентоспособных садоводческих предприятий, повышению эффективности функционирования отрасли. Табл.: 1 Илл.: 1 Библиогр.: 25.

Ключевые слова: садоводство; евроинтеграционные процессы; экспорт; гармонизация стандартов; органическое производство; государственная поддержка.

Барабаш Людмила Александровна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом научных исследований по вопросам экономики, методологии, интеллектуальной собственности, Институт садоводства НААН (Киево-Святошинский р-н, с. Новоселки, ул. Садовая, 23)

E-mail: labeko111@gmail.com

Мазур Екатерина Васильевна - кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)
E-mail: kv_mazur@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1137-3422>

Стаття надійшла до редакції 02.11.2019 р.

Фахове рецензування: 10.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Барабаш Л. О., Мазур К. В. Розвиток промислового садівництва в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 69 – 79.

*

UDC 338. 43 (479.25)

JEL Classification: Q1; Q10; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912079>

L.R. KHACHATRYAN, candidate of economic sciences

Current problems of the agricultural market and development prospects on an example of the Republic of Armenia*

The purpose of the article is to assess current state of the agricultural market of the Republic of Armenia and identify existing problems that impede the sector's development, specifically regarding conditions for the sale of agricultural products, structural changes in the value chain, as well as peasant farms' development.

Research methods. The study is based on the study, analysis and generalization of open publications, works of local and foreign scientists. Research was based on popular scientific and economic methods, scientific works of foreign scientists on issues of agricultural market, agricultural marketing, problems related to food security. In the research process were used the following scientific methods: dialectical, abstract and logical, system analysis.

Research results. The article discusses the essence of the introduction of advanced technologies in the agricultural sector, analyses and presents proposals for the institutional prerequisites of the social and economic advantages of the private sector, considers the problems of selling vegetables and fruits by small points on sales and their cooperation with farms. Proposals on organization of purchases, collection of vegetables and fruits, introduction of storage, as well as refrigerating stores for storage and further sale in own food counter were presented, and examples of organization of sale of vegetables and fruits, concurrently through guest houses, hostels, were highlighted.

Elements of scientific novelty. There were presented proposals on the creation of storage and refrigeration facilities for the reception and sale of fruits and vegetables in their own points on sales, proposals on legislative changes to limit the sale of vegetables and fruits by supermarkets for a certain period of time of the day (especially during the day), which would lead to the promotion of sales by local food stalls and markets, as well as legislative changes in the tax code of the Republic of Armenia aimed at the reduction of an interest rate of value added tax in the sale of vegetables and fruits, which contribute to the improvement of the economic efficiency of the sector.

Practical significance. The submitted offers on legislative changes and organizing of points on sale of vegetables and fruit will lead to the development of small business, agritourism and will increase cost efficiency of farms that will contribute to the reduction of prices in sales chains. Refs.: 12.

Keywords: agriculture; sales; imports; food; competition; agritourism; supply.

Khachatryan Levon Ruben - candidate of economic sciences, researcher fellow, European University (10, Davit Anghat St., Yerevan, Republic of Armenia)
E-mail: levonkhach@yahoo.com

Scientific problem. An important prerequisite for the development of agriculture is the presence of an internal and external market, stable demand and solvent society. The agri-

cultural sector is not yet so developed to achieve the necessary level of profit and production volumes without state support.

The agricultural sector is most affected by factors such as drought, hail, frost, etc., leading to risks. Currently, a pilot insurance program is being implemented in the Republic of Armenia in agriculture, which is a deterrent

* This work was supported by the RA MES Science Committee, in the frames of the research project № 19YR-5B026.

© L.R. Khachatryan, 2019

Мазур Екатерина Васильевна - кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)
E-mail: kv_mazur@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1137-3422>

Стаття надійшла до редакції 02.11.2019 р.

Фахове рецензування: 10.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Барабаш Л. О., Мазур К. В. Розвиток промислового садівництва в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 69 – 79.

*

UDC 338. 43 (479.25)

JEL Classification: Q1; Q10; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912079>

L.R. KHACHATRYAN, candidate of economic sciences

Current problems of the agricultural market and development prospects on an example of the Republic of Armenia*

The purpose of the article is to assess current state of the agricultural market of the Republic of Armenia and identify existing problems that impede the sector's development, specifically regarding conditions for the sale of agricultural products, structural changes in the value chain, as well as peasant farms' development.

Research methods. The study is based on the study, analysis and generalization of open publications, works of local and foreign scientists. Research was based on popular scientific and economic methods, scientific works of foreign scientists on issues of agricultural market, agricultural marketing, problems related to food security. In the research process were used the following scientific methods: dialectical, abstract and logical, system analysis.

Research results. The article discusses the essence of the introduction of advanced technologies in the agricultural sector, analyses and presents proposals for the institutional prerequisites of the social and economic advantages of the private sector, considers the problems of selling vegetables and fruits by small points on sales and their cooperation with farms. Proposals on organization of purchases, collection of vegetables and fruits, introduction of storage, as well as refrigerating stores for storage and further sale in own food counter were presented, and examples of organization of sale of vegetables and fruits, concurrently through guest houses, hostels, were highlighted.

Elements of scientific novelty. There were presented proposals on the creation of storage and refrigeration facilities for the reception and sale of fruits and vegetables in their own points on sales, proposals on legislative changes to limit the sale of vegetables and fruits by supermarkets for a certain period of time of the day (especially during the day), which would lead to the promotion of sales by local food stalls and markets, as well as legislative changes in the tax code of the Republic of Armenia aimed at the reduction of an interest rate of value added tax in the sale of vegetables and fruits, which contribute to the improvement of the economic efficiency of the sector.

Practical significance. The submitted offers on legislative changes and organizing of points on sale of vegetables and fruit will lead to the development of small business, agritourism and will increase cost efficiency of farms that will contribute to the reduction of prices in sales chains. Refs.: 12.

Keywords: agriculture; sales; imports; food; competition; agritourism; supply.

Khachatryan Levon Ruben - candidate of economic sciences, researcher fellow, European University (10, Davit Anghat St., Yerevan, Republic of Armenia)
E-mail: levonkhach@yahoo.com

Scientific problem. An important prerequisite for the development of agriculture is the presence of an internal and external market, stable demand and solvent society. The agri-

cultural sector is not yet so developed to achieve the necessary level of profit and production volumes without state support.

The agricultural sector is most affected by factors such as drought, hail, frost, etc., leading to risks. Currently, a pilot insurance program is being implemented in the Republic of Armenia in agriculture, which is a deterrent

* This work was supported by the RA MES Science Committee, in the frames of the research project № 19YR-5B026.

© L.R. Khachatryan, 2019

mechanism for compensation of losses and risks. This problem impedes agricultural development, while reducing farm incomes, increasing food prices and market deficits, which have led to increased imports of certain goods.

For many years, along with the development and implementation of reforms in the country, the necessary infrastructures have not been created in parallel, the provision of funds for the corresponding demand of resources, modern technical and technological solutions that would contribute to increasing the profitability of the sector. The Republic of Armenia is a member of the EAEU and carries out foreign trade in agricultural products with the EAEU member countries, mainly with the Russian Federation. From this point of view, the demand acting on the market of the Russian Federation, as well as price policy, currency fluctuations have a great influence on the activities of both agricultural producers and exporting entities of the Republic of Armenia. In this regard, the problem of the sales of fruits and vegetables in the market is relevant as in the sales chain mediation affects the sales prices.

Analysis of recent research and publications. The problems of the agricultural market and its development are always relevant, and the work of a number of Russian economists [2, 5, 6, 10, 12] is devoted to the study and determination of possible solutions, as the preferences of the population change as the market develops, while at the same time, there is a need to produce high-quality agricultural products that will be competitive and affordable. However, these works do not present a comprehensive solution to the problems that can be introduced into the economy of the Republic of Armenia.

The purpose of the article is to assess current state of the agricultural market of the Republic of Armenia and identify existing problems that impede the sector's development, specifically regarding conditions for the sale of agricultural products, structural changes in the value chain, as well as peasant farms' development.

Research methodology. The study analyses the main indicators of food self-sufficiency, the level of which is still low. At the same time, a comparative analysis revealed the trends of food prices in the domestic market, which led to a tendency of low inflation, which, combined with the volume of produc-

tion produced by farms, led to a decrease in their income. At the same time, abstract logistic analysis analysed the problems of farms selling fruits and vegetables, studied the experience of the Russian market, according to which it would be advisable to organize supply centres and deliver vegetables and fruits to their own points of sale or to supply various establishments.

Research results. Agriculture does not yet provide sustainable profitability and attractiveness, since the rate of working capital is slow, financial resources are expensive or inaccessible, in many cases, depending on climatic conditions, losses are inevitable, the socio-economic situation in farms is unsatisfactory, sowing areas are small. To improve the situation, appropriate financial resources and state support are needed [6, p. 49].

Technological changes, the development of agriculture and the agro-industrial complex, and the centralization of processing entities indirectly contributed to the reduction of labour resources, lower living standards in rural areas, in the absence of infrastructure and migration, medical facilities are incomplete and inefficient, industrial entities do not work. In many cases, agriculture is considered to be disadvantageous for the rural population, since farms are organized on small plots of land and they are under inefficient cultivation [8, p. 118].

State support of the agricultural sector has always been the subject of academic discussion by professionals and the general public, especially the assessment of its effectiveness, since funding is limited due to the associated risks, and the assessment of effectiveness is difficult due to adverse climate conditions. It is obvious that the industry needs private financing, state support and credit resources, which should ensure development, but the pace of development is still slow. Thus, problems arise for creating added value by providing new technological solutions, applying innovations, ensuring efficiency and development. Economic efficiency and development are due to improved product quality, innovation and scientific and technical results, increased productivity and production volumes, diversification and horizontal integration, vertical integration, cooperation and favourable investment conditions for business, which will lead to an improvement in the life and social conditions of the rural population, ensuring

appropriate infrastructure, reducing population migration [7, p. 12-13].

The material and socio-economic welfare of the farms, as well as the population, is determined by the development of the sector and the use of the latest technologies in this sector, which, in turn, will ensure the appropriate level of economic security. Improving the economic efficiency of the agricultural sector has been and remains a priority issue for the country and the problems of the agricultural market, in particular, competition in the market requires significant resources, taking into account the volume of imported agricultural products. Thus, the issue of food security must be considered from the point of view of the physical provision of the population with own food production, since in many cases without state support, a subsidy program, etc. it is impossible to ensure economic efficiency [2, pp. 91-92].

Currently, there are problems with the agricultural knowledge and skills of farmers in Armenia, as they lack basic knowledge about animal husbandry, horticulture and crop production, as a result, farms cannot provide maximum profitability, resources are used inefficiently, and the state's role is needed and is important in providing consulting services and ensuring their accessibility to the villagers. As a result of the uneven and disproportionate distribution of agricultural land, the cultivated areas and orchards of farms are small, and the gross harvest is low, because of which gross income also is low. Considering the above mentioned, in the framework of the relevant legislative initiatives already implemented by the Government of the Republic of Armenia and the National Assembly, it is planned to conduct auctions for the sale of land through a land auction and the expansion of plots, which will increase the sown area and the gross volume of crops. At the same time, the state organizes and implements consultative and informational programs aimed at developing rural communities, but the results can be evaluated in a few years.

According to statistics, the number of farms in Armenia in 2017 year was 873 thousand, of which 463.6 thousand were specialized in crop production and 412.4 thousand in livestock farming [11, p. 302]. The number of employees in the industry in 2018 year amounted to 225.4 thousand [1, p. 12].

In order to ensure the food security of the Republic of Armenia, along with the food produced in the country, its wide assortment is also imported, since the volumes of domestic production are not sufficient. An indicator of the country's food security is the national food balance and the level of self-sufficiency. Self-sufficiency level in 2018 year for wheat amounted to 31.5%, rye 65.6%, oats 85.6%, maize 9.8%, carrots 84.9%, green peas 22.7%, hazel nuts 69.5% berries 69.2%. peas - 23%, beans - 83.1%, lentils - 7.1%, chick-peas - 20.9%, vegetable oil - 2.2%, sugar - 68.6%, milk - 86.8%, beef - 89.2%, pork - 53.3%, poultry meat 26.2%, and the rest of the assortment is self-sufficient [1, p. 68-70].

Studying the food price index, can notice that there is some price stability, but there is no downward trend, and so this figure in 2017 year was 104.0%, in 2018 year - 102.5%, and in 2019 in the second quarter of compared with the same quarter last year, the index was 104.6%. Unlike the food price index, the agricultural producer price index recorded an increase in 13.1% only in 2018 year, but in 2017 year the index was 100.8%, and in 2019 year during the second quarter compared with the same quarter of the previous year it was 97.1% [1, p. 22], thus keeping production volumes not to change, contributing to lower incomes of farms.

Indicators of food imports in 2018 year also problematic in particular, the volume of wheat amounted to 329.3 thousand tons, the volume of sugar - 23.7 thousand tons, poultry meat - 32.8 thousand tons, beef - 4.86 thousand tons, pork - 8.89 thousand tons, milk - 7.49 thousand tons, vegetables - 23.8 thousand tons, fruits - 83.89 thousand tons, melons - 2 thousand tons [1, p. 60].

It should be noted that over the past five years, the dynamics of imports has practically persisted, which negatively affects the development of the industry. The presented figures can be evaluated negatively, which is associated with a disproportionate distribution of land for cultivation in the Republic of Armenia, as well as a low level of provision with agricultural machinery etc. The problems of milk and meat production are associated with animal husbandry, since the reduction of livestock, as well as resources (production and financial) for the organizing of production are limited, forage is expensive. All this impedes the development of agriculture and requires

an appropriate policy for developing integrated solutions through reforms.

At the same time, in the process of developing business and agriculture, processes of vertical integration into the agro-industrial complex have been outlined by economic entities specializing in the export of food and agricultural products, in particular, in creating their own orchards, livestock farms and providing their own raw materials for production, the purpose of which is to reduce costs for working capital and providing food security. "Spayka" LLC, "Euroterm" LLC, "Arm-Berry" LLC, "Tamara Fruit" CJSC and others actively participate in this process, which, according to the state support program, created "intensive" orchards with anti-hail nets, drip irrigation systems, due to the availability of own equipment for land processing, they provide high productivity and quality, economic efficiency and job creation in the village.

Beside it is noteworthy achievements in the meat and dairy sector "Arzni Pedigree Poultry Farm, Cattle and Pig Farm" OJSC, "Bandivan Kat" LLC, "Dili" LLC, "Marila" LLC created livestock farms by importing and raising high-breed animals. The activities of "Redi Steady" LLC (Art Lunch) and "Eremyan Projects" LLC specializing in restaurants and catering, which organized and built pig farms and cattle farms to achieve self-sufficiency in raw materials.

The sales chain in the agricultural market in Armenia is still underdeveloped, since mediation mainly exists in two chains, in particular, the intermediate links in the chain from producer to seller affect the final cost, and as a result, the consumer buys agriculture products at a high price, and the income of farms are getting low. Currently because of population centralization on Yerevan city the big share of trade turnover is implemented there so the entities and groceries are doing wholesale purchase for fruits and vegetables from two wholesale markets one from Yerevan named Malatia bazar and the second one from Ararat marz where farmers and middleman are trading. However, it should be noted that in addition to mediation, indirect mediation (middleman) provides additional jobs and income, which also has social significance for the country. There are problems with infrastructure and logistics, in particular, the lack of vehicles, refrigeration facilities, where, after harvest, vegetables and fruits will be collected and stored for subsequent market

entry. At the same time, the presence of large stores, especially supermarkets, negatively affects the work of small groceries in connection with competition, the latter being closed, and the creation of new groceries becoming unprofitable.

Today, in the agricultural market, the sales process is carried out mainly by large supermarket chains, and due to the limited purchasing ability, farms encounter problems in selling products, and in many cases the product is sold at a relatively low price and becomes economically inefficient. Taking into account the volume of imports, the main emphasis should be placed on the development of agriculture through import substitution through the development of domestic production, which may be associated with increased demand that ensures high quality agricultural products [12, p. 5]. In many cases, with free market relations, the sales of agricultural products by large trading chains is considered to be dominant, and unequal competition and monopoly arise. In the implementation process, there are obstacles to the formation of prices and infrastructure due to the lack of mediation between producers and consumers, insufficient level of market infrastructure and government support. As a result, in the case of diversified sales in the sales chain, in many cases due to financial problems and in the case of perishable products, farms are not able to sell products locally, they sell through various chains and do not provide a sufficient level of income [5, p. 269- 270].

Among the problems for the development of the agricultural market is the insufficient socio-economic situation of the population, especially in rural areas, as well as the use of the diet in accordance with physiological norms. The sector that is responsible for the food security of the country operates in conditions of a low level of material and technical support, affordable infrastructure and social security, a low level and experience in initiating entrepreneurship, and insufficient government support. At the same time, the economic efficiency of entities involved in the sector depends on internal and external factors, in particular on climatic conditions, fiscal and monetary policies, especially currency fluctuations, inflation regulation, restrictions on imported food products, protection of property rights, as well as from internal organizational factors of management

[3, p. 275-276]. Thus, improving the business environment for entities engaged in agricultural production and purchase of raw materials, is also aimed at improving the social situation of farms.

The problem of food security is associated with low incomes and solvency of consumers, which leads to a decrease in solvent demand and leads to price fixing or to some decline. At the same time, in case of an increase in production costs and their compensation, producers incur losses that lead to higher prices, which contributes to the deterioration of the consumer market [3, p. 277]. Currently, this situation is observed in the consumer market of the Republic of Armenia, which continues and requires comprehensive solutions, in particular, the exclusion of intentional interference in monetary policy on the exchange rate, a comprehensive study of the food market, especially the vegetable and food sector, studies of suppliers and points of sales and their dominant intermediary positions and, if available, the use of administrative penalties etc. As noted earlier, the main shopping centres of Yerevan are located in almost all communities and indirectly occupy a monopoly position in the process of selling agricultural products, as consumers visit the shopping centre from one place and buy food and other consumer goods, negatively resulting in small groceries. Based on the foregoing, we believe that it is advisable to apply sales restrictions for large shopping centres for a certain period of time (especially from the morning to daytime) in order to carry out the sales process and its growth at groceries at certain hours of times, while obliging them to provide adequate sanitary conditions for storing agricultural products. It should be noted that the process of organizing the sales of agricultural products in open pavilions and on the street is carried out in poor sanitary conditions, which is a food safety problem, which requires the installation of pavilions and closed shops in communities and the installation of appropriate refrigerators for agriculture products.

Market studies and analysis show that a large number of economic entities are involved in this sector, which are purchasers and sellers of agricultural products, in particular through a distribution network and large retail outlets that sell goods as a legal entity, where the annual sales turnover exceeds 58.35 million drams, are payers of VAT

and pay 20% VAT [4] from products sold above the threshold, while ensuring a low level of profitability. Thus, studying the policy of applying VAT by the EAEU countries in the field of agricultural products sales, in particular in the Russian Federation [9], it is proposed in the Republic of Armenia to reduce a VAT rate of 10% levied on the sale of agricultural products, which will contribute to the accumulation of financial resources and will be aimed at reducing market prices for the purchase of agricultural products.

In conditions of free market relations, however, in conditions of inferior infrastructure for sales and limited demand, rural and agricultural development, for increasing the profitability of small farms and creating added value are possible due to the vertical integration of farms with an agritourism subcomplex, namely, the processing of agricultural products in local communities or cities and selling the products in local guest houses and hotels [10, pp. 130-131], contributing the development of tourism by organizing small hotel complexes and guest houses. Besides it is important organization of production of ecologically clean agricultural products and organization of their sales on the place, which will contribute to improving the socio-economic situation of rural communities.

In order to ensure food security and improve the socio-economic situation of farms, an appropriate infrastructure for implementation is needed, in particular, it is necessary to create commercial organizations for the purchase of agricultural products and organize sales through their own groceries. It is advisable to create purchase points in the Armavir, Aragatsothn, Gegharkunik and Tavush marzes equipped with warehouses, refrigerated warehouses where the fruits and vegetables will be collected and purchased from the farms, in some cases it will be collected directly from orchards or fields, will be stored, and then delivered by appropriate vehicles to their own and other private groceries in Yerevan and other large cities of different marzes of Armenia.

At the same time, it is possible to organize sales of agriculture products in the framework of cooperation with hotels, guest houses and restaurants, kindergartens, orphanages both in the marzes of Armenia and in the city of Yerevan. It should be noted that in the marzes there are different buildings from the times of

the USSR that can be used as warehouses in case of reconstruction, there are still old refrigeration facilities that are either in poor condition or not used and can be restored or restarted, which will lead to a reduction in capital investment and costs. The Government can provide support here, especially in the context of free allocation of land, extension of customs duties and VAT on the import of equipment, as well as support under state financial lending programs.

Conclusions. Summarizing the presented problems of the agricultural sector and suggestions for their solution, it can be noted that, in comparison with regional markets, the agricultural market of the Republic of Armenia is at a development stage, as the infrastructure and the supply chain of agricultural products are

undeveloped, the incomes of population are not high, import volumes are decreasing slightly etc. The above problems require targeted assistance to the private sector in the implementation of investment projects for the organization of logistics infrastructure in the domestic market, for which the role of the state in maintaining an effective agricultural policy is important. The study shows that in order to ensure economic efficiency in the industry for the sales of fruits and vegetables, there is a need to help resolve issues related to lowering the VAT rate on sales, protecting the rights of small groceries and providing preferential conditions for sales for a certain time range (schedule), which will contribute to increase in income and improve the socio-economic status of farms.

Literature

1. Бедность и продовольственная обеспеченность, январь-июнь 2019 года. Статистический бюллетень. Ереван : СК РА, 2019. С. 12.
2. Власова Н. В. Конкурентоспособность сельского хозяйства как путь его эффективного развития в Российской экономике. *Проблемы и перспективы развития аграрного рынка* : сб. науч. ст. / под ред. М. П. Дулина [и др.]. Краснодар, 2013. 252 с.
3. Еримизина М. И. Рынок аграрной продукции Крыма: состояние, перспективы развития, *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2005. № 3(33). С. 275-276.
4. Налоговый кодекс Республики Армения : Закон Республики Армения от 04 октября 2016 г., № 3Р-165-Н : принят Национальным Собранием РА 04 октября 2016 г. / Системы правовой информации Армении. ЗАО «Официальные ведомости». Ереван, 2019.
5. Иванова Н. В. Известия Нижневолжского агроуниверситетского комплекса: наука и высшее профессиональное образование. 2011. Вып. 4 (24). 318 с.
6. Малейченко В. Н. Институциональные и экономические проблемы развития капитализма в сельском хозяйстве. *Проблемы и перспективы развития аграрного рынка*: сб. науч. ст. / под ред. М. П. Дулина [и др.]. Краснодар, 2013. 252 с.
7. Минасов М., Шакирова А. Аграрный сектор экономики: состояние, проблемы, факторы и условия устойчивого развития. *Экономика и управление: научно-практический журнал*. 2014. № 3. 120 с.
8. Нечипоренко О. В. Социальные аспекты реструктуризации аграрной сферы: общие тенденции и риски поляризации социально-экономического пространства. *Проблемы и перспективы развития аграрного хозяйства и сельских территорий* : сборник статей VI Международной научно-практической конференции; ФГБОУ ВО Саратовский ГАУ. Саратов, 2017. 197 с.
9. Об утверждении перечней кодов видов продовольственных товаров и товаров для детей, облагаемых налогом на добавленную стоимость по налоговой ставке 10 процентов. Постановление от 31 декабря 2004 г. № 90. *КонсультантПлюс*. URL : <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=313142&fld=134&dst=101518,0&rnd=0.23736094248594597#01437476642775568>. (Дата обращения: 28.10.2019).
10. Петрова И. В., Котельникова Е. А. Проблемы и перспективы инновационного развития сельских территорий Саратовской области. *Проблемы и перспективы развития сельского хозяйства и сельских территорий* : сборник статей VI Международной научно-практической конференции; ФГБОУ ВО Саратовский ГАУ. Саратов, 2017. 197 с.

References

1. *Bednost i prodovolstvennaja obespechennost, janvar-jun 2019 goda: statisticheskij bjulleten* [Poverty and food security, January-June 2019: statistical bulletin]. (2019). Erevan: SK RA. [In Russian].
2. Vlasova, N.V. (2013). Konkurentosposobnost selskogo hozjajstva kak put ego jeffektivnogo razvitija v Rossijskoj jekonomike [Competitiveness of agriculture as a way of its effective development in the Russian economy]. *Problemy i perspektivy razvitija agrarnogo rynka: Sb. nauch. st. - Problems and prospects for the development of the agricultural market: collection of scientific articles*. Krasnodar [In Russian].
3. Erimizina, M.I. (2005). Rynok agrarnoj produkcii kryma: sostojanie, perspektivy razvitija [Crimean agrarian market: state, development prospects]. *Visnik Zhitomirskogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu. Serija: Ekonomichni nauki*, 3 (33), pp. 275-276 [In Russian].
4. Zakon Respubliki Armenija "Nalogovyy kodeks Respubliki Armenija", 04 oktjabrja 2016 g., № ZR-165-N [Tax Code of the Republic of Armenia: Law of the Republic of Armenia dated 4.10.2016, No. 3P-165-H]. (2019). Erevan: Sistemy pravovoj informacii Armenii. ZAO "Oficialnye vedomosti" [In Russian].
5. Ivanova, N.V. (2011). *Izvestija Nizhnevolzhskogo agrouniversitetskogo kompleksa: nauka i vysshee professionalnoe obrazovanie* [Reports of Nizhnevolzhskiy agro-university complex: science and higher professional education]. Vol. 4 (24) [In Russian].
6. Malejchenko, V.N. (2013). *Institucionalnye i jekonomicheskie problemy razvitija kapitalizma v selskom hozjajstve* [Institutional and economic problems of the development of capitalism in agriculture]. *Problemy i perspektivy razvitija agrarnogo rynka: Sb. nauch. st. - Problems and prospects for the development of the agricultural market: collection of scientific articles*. Krasnodar [In Russian].
7. Minasov, M. & Shakirova, A. (2014). Agrarnyj sektor jekonomiki: sostojanie, problemy, faktory i uslovija ustojchivogo razvitija [Agricultural sector of the economy: state, problems, factors and conditions of sustainable development]. *Jekonomika i upravlenie: nauchno-prakticheskij zhurnal*, 3 [In Russian].
8. Nechiporenko, O.V. (2017). Socialnye aspekty restrukturalizacii agrarnoj sfery: obshhie tendencii i riski poljazarizacii socialno-jekonomicheskogo prostranstva [Social aspects of agricultural restructuring: general trends and polarization risks of the socio-economic space]. *Problemy i perspektivy razvitija selskogo hozjajstva i selskih territorij: Sbornik statej VI Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii - Problems and prospects for the development of agriculture and rural areas: collection of articles of the VI International Scientific and Practical Conference*. Saratov: FGBOU VO Saratovskij GAU [In Russian].

11. Статистический ежегодник Армении. 2018. Ереван : СК РА, 2018. 592 с.

12. Стратегические направления развития сельского хозяйства России в условиях углубления интеграции в ЕАЭС / И. Г. Ушачёв, А. Г. Папцов, Н.К. Долгушкин, А. Ф. Серков, В. В. Маслова, В. С. Чекалин. Москва : РАН, 2017. 48 с.

9. Ob utverzhenii perechnej kodov vidov prodovolstvennyh tovarov i tovarov dlja detej, oblagayemyh nalogom na dobavleniye stoimosti po nalogovoy stavke 10 procentov: Postanovleniye ot 31 dekabrya 2004 g. № 90 [On approval of lists of codes of types of food and goods for children taxed with value added tax at a 10 percent tax rate: Decree dated 31.12.2004, No. 90]. KonsultantPljus. Retrieved from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=313142&fld=134&dst=101518,0&rnd=0.23736094248594597#01437476642775568> [In Russian].

10. Petrova, I.V. & Kotelnikova, E.A. (2017). Problemy i perspektivy innovatsionnogo razvitiya sel'skih territorij Saratovskoy oblasti [Problems and prospects of innovative development of rural territories of the Saratov region]. Problemy i perspektivy razvitiya selskogo hozjajstva i selskih territorij: Sbornik statej VI Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii - Problems and prospects for the development of agriculture and rural areas: collection of articles of the VI International Scientific and Practical Conference. Saratov: FGBOU VO Saratovskij GAU [In Russian].

11. Statisticheskij ezhegodnik Armenii [Statistical yearbook of Armenia]. (2018). Erevan: SK RA [In Russian].

12. Ushachjov, I.G., Papcov, A.G., Dolgushkin, N.K., Serkov, A.F., Maslova, V.V., & Chekalin, V.S. (2017). Strategicheskie napravleniya razvitiya selskogo hozjajstva Rossii v uslovijah uglubljenja integracii v EAJeS [Strategic directions of agricultural development in Russia in context of deepening integration in the EAEU]. Moscow: RAN [In Russian].

Хачатрян Л.Р. Актуальні проблеми аграрного ринку та перспективи розвитку на прикладі Республіки Вірменія

Мета статті - визначити поточний стан аграрного ринку Республіки Вірменія, виявити існуючі проблеми, що перешкоджають розвитку аграрного сектору, стосовно умов реалізації сільськогосподарської продукції, структурних змін у ланцюгу створення цінності, а також розвитку селянських господарств.

Методика дослідження. Базується на вивченні, аналізі й узагальненні матеріалів відкритих публікацій, праць вітчизняних і зарубіжних учених. За основу досліджень слугували загальнонаукові та економічні методи, наукові роботи іноземних дослідників з питань аграрного ринку, аграрного маркетингу, висвітлення проблем, пов'язаних із продовольчою безпекою. У процесі дослідження використано методи: діалектичний, абстрактно-логічний, системного аналізу.

Результати дослідження. Розглянуто особливості впровадження передових технологій в аграрному секторі, проаналізовано інституціональні передумови соціально-економічних переваг приватного сектору, окреслено проблеми реалізації овочів і фруктів малими торговими точками та їх співпраці з селянськими господарствами. Сформовано пропозиції щодо здійснення закупівель, збору овочів і фруктів, організації складських та холодильних господарств для зберігання й подальшої реалізації у власних продуктових точках, наведено приклади організації реалізації овочів і фруктів, зокрема через гостьові будинки та готелі.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано пропозиції відносно створення складських і холодильних господарств по прибутку і реалізації овочів і фруктів у власних пунктах, пропозиції по обмеженню реалізації овочів і фруктів у гіпермаркетах в певні години впродовж дня, що забезпечить продаж такої продукції місцевими продуктовими точками і на ринках, а також пропозиції внесення законодавчих змін до Податкового кодексу Республіки Вірменія для зниження процентної ставки при реалізації овочів і фруктів, що сприятиме підвищенню економічної ефективності агросектору.

Практична значущість. Авторські пропозиції щодо організації реалізаційних пунктів зі збуту овочів і фруктів та внесення відповідних законодавчих змін сприятимуть розвитку малого підприємництва, розвитку агротуризму, підвищенню економічної ефективності селянських господарств, що сприятиме зниженню цін реалізації в ланцюгу вартості. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: сільське господарство; реалізація; імпорт; продовольство; конкуренція; агротуризм; постачання.

Хачатрян Левон Рубенович - кандидат економічних наук, науковий співробітник, Європейський університет (Республіка Вірменія, м. Єреван, вул. Давида Анахті, б. 10)
E-mail: levonkhach@yahoo.com

Хачатрян Л.Р. Актуальные проблемы аграрного рынка и перспективы развития на примере Республики Армения

Цель статьи - определить текущее состояние аграрного рынка Республики Армения, выявить проблемы, препятствующие развитию аграрного сектора, относительно условий реализации сельскохозяйственной продукции, структурных изменений в цепочке создания ценности, а также развития крестьянских хозяйств.

Методика исследования. Базируется на изучении, анализе и обобщении материалов открытых публикаций, трудов отечественных и зарубежных учёных. Основой исследований послужили общенаучные и экономические методы, научные работы иностранных исследователей по вопросам аграрного рынка, аграрного маркетинга, освещения проблем, связанных с продовольственной безопасностью. В процессе исследования использованы методы: диалектический, абстрактно-логический, системного анализа.

Результаты исследования. Рассмотрены особенности внедрения передовых технологий в аграрном секторе, проанализированы институциональные предпосылки социально-экономических преимуществ частного сектора, очерчены проблемы реализации овощей и фруктов малыми торговыми точками и их сотрудничества с крестьянскими хозяйствами. Сформулированы предложения по осуществлению закупок, сбору овощей и фруктов, организации складских и холодильных хозяйств для хранения и дальнейшей реализации в собственных продуктовых точках, приведены примеры организации реализации овощей и фруктов, в частности через гостевые дома и гостиницы.

Элементы научной новизны. Обоснованы предложения относительно создания складских и холодильных хозяйств по приему и реализации овощей и фруктов в собственных пунктах, предложения по ограничению реализации овощей и фрук-

тов в гипермаркетах в определенные часы на протяжении дня, что обеспечит продажу такой продукции местными продуктовыми точками и на рынках, а также предложения по внесению законодательных изменений в Налоговый кодекс Республики Армения для снижения процентной ставки при реализации овощей и фруктов, что будет способствовать повышению экономической эффективности агросектора.

Практическая значимость. Авторские предложения по организации реализационных пунктов по сбыту овощей и фруктов, а также по внесению соответствующих законодательных изменений будут способствовать развитию малого предпринимательства, агротуризма, повышению экономической эффективности крестьянских хозяйств, что будет способствовать снижению цен реализации в цепочке стоимости. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: сельское хозяйство; реализация; импорт; продовольствие; конкуренция; агротуризм; снабжение.

Хачатрян Левон Рубенович - кандидат экономических наук, научный сотрудник, Европейский университет (Республика Армения, г. Ереван, ул. Давида Анахти, д. 10)

E-mail: levonkhach@yahoo.com

The article has been received 15.11.2019

Revision: 18.11.2019

Бібліографічний опис для цитування:

Khachatryan L. R. Current problems of the agricultural market and development prospects on an example of the Republic of Armenia. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 79 – 86.

* * *

Новини АПК

Обіг сільгоспземель на найближчі 3-5 років слід запроваджувати лише для селян-фізичних осіб - Юрій Лупенко

Обіг сільськогосподарських земель має запроваджуватися поетапно. Спочатку для селян-фізичних осіб, безпосередньо зайнятих у сільському господарстві, тих, які проживають у сільській місцевості. А вже потім через 3-5 років - для всіх інших покупців, включаючи й юридичних осіб, зазначив директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН Юрій Лупенко, виступаючи на парламентських слуханнях «Земельна реформа: вітчизняна модель обігу земель сільськогосподарського призначення», які відбулися 4 грудня 2019 року.

На його думку, такий підхід дозволить сформувати на селі потужний середній клас як основу успішного сільського розвитку.

Нині середньорічні доходи сільських домогосподарств і агропідприємств різняться майже у 1500 разів, поінформував науковець. До прикладу, торік грошові доходи одного сільського домогосподарства становили 95 тис. грн, тоді як одного сільгосппідприємства - понад 140 млн грн. Такий дисбаланс унеможливує їх конкуренцію за умов одночасної участі у купівлі землі. Отже, про участь юридичних осіб у купівлі земель сільськогосподарського призначення можна говорити лише після використання селянами свого переважного права, підсумував Юрій Лупенко.

Запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення покликане відродити іпотечне кредитування агровиробництва. Для цього при запровадженні обігу сільгоспземель доцільно створити спеціалізований Земельний іпотечний банк і наділити його функцією купівлі-продажу земельних ділянок для підтримки їх високої ліквідності. Запропонований підхід не лише спростить доступ селян до іпотечного кредитування під заставу землі, а й дозволить підтримувати високу ціну на земельні ділянки в періоди високої пропозиції на ринку, вважає Юрій Лупенко.

Участь іноземців в обігу українських сільгоспугідь доцільно ув'язати зі вступом нашої держави до Європейського Союзу.

Цей варіант можна вважати компромісним в умовах нинішнього статусу української землі, який міг би нівелювати можливі ризики, пов'язані з участю іноземців в обігу сільгоспземель. Такий шлях обрали більшість країн - нових членів ЄС, нагадав науковець.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 638.432:502.131.1

JEL Classification: Q18; Q10; B41

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912087>

С.М. ЛУТКОВСЬКА, кандидат педагогічних наук

Засади еколого-економічної безпеки АПК за умов сталого розвитку: теоретико-концептуальні аспекти

Мета статті – розкрити теоретичні засади і концептуальні аспекти визначення характеристик еколого-економічної безпеки АПК за умов сталого розвитку.

Методика дослідження. Використано загальнотеоретичні методи наукового пізнання, зокрема за допомогою прийомів абстрактно-логічного методу узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття еколого-економічної безпеки. Для визначення змісту дефініцій «економічна» та «екологічна» безпека з урахуванням особливостей розвитку АПК за умов сталості застосовано методи порівняння, аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Встановлено методичну зіставність понять «економічна» і «екологічна» безпека та охарактеризовано доцільність їх сутнісного проектування на галузь АПК із визначенням умов сталого розвитку. Проаналізовано складові, які формують еколого-економічну безпеку АПК, виокремлено відповідні наслідки для розвитку суспільства, економіки, соціуму і аграрної галузі.

Елементи наукової новизни. Запропоновано методичні положення концептуального бачення теоретичної характеристики засад еколого-економічної безпеки за умов сталого розвитку на прикладі АПК; систематизовано і зіставлено складові її формування.

Практична значущість. Сформульовані теоретико-методичні положення доцільно застосовувати для поглиблення концептуального визначення засад сталого розвитку економічних систем. Рис.: 1. Бібліогр.:22.

Ключові слова: сталий розвиток; еколого-економічна безпека; агропромисловий комплекс; збалансований розвиток; ресурсний потенціал; глобалізація.

Лутковська Світлана Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: rector@vsau.org

ORCID iD <https://orcid.org/000-0002-8350-5519>

Постановка проблеми. Вектор розвитку сучасних економічних, соціальних, екологічних та інших систем, в яких безпосередньо активну участь бере людина, спрямований на досягнення умов сталого розвитку. Ця ідеологія знаходиться в основі поступального руху людства до моделі збалансування різнонаправлених інтересів, формування бачення задоволення потреб у рамках ощадливого використання ресурсів. Перехід до сталого розвитку економіки, окремої галузі є інноваційним вектором, який здатен створити передумови для задоволення інтересів господарюючих суб'єктів і населення, насамперед на засадах екологічності виробництва, економії ресурсів, ощадності використання потенціалів. Концептуальне бачення теоретико-методичних оцінок у зада-

ному аспекті підняття проблеми слід віднести до розуміння ідеології розвитку сільськогосподарства, аграрного сектору економіки та в цілому АПК. Адже нестандартні підходи, яких вимагає сучасне визначення розуміння засад розвитку економіки, мають бути адаптовані до наявних тенденцій через використання технологій та інструментарію регулювання еколого-економічних систем.

Наявність окремих позитивних тенденцій останніх років не спростовує того, що сільськогосподарське виробництво України перебуває у складному становищі, еколого-економічному зокрема. Відбувається подальше поглиблення розриву міжрегіональних, міжгосподарських та міжгалузевих зв'язків, порушення циклу відновлення еколого-економічних систем в агропромисловому середовищі. Ці та інші проблеми не сприяють досягненню засад сталого розвитку, створюють невизначеності у підприєм-

ницькому середовищі тощо. Звідси теоретико-методичних оцінок потребують і проблеми сталості господарювання в рамках досягнення засад еколого-економічної безпеки, адже вони мають далекоглядний характер.

При цьому варто зазначити, що зокрема сталий розвиток АПК залежить від широкої сукупності взаємопов'язаних чинників, серед яких екологічна та економічна ефективність розвитку підприємницької діяльності. Нині, наприклад, спостерігається диференціація сільськогосподарських підприємств за рівнем фінансового благополуччя, незважаючи на якість природно-економічних умов у регіонах України. Разом із тим відсутність ефективного механізму захисту від ризиків, методів та інструментів впливу на підприємства значною мірою гальмують економічний розвиток. У суб'єктів господарювання виникає об'єктивна необхідність адаптації до деформованого середовища, виживання за сучасних умов. Вирішення цієї проблеми неможливе без усвідомлення концептуального бачення засад еколого-економічної безпеки АПК за умов сталого розвитку, на що спрямоване дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади еколого-економічної безпеки і сталого розвитку опрацьовано у працях багатьох науковців: О.Є. Користіна і О.М. Джужі (загальні теоретичні розуміння економічної безпеки) [6]; С.І. Варламової (розкриття засад взаємозв'язку екологічної безпеки та сталого розвитку) [3]; Л.М. Акімової (методична характеристика загроз економічній безпеці держави) [1]; Б.В. Буркинського, В.Н. Степанова, С.К. Харичкова (економіко-екологічні основи природокористування у вимірі сталого розвитку) [2]; Н.О. Черненко (аналіз ролі фінансової складової в реалізації засад еколого-економічної безпеки) [19]; М.Й. Маліка (теоретико-методичні оцінки підприємницької моделі забезпечення сталого господарювання) [13]; В.В. Дружиніної і А.І. Макарова (методичні положення з удосконалення результативності оцінки добробуту населення в контексті еколого-економічної безпеки) [5]; Ю.О. Лупенка (визначення концептуального бачення сучасного стану та перспектив розвитку сільських територій в контексті сталого господарювання в агросекторі) [8, 9]; Г.М. Калетніка (теоретико-методичні оцінки ролі відновлюваних джерел енергії в системі еколого-

економічної безпеки АПК) [7]; П.Т. Саблука (позиціонування сталого розвитку у контексті проблематики інновацій, організаційно-економічної модернізації агропродовольчого сектору) [10, 14]; О.Г. Шпикуляка (теоретичні визначення загального бачення сталого розвитку, «зеленого» зростання та з точки зору концепції соціального капіталу) [20, 21]; М.А. Хвесика (екологічні імперативи сталого розвитку) [17]. Рамкові теоретичні та стратегічні засади еколого-економічної безпеки АПК визначені глобальними стратегічними документами, розробками та напрацюваннями вітчизняних науковців [4, 11, 12, 15, 16, 22], що підтверджує актуальність, важливість піднятого питання, зокрема в концептуальному плані розуміння теорії. Поряд із зазначеними розробками і науковими розвідками, проблема потребує поглибленого вивчення з погляду теоретико-методичного, що відповідає засадам інноваційності напряду досліджень

Мета статті - розкрити теоретичні засади і концептуальні аспекти визначення характеристик еколого-економічної безпеки АПК за умов сталого розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Специфічність агропромислового сектору та його стратегічна важливість для національної економіки формують цілі сталого розвитку, що враховують трансформаційні процеси, економічний потенціал розвитку АПК, наявні характеристики еколого-економічного розвитку, вектор подальших змін та тенденцій. Ці складники виступають взаємодоповнюваними ланками єдиної системи сталого розвитку, яка не може бути результативною за рахунок одного чи кількох чинників. Її результативність забезпечується гармонійним поєднанням різнопланових і, поряд із цим, системно сформованих механізмів організації, моніторингу, аналізу через управління, оцінку, прогнозування, застосування новітніх каузально-консеквентних підходів, технологій, досліджень. Тут варто звернутися до глобальних Цілей Сталого Розвитку [18], які означають глобальне визначення напрямів державної політики, яка покликана сприяти усталенню життя на планеті Земля. Агропромисловий сектор відповідає ряду завдань, які потрібно вирішувати для забезпечення вирішенню питань еколого-економічної безпеки.

В узагальненому вигляді цілі сталого розвитку, сукупність яких визначено як необ-

хідну траєкторію економічного розвитку держав та їх регіонів у світовій спільноті, обрано пріоритетними напрямками для світової спільноти. Проте доктрини сталого розвитку, декларовані у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [18], слугують основою не лише для спільного прогресивного розвитку країн, а й для їх взаємозалежності. До цього ж призводять глобалізаційні та інтеграційні процеси, формування альянсів, створення світових фінансових, військових та інших установ.

Сталий розвиток як модель механізму економічного зростання, яка заснована на необхідності відновлення господарських, соціальних, природно-екологічних систем - формуванні їхньої здатності забезпечити ресурсну спроможність задоволення потреб теперішніх і майбутніх поколінь [18, 22]. У наукових дослідженнях дуже часто поряд із дефініцією «сталий розвиток» використовують поняття «збалансований розвиток», який, на наш погляд, виступає втіленням наступного за «сталим розвитком» щаблем. Його можна трактувати як логічний результат реалізації заходів досягнення (забезпечення) сталого розвитку - наступний його рівень (вдосконалений). Нині забезпечення збалансованого розвитку аграрного сектору розглядається науковцями [1-10, 12-21] і практиками як стан розвитку економіки (галузі) за сукупністю чинників, зокрема, досягненням високого рівня розв'язання сукупності проблем еколого-економічної безпеки. Тому в рамках розуміння концепції засад еколого-економічної безпеки АПК на засадах сталості слід згадувати також і про збалансований розвиток як результативну частину досягнення поставлених цілей.

Відповідно збалансований розвиток як наслідковий ефект чи результат, у тому числі здобутий на засадах, принципах досягнення еколого-економічної безпеки являє собою стан системи, яка прямує до сталості. З наукових [1-10, 12-21], а також науково-популярних видань й інформаційних джерел [22] відомі також інші характеристики збалансованого розвитку - екологічні, економічні, соціальні, психологічні, ціннісні, ментальні тощо. Становлення механізму збалансованого розвитку, відповідно до засад сталості, вкрай важливе для такої галузі, як сільсько-господарський (агропромисловий) сектор. Тим самим «... концепція збалансованого розвитку є дороговказом для створення суспіль-

ства, яке буде розвиватися у гармонії з природою» [22]. Серед головних принципів збалансованого розвитку - збереження ресурсів природи в органічній єдності з достатністю задоволеності потреб суспільства і окремої людини; збалансування інтересів членів соціуму на засадах рівності та соціальної справедливості; досягнення статусів економічного, соціального, духовного балансу у взаємодії людей між собою, з природою, що має відбуватися на засадах дотримання принципів цілісності системи. Із згаданих причин, які обґрунтовують доцільність зупинитися на АПК за умов саме сталого розвитку, слід приділити увагу його сутності та особливостям у взаємозв'язку з еколого-економічною безпекою АПК.

Нині раціональність та ефективне використання природних ресурсів у виробництві сільськогосподарської продукції АПК пов'язано з економічною ефективністю, що формує собою гармонійний процес розвитку відповідної сфери та ґрунтується не лише на достовірних відомостях про природні ресурси, їх асиміляційного потенціалу, продуктивних властивостях, природних якостях, а й на систематизації уявлень про комплекс заходів щодо забезпечення еколого-економічної безпеки у частині ресурсного потенціалу, охорони земель, особливості використання технологій управління сільськогосподарським виробництвом, форми власності й господарювання, обґрунтування та прийняття компенсаційних управлінських рішень.

Для того щоб окреслити засади еколого-економічної безпеки АПК за умов сталого розвитку, варто розглянути особливості аграрного сектору економіки за сучасних умов розвитку та звернутися до сутності поняття «економічна безпека». На думку Л.М. Акімової, «у класичному розумінні вона виявляється через комплекс дієвих заходів держави, інститутів інфраструктури, суб'єктів господарювання, які забезпечують стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризують здатність національної економіки до розширеного самовідтворення та задоволення потреб громадян, суспільства і держави на певному визначеному рівні та часовому проміжку» [1]. Таке визначення сутності економічної безпеки як складової, зокрема еколого-економічної в АПК, можна вважати достатньо обґрунтованим і таким, що відповідає методичним характеристикам поняття сталого господарювання.

Формування екологічної складової системи ефективності розвитку АПК нерозривно пов'язано з соціально-економічним аспектом, який принципово визначає позиції тієї чи іншої галузі на ринку, її перспективи та інвестиційну привабливість внаслідок впливу системи ризиків, яка супроводжує виробничі процеси. Міцна пряма залежність соціальних й економічних, а також екологічних та економічних процесів зумовлена відкритістю вітчизняного ринку, глобалізаційними та інтеграційними процесами, а також екологічними пріоритетами, що їх лобіює світова спільнота у вигляді стандартів та рішень, прийнятих світовими організаціями щодо виробництва і реалізації продукції у галузях економіки, зокрема в АПК. Наголошено, що економічна взаємозалежність держав має подвійні наслідки. Залучення до міжнародного обміну дозволяє країнам використовувати переваги міжнародного поділу праці при виробництві різних видів продукції і досягти зростання економічного добробуту за рахунок зменшення витрат на її випуск. Разом із тим високий рівень взаємозалежності робить країну вразливою до циклічних коливань кон'юнктури міжнародних ринків товарів та продуктів харчування, зокрема продукції АПК. Особливо це стосується найменш розвинених країн, для яких монопольна спрямованість імпорту створює продовольчу залежність від монополіста.

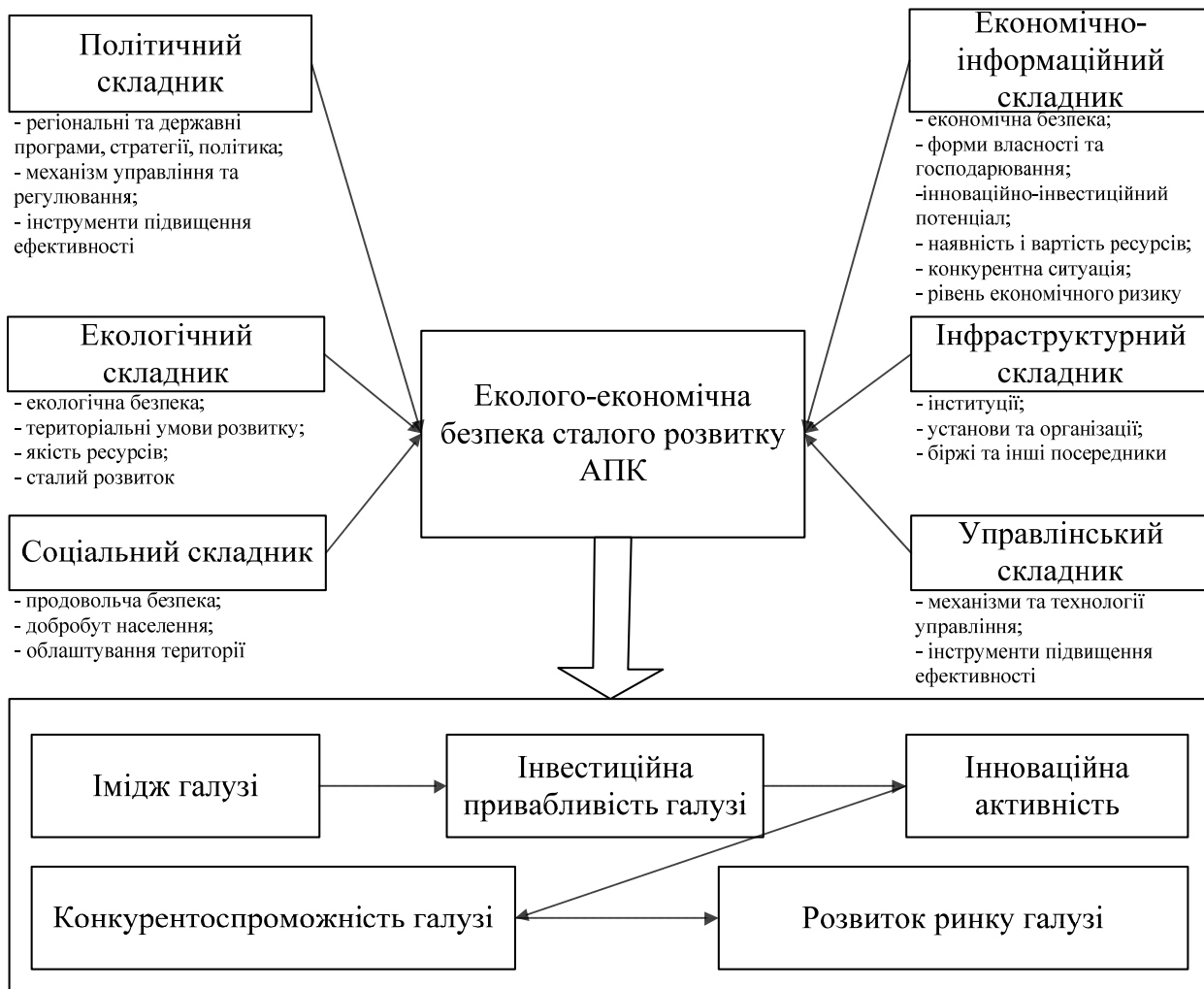
Тому еколого-економічна безпека сталого розвитку АПК обов'язково має передбачати формування комплексного методологічного підходу до теоретичного обґрунтування й практичної реалізації змісту, структури і принципів механізму еколого-економічного (з урахуванням соціального складника) управління розвитком АПК, спрямованого на поєднання імперативів поліпшення якості життя та добробуту населення, дотримання природоохоронних вимог й інтенсифікації виробництва з позиції адаптивно-системного підходу. Цей механізм має узгоджувати структуру, зміст і методичний супровід процесів управління, а також процедури, інструменти та послідовність прийняття управлінських рішень.

На цій основі сутність *еколого-економічної безпеки*, як складової сталого розвитку АПК, полягає в досягненні продовольчо-екологічної безпеки і незалежності держави, якісних змі-

нах структури харчування та надійного постачання населенню продовольства, а промисловості - сировини без втрати компонентів природного середовища, що використовуються у процесі суспільного виробництва для задоволення потреб у сільськогосподарській продукції. Перехід до сталого розвитку АПК припускає розроблення принципів ведення господарської діяльності з урахуванням екологічних обмежень.

На думку дослідників під керівництвом Б.В. Буркинського [2], з якими ми погоджуємося, практична реалізація концепції сталого розвитку аграрного сектору потребує визначення пріоритетів, котрі б враховували економічні інтереси з позицій соціальної та екологічної відповідальності суб'єктів господарської діяльності. В цьому контексті можна виділити такі пріоритети: формування взаємопов'язаного, комплексного підходу на шляху до економічного, екологічного і соціального розвитку; запровадження раціонального та екологічно безпечного землекористування. Це поняття охоплює багато аспектів, таких як: охорона й відтворення родючості, дотримання технологічних особливостей обробітку землі, зниження забруднення нітратами, пестицидами, важкими металами та іншими шкідливими речовинами, які потрапляють у ґрунт; природно-просторова організація використання ресурсів, яка має на меті забезпечити належні умови для раціонального використання потенційних ресурсних можливостей без порушення екологічної рівноваги для окремих адміністративно-територіальних одиниць та держави загалом; оптимальне поєднання приватних інтересів із суспільними у сфері відтворення природних ресурсів [2, с. 135-141].

У цілому еколого-економічна безпека сталого розвитку АПК являє собою комплексне поняття, що відображає поєднання каузальних складників, які через взаємообумовленість забезпечують повноцінність відповідної характеристики. Виходячи з позиції комплексності еколого-економічну безпеку розвитку АПК можна розглядати як процес, явище, властивість та наслідок визначеного вектора розвитку відкритої економічної системи. Нижче наведено *складники, які формують еколого-економічну безпеку* сталого розвитку АПК, а також ті, що є наслідком її забезпечення (рис.).

Складники, які формують еколого-економічну безпеку сталого розвитку АПК та наслідки її забезпечення

Джерело: Представлено з положень опрацьованої літератури.

Соціальний складник формує еколого-економічну безпеку сталого розвитку АПК, передусім, у частині продовольчої безпеки. Вона становить важливу складову еколого-економічної безпеки, особливо для АПК як її логічний наслідок та мета розвитку сільськогосподарських підприємств. *Продовольча безпека* за своєю сутністю відображає рівень доступності продуктів харчування для більшості населення країни з метою забезпечення нормального способу життя.

Продовольча безпека, як прояв продовольчої незалежності, слугує не лише наслідком еколого-економічної безпеки чи проблемою агропромислового сектору, а й має риси макроекономічного характеру та пов'язана з ефективністю суспільного виробництва, рівнем доходів населення, їх диференціацією, безробіттям тощо. Її зв'язок з функціонуванням й розвитком АПК, а також із соціально справедливим розподілом продуктів харчування очевидний.

Останніми десятиліттями українська агропродовольча політика не завжди сприяла зміцненню продовольчої безпеки країни як на національному, так і регіональному рівні. Гальмування економічних реформ в аграрному секторі призвело до деформування складових його адаптаційного механізму, повільних змін, нестабільного виробництва. Серед таких стримувань створення відповідних приватних об'єктів ринкової інфраструктури, яке супроводжувалося реалізацією окремих агропромислових програм (наприклад, програма державного лізингу гальмувала розвиток приватних лізингових компаній у 2015 р.) [19].

Зміцненню продовольчої безпеки, як наслідку та обов'язкової складової еколого-економічної безпеки розвитку аграрного сектору, сприяє лібералізація аграрної політики та економічного розвитку сільського господарства. Передусім сюди відноситься: участь державної та регіональної влади щодо стра-

тегічного обґрунтування місця і роль продовольчої безпеки у розвитку економіки та аграрного сектору зокрема; обґрунтування взаємозалежності й взаємозумовленості еколого-економічної та продовольчої безпеки країни; забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної агропродукції на міжрегіональному та світовому ринку продовольства; контроль, обмеженість й обґрунтованість обсягів імпорту продовольства, передусім низькоякісного, а отже дешевшого, ніж вітчизняні аналоги; організація продовольчої допомоги у сегментах, які через атмосферні, географічні, інші причини не можуть бути заповнені вітчизняною продукцією.

Добробут населення, як інший важливий складник соціального аспекту еколого-економічної безпеки сталого розвитку АПК, обґрунтовує можливість її забезпечення, поперше, через усвідомлення важливості впливу людського чинника як основи для зазначеної надбудови; по-друге, через прагнення задовольнити потреби населення, що має забезпечувати господарювання і працевлаштування в аграрному секторі економіки.

На думку вчених, «добробут населення - це основний показник оцінки ефективності впровадження соціально-економічної політики держави. Зростання суспільного добробуту населення залежить від задоволення потреб людей, рівень яких стрімко зростає та якісно змінюється. Саме сукупність матеріальних, соціальних та духовних умов відображає рівень та якість життя населення. Процес задоволення потреб суспільства матеріальними і духовними благами є кінцевою метою функціонування будь-якої економічної системи» [5].

Облаштування території є чинником формування стійких передумов розвитку АПК та усіх видів підприємницької діяльності. Повноцінність їх як складової національної економіки обґрунтовується виробництвом сільськогосподарської продукції, галузями тваринництва та птахівництва, проживанням та отриманням доходів третьою частиною населення держави. Від облаштування території, зокрема інфраструктури, доріг, логістичних сполучень, матеріальної, технічної бази, впровадження сучасних технологій тощо залежить наявність кваліфікованих кадрів, розвиток підприємництва, його конкурентна позиція на вітчизняному та світовому ринку.

У розвинених країнах облаштування сільських територій та рівень життя населення підвищується в результаті цілеспрямованої державної політики, особливо це стосується територій з ускладненими умовами проживання та ведення підприємницької діяльності. За дослідженнями і відповідно за висновком вчених Інституту регіональних досліджень НАН України, серед яких В.В. Борщевський, Х.М. Притула, В.Є. Крупін, І.М. Куліш, «в Україні зберігається щодо облаштування територій ціла низка гострих проблем. Сільські території України характеризуються монофункціональністю внаслідок багатьох об'єктивних причин, що концентрується навколо сільського господарства, як основного виду діяльності та джерела доходів лівової частки мешканців сіл. Альтернативи сільському господарству на цих територіях є незначними, що зумовлено порівняно низькою щільністю розселення мешканців сільських місцевостей, відсутністю підтримки підприємницьких ініціатив та джерел інвестиційного забезпечення, незадовільним рівнем розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, відсутністю доступних можливостей професійної підготовки, недоступністю інформаційного забезпечення щодо альтернативних видів діяльності тощо. Внаслідок цього посилюються міграційні процеси, що надалі погіршують демографічну ситуацію сільських територій, знижуючи наявну частку населення у працездатному віці, а також збільшуючи соціальне навантаження на ту частину зайнятого населення, що продовжує життя та економічну діяльність у селах» [11].

Економічно-інформаційний складник еколого-економічної безпеки сталого розвитку АПК - це поєднання пріоритетних для розвитку АПК економічних важелів із наслідками гіперактивності та мегатемпів розвитку інформаційного ринку та інформатизації усіх сфер господарювання загалом. Передусім йдеться про інноваційно-інвестиційну активність підприємств сільського господарства, провідником для якої виступає поширення інформації про існуючі та майбутні технічні й технологічні інновації, наявні на ринку. Інформатизація та цифрова активність АПК у поєднанні з фінансовими потоками, адекватною оцінкою потенціалу розвитку та еколого-економічних ризиків формують конкурентну платформу для розвитку АПК за умов лобювання в усіх

сферах господарювання тенденцій сталого розвитку.

У контексті зазначеного варто наголосити на наявності певного суб'єктивізму щодо якості інформаційних потоків, які характеризують розвиток тієї чи іншої галузі економіки. Йдеться про так званий імідж галузі, який формується протягом тривалого періоду, підсилюється статистичними показниками та реалізується через ЗМІ, мережу Інтернет тощо. Цей імідж для інвесторів та ділових партнерів слугує відправною точкою, яка береться до уваги з метою прийняття ними певного рішення. Очевидно, що створення іміджу, як і забезпечення еколого-економічної безпеки, складний і багатограний процес, який потребує часу, управлінських, організаційних, фінансових тощо зусиль, спрямованих на зміну вже сформованої економічної репутації галузі. Так, відомо, що до інвестиційно привабливих галузей України відносяться переробна промисловість і торгівля, натомість АПК вважається галуззю з високим рівнем ризику для інвестора, що пов'язано з її специфікою та відтермінуванням у часі отримання доходів від вкладених коштів. Із цих міркувань вважаємо, що еколого-економічна безпека становить іміджеформує складову сталого розвитку АПК національної економіки.

Політичний складник, як основа для еколого-економічної безпеки сталого розвитку АПК виявляється у затвердженні (на державному і регіональному рівнях) та впровадженні цільових програм, стратегії розвитку й реалізації відповідної політики, яка передбачає використання управлінських технологій та інструментарію з метою підтримки, підвищення ефективності та стимулювання сталого розвитку АПК. Розробка стратегії еколого-економічної безпеки сталого розвитку АПК виступає необхідним елементом для забезпечення та підвищення ефективності функціонування й розвитку відповідної сфери. Стратегія еколого-економічної безпеки сталого розвитку АПК повинна враховувати відсутність в Україні ефективних організаційно-управлінських, політичних та фінансово-економічних технологій зростання, що виокремлюються як основний фактор модернізації, але поряд із

зазначеними технологіями та на тлі відсутності адекватного законодавчого оформлення прав власності являє собою складний та проблемний процес. Тому роль держави у формуванні й реалізації стратегії еколого-економічної безпеки сталого розвитку АПК має принципово важливе значення, вона пріоритетна для фінансової стійкості, конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, еколого-економічного потенціалу, що стимулює розвиток еколого-економічної безпеки та інтеграційних процесів за умов лібералізації світової торгівлі.

Інфраструктурний складник передбачає, передусім, інституційну модернізацію, яка забезпечить зміну правил поведінки учасників економічних відносин, що буде відображено в стратегії еколого-економічної безпеки сталого розвитку АПК, концепції, що визначатиме цілі й завдання розвитку АПК, управлінські технології та інструменти досягнення результату. Забезпечення й організація такого процесу з позиції підготовки документальної частини досить складне, але впроваджуване у короткостроковому періоді завдання. Значно більший період потрібний для формування інфраструктури, зміни національних інституційних систем, переведення на масову практику інституційних норм, передусім еколого-економічних підходів, які нині мають формальний характер, підвищення рівня інноваційності, екологічності АПК.

Висновки. Окреслені чинники, що характеризують засади еколого-економічної безпеки АПК за умов сталого розвитку, слугують платформою для подальших досліджень складної багатогранної системи щодо оцінки рівня ризику, вибору технологій управління, оцінки майбутніх тенденцій, інфраструктурних зрушень тощо. Зазначені нами складники еколого-економічної безпеки АПК: розкривають сутність еколого-економічної безпеки, який змінює пріоритети досліджень; розглядаються взаємозалежно та у здійсненні взаємного впливу, що формує новітній вектор подальших досліджень; формують еколого-економічну безпеку АПК, яка виступає основою для процесів щодо забезпечення конкурентоспроможності галузі, інноваційності, інвестиційної привабливості.

1. Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 10. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247>.
2. Буркинський В. В., Степанов В. Н., Харичков С. К. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития. Одесса : Феникс, 2005. 575 с.
3. Варламова С. І. Екологічна безпека та сталий розвиток взаємозв'язок та взаємовплив. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5679>.
4. Довідник економіста сільськогосподарського підприємства / [Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Пугачов М. І.] ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. В. Захарчука. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2018. 600 с.
5. Дружиніна В. В., Макаров А. І. Результативність оцінки добробуту населення на місцевому рівні. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4946>.
6. Економічна безпека : навч. посіб. / [О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.] ; за ред. О. М. Джужі. Київ : Правова єдність, 2010. 368 с.
7. Калетник Г. М. Біопаливо: продовольча, енергетична та екологічна безпека України. *Біоенергетика*. 2013. № 2. С. 12-14. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Bioen_2013_2_6.
8. Лупенко Ю. О. Стан та перспективи розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2017. № 6. С. 7-10.
9. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України / [Гадзало Я. М., Жук В. М., Могилова М. М., Лупенко Ю. О. та ін.] ; за ред. Я. М. Гадзала. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 40 с.
10. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наукова доповідь / за заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 342 с.
11. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону) : науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш] ; НАН України. Інститут регіональних досліджень ; [наук. ред. В. В. Борщевський]. Львів, 2011. 60 с.
12. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / [Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2016. 546 с.
13. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
14. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2010. 706 с.
15. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
16. Сучасні проблеми та перспективи сталого розвитку сільських територій / Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 44 с.
17. Хвесик М. А. Економіка природокористування: вектори розвитку : монографія. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 398 с.
18. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*. URL : http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
19. Черненко Н. О. Аналіз стану сучасного ринку міжнародного лізингу в Україні. *Ефективна економіка*. 2017. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5636>.
20. Шпикуляк О. Г. Становлення соціального капіталу в аграрній сфері трансформаційної економіки. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 20017. Vol. 8. P. 28.-34. URL : <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/678/704>.
21. Shpykuliak Olexandr, Bilokinna Ilona. «Green» cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 5. № 2. Riga : Publishing House «Baltija Publishing», 2019. P. 249-255. DOI : <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>.
22. URL : <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/>.

1. Akimova, L.M. (2016). Sutnisna kharakterystyka osnovnykh zahroz v ekonomichnii bezpetsi derzhavy [Essential characterization of the main threats in the economic security of the state]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 10. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247> [In Ukrainian].
2. Burkinskij, B.V., Stepanov, V.N., & Harichkov, S.K. (2005). *Jekonomiko-jekologicheskie osnovy regionalnogo prirodopolzovaniia i razvitija* [Economic and ecological bases of regional nature management and development]. Odesa: Feniks [In Russian].
3. Varlamova, S.I. (2017). Ekolohichna bezpeka ta stalij rozvytok vzaiemozv'язok ta vzaiemovplyv [Environmental safety and sustainable development of interconnections and interactions]. *Efektivna ekonomika*, 7. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5679> [In Ukrainian].
4. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., & Puhachov, M.I. (2018). *Dovidnyk ekonomista silskohospodarskoho pidpriemstva* [Handbook of economist of agricultural enterprise]. Yu.O. Lupenko & O.V. Zakharchuk (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
5. Druzhynina, V.V. & Makarov, A.I. (2016). Rezultatyvnyist otsinky dobrobutu naselennia na mistsevomu rivni [Effectiveness of local population welfare assessment]. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4946> [In Ukrainian].
6. Korystin, O.Ye., Baranovskyi, O.I., Herasymenko, L.V., et al. (2010). *Ekonomichna bezpeka: navch. posib.* [Economic security: tutorial]. O.M. Dzhuszha (Ed.). Kyiv: Pravova yednist [In Ukrainian].
7. Kaletnik, H.M. (2013). Biopalyvo: prodovolcha, enerhetychna ta ekolohichna bezpeka Ukrainy [Biofuels: food, energy and environmental security of Ukraine]. *Bioenerhetyka*, 2, pp. 12-14. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Bioen_2013_2_6 [In Ukrainian].
8. Lupenko, Yu.O. (2017). Stan ta perspektyvy rozvytku sil'skykh terytorii [State and prospects of rural development]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 7-10 [In Ukrainian].
9. Hadzalo, Ya.M., Zhuk, V.M., Mohylova, M.M., Lupenko, Yu.O., et al. (2019). *Naukovi osnovy i stratehichni priorytety staloho rozvytku sil'skykh terytorii Ukrainy* [Scientific bases and strategic priorities of sustainable development of rural territories of Ukraine]. Ya.M. Hadzalo (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
10. Sabluk, P.T. (Ed.). (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichna modernizatsiia ahrarnoi sfery: naukova dopovid* [Organizational and economic modernization of agrarian sphere: scientific report]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
11. Borshchevskiy, V.V., Prytula, Kh.M., Krupin, V.Ye., & Kulish, I.M. (2011). *Problemy ta perspektyvy rozvytku sil'skykh terytorii Ukrainy (na prykladi Karpatskoho rehionu): naukovo-analitychna dopovid* [Problems and prospects of rural development in Ukraine (on an example of the Carpathian region): scientific-analytical report]. V.V. Borshchevskiy (Ed.). Lviv [In Ukrainian].
12. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky sil'skoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr.: naukova dopovid* [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
13. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., et al. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia* [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
14. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H., & Kurylo, L.I. (2010). *Innovatsiina diialnist v ahrarnii sferi: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia* [Innovative activity in the agrarian sphere: institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
15. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku sil'skoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

16. Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2017). *Suchasni problemy ta perspektyvy staloho rozvytku silskykh terytorii* [Modern problems and prospects of sustainable rural development]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
17. Khvesyk, M.A. (2019). *Ekonomika pryrodokorystuvannya: vektory rozvytku: monohrafiia* [Economics of nature management: development vectors: monograph]. Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrainy [In Ukrainian].
18. *Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy* [Sustainable development goals: Ukraine. National report. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. (2017). Retrieved from: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf [In Ukrainian].
19. Chernenko, N.O. (2017). *Analiz stanu suchasnoho rynku mizhnarodnoho lizynhu v Ukraini* [Analysis of the state of the current international leasing market in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5636> [In Ukrainian].
20. Shpykuliak, O.H. (2017). *Stanovlennia sotsialnoho kapitalu v ahraryi sferi transformatsiinoi ekonomiky* [Formation of social capital in agrarian sphere of transformation economy]. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 8, pp. 28-34. Retrieved from: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/view/678/704> [In Ukrainian].
21. Shpykuliak, O. & Bilokinna, I. (2019). "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 5, No. 2, pp. 249-255. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255> [In English].
22. *Shcho take stalyy rozvytok* [What is sustainable development?]. (n.d.). Retrieved from: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvytok> [In Ukrainian].

Lutkovska S.M. Fundamentals of environmental and economic security of the agro-industrial complex in terms of sustainable development: theoretical-conceptual aspects

The purpose of the article is to reveal theoretical foundations and conceptual aspects for determining characteristics of environmental and economic security of agro-industrial complex in conditions of sustainable development.

Research methods. In the research process general theoretical methods of scientific cognition were used, in particular abstract and logical method (for generalizing theoretical approaches to defining a concept of ecological and economic security) methods of comparison, analysis and synthesis (for determining content of definitions of "economic" and "environmental" security, taking into account particularities of agro-industrial development in context of sustainability).

Research results. Methodological compatibility of concepts of "economic" and "environmental" security was established, and an expediency of their essential designing in a field of the agro-industrial complex with the definition of conditions of sustainable development was characterised. Components that shape ecological and economic security of the agro-industrial complex were characterised, and the corresponding consequences for the development of society, economy, and agrarian sector were distinguished.

Elements of scientific novelty. Methodological provisions for a conceptual vision of the theoretical characterization of principles of ecological and economic security in terms of sustainable development on an example of the agro-industrial complex were proposed; as well the components of its formation were systematized and compared.

Practical significance. The proposed theoretical and methodological provisions should be used to deepen a conceptual definition of principles of sustainable development of economic systems. Figs.: 1. Refs.: 22.

Keywords: sustainable development; environmental and economic security; agro-industrial complex; balanced development; resource potential; globalisation.

Lutkovska Svitlana Mykhailivna - candidate of pedagogical sciences, associate professor (docent) of the department of administrative management and alternative sources of energy, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsia)

E-mail: rector@vsau.org

ORCID iD <https://orcid.org/000-0002-8350-5519>

Лутковская С.М. Основы эколого-экономической безопасности АПК в условиях устойчивого развития: теоретико-концептуальные аспекты

Цель статьи - раскрыть теоретические основы и концептуальные аспекты определения характеристик эколого-экономической безопасности АПК в условиях устойчивого развития.

Методика исследования. Использованы общетеоретические методы научного познания, в частности при помощи приёмов абстрактно-логического метода обобщены теоретические подходы к определению понятия эколого-экономической безопасности. Для определения содержания дефиниций «экономическая» и «экологическая» безопасность с учётом особенностей развития АПК в условиях постоянства применены методы сравнения, анализа и синтеза.

Результаты исследования. Установлена методическая сопоставимость понятий «экономическая» и «экологическая» безопасность и охарактеризованы целесообразность их сущностного проектирования на отрасль АПК с определением условий устойчивого развития. Проанализированы составляющие, которые формируют эколого-экономическую безопасность АПК, выделены соответствующие результаты для развития общества, экономики, социума и аграрной отрасли.

Элементы научной новизны. Предложены методические положения концептуального видения теоретической характеристики основ эколого-экономической безопасности в условиях устойчивого развития на примере АПК; систематизированы и сопоставлены составляющие её формирования.

Практическая значимость. Сформулированные теоретико-методические положения целесообразно применять для углубления концептуального определения основ устойчивого развития экономических систем. Илл.: 1. Библиогр.: 22.

Ключевые слова: устойчивое развитие; эколого-экономическая безопасность; агропромышленный комплекс; сбалансированное развитие; ресурсный потенциал; глобализация.

Лутковская Светлана Михайловна - кандидат педагогических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: rector@vsau.org

ORCID iD <https://orcid.org/000-0002-8350-5519>

Стаття надійшла до редакції 05.11.2019 р.

Фахове рецензування: 10.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лутковська С. М. Засади еколого-економічної безпеки АПК за умов сталого розвитку: теоретико-концептуальні аспекти. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 87 – 96.

* * *

Новини АПК

Дефіцит якісної молочної сировини загрожує продовольчій безпеці України - Ольга Козак

Україна, яка ще 25 років тому посідала шосте місце у світі за обсягами виробництва коров'ячого молока, опинилася перед загрозою виникнення дефіциту молочної сировини. Його спричинили щорічне зменшення поголів'я корів та обсягів виробництва молока, яке триває з 1990 р. за винятком окремих років. Обсяги виробництва у 2019 р. вперше будуть нижче позначки у 10 млн т, що підтверджує дані нещодавно опублікованого «Прогнозу виробництва молока в Україні до 2030 року: методика і розрахунки», поінформувала провідний науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», к.е.н. Ольга Козак.

За її словами, на існуючий внутрішній дефіцит сировини вже цього року вказує, насамперед, зростання закупівельної ціни на сировину, яка за останні три місяці практично відповідає світовій та є вищою на 10-15% залежно від місяця порівняно з минулим роком. У жовтні 2019 року вона сягнула максимуму в гривневому вимірі за період незалежності України.

Крім того, значно розширюються масштаби сировинної бази переробників. Якщо раніше вона становила до 300 км, то нині подекуди сягає відстані до 600 км.

Ще однією ознакою формування дефіциту сировини на внутрішньому ринку є скорочення обсягів експорту та збільшення імпорту молочних продуктів.

Нестачу якісного молока відчують, в першу чергу, молокопереробні підприємства, вважає науковець. Якщо торік на вітчизняні молокозаводи надійшло на переробку 4179,2 тис. т молока, то у 2019 р., за прогнозами науковців Інституту аграрної економіки, порівняно з минулим роком вони недоотримають до 10% сировини.

Очікуване скорочення надходження сировини може стати рекордним з 2008 р., наголосила Ольга Козак. При цьому, зазначила вона, якщо для господарств населення зменшення продажу молока на переробку є стабільним трендом уже понад 10 років, то переробні підприємства практично увесь цей період демонстрували стабільне зростання поставок. Цього року цей тренд було змінено.

Сільськогосподарські підприємства мають можливості наростити обсяги сировини, вважає Ольга Козак. Принаймні закупівельна ціна, яка на даний момент вища від світової, мала б стимулювати їх у напрямі нарощування виробництва якісної сировини. Натомість ті з них, які мають необхідний потенціал для нарощування виробництва, зупинилися в очікуванні відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення. А слабші підприємства не достатньо вмотивовані та продовжують, як і раніше, відмовлятися від утримання корів та згортати виробництво молока. У 2020 р. ці процеси лише посиляться, зумовивши структурні зміни в усіх складових молочної продовольчої системи.

Ситуація ускладниться і з огляду на скасування другого ґатунку молока з 1 січня 2020 р. згідно з новим ДСТУ «3662:2018 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови». А це означає, що переробні підприємства недоотримають близько 1 млн т молока другого ґатунку.

Дефіцит молочної сировини на внутрішньому ринку приховує в собі системні загрози, застерегла Ольга Козак. Адже сучасний глобальний продовольчий ринок дуже швидко реагує на виникнення дефіциту на будь-який продукт, намагаючись заповнити його імпортом та заробити при цьому.

Специфіка ринку молока полягає у тому, що завозитимуть не сировину, а готові молочні продукти. Наявність потужних виробників молока країн-сусідів дозволяє побудувати досить реалістичні сценарії розвитку подій, які можуть мати негативні наслідки для молочного сектору України.

Таким чином, маючи усі необхідні умови та ресурси для розвитку молочного скотарства, Україна опинилася перед загрозою продовольчій безпеці та викликом продовольчій політиці держави, підсумувала експерт.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

UDC 330.332.5

JEL Classification: G320; Q14; M20

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912097>

Yu.O. SIVITSKA, PhD student*

Specificity of the discount rate application for agricultural business valuation

The purpose of the article is to determine which method of beta coefficient calculation for agricultural companies gives the most correct result. The article also describes the peculiarities, problematic issues and ways of their solution that arise during the calculation of an agricultural company discount rate in the process of business valuation.

Research methods. The study was conducted on the example of agricultural holdings IMC S.A. and Astarta Holding N.V., listed on the Warsaw Stock Exchange (WSE). The beta coefficients of agroholdings were calculated by various methods and the data used to determine the value of the agricultural business by an income methodological approach, a discounted cash flow method.

Research results. The necessity of calculating company beta instead of using pre-calculated industry beta coefficients of agricultural company from different sources in business valuation for the investment purpose has been proved. The obtained results indicate that methodology, which substantiated in the article provides a value of one company's share as close as possible to its current quotation on the Warsaw Stock Exchange.

Elements of scientific novelty. The statement that the use of pre-calculated beta coefficients leads in distorting the result of business valuation was further developed. This article provides a rationale for calculating all the components of the Build-up method modified formula to calculate the discount rate of agricultural companies in the process of business valuation for investment purposes for the first time.

Practical significance. The results of this research will be useful for valuation specialists (professional appraisers) during the calculation of the discount rate for agricultural business valuation for investment purposes. Tabl.: 8. Figs.: 8. Refs.: 25.

Keywords: discount rate; beta companies; business valuation; risk-free rate; equity risk premium; build-up method modified.

Sivitska Yuliia Oleksandrivna - PhD student of the department of entrepreneurship and law, Poltava State Agrarian Academy (1/3, Skovorody st., Poltava)

E-mail: ijosjo@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8635-9038>

Scientific problem. The most complex, controversial and influential component in calculating the discount rate with the Build-up method modified is beta coefficient. Different methods of calculation lead to different results. Therefore, there is a need to identify which of the methods provides the most realistic result of an agricultural business value.

Analysis of recent research and publications. Previously unsolved part of the problem: the methodology of calculating beta coefficient for agricultural business valuation for the investment purposes.

By formulating a Capital Asset Pricing Model (CAPM), Sharpe (Sharpe, 1964) determined that a beta coefficient (β) is an unsystematic risk, which is the only risk indicator

that explains return on securities. As for the discount rate, it can be used to assess the risk of the investment project realisation [1].

Cea (Cea, 1979) argued: that if all risks, inherent in project are included in the discount rate then its magnitude, in opinion of all the participants of the project, should be the same [2].

Caballer-Mellado and Moya-Clemente (Caballer-Mellado & Moya-Clemente, 1998) stated in their article: using the discounted cash flows method means applying suggestions about the initial parameters, on which business value depends. Accuracy is a determinant factor in this case, because the value of the business is very sensitive to the magnitude of the discount rate [3].

Tabak (Tabak, 2002) proposed a theoretical model based on CAPM, which allows us to estimate the illiquidity discounts on the basis of the objective criteria. This model on an equi-

* Scientific supervisor - Kh.Z. Makhmudov, doctor of economic sciences, professor.

© Yu.O. Sivitska, 2019

ty risk premium base is a first approach, which applies CAPM to the process of illiquidity discounts calculation [4].

Holton (Holton, 2004) explored a nature of risk, since this term is very controversial and, at the same time, is widely used. Holton noted, that it is impossible to calculate the risk operationally, and, as practising financiers, we can compute our subjective perception of risk only. Because risk is a relative concept, associated with an individual investor [5].

Fernandes (Fernández, 2008) noted that in business valuation, determining the discount rate is one of the most important issues, which is carried out taking into account risk and historical volatility [6].

Koval (Koval, 2010) analyzed the existing methods of calculating the discount rate and developed recommendations that will help to increase its objectivity [7].

Kolchar (Kolchar, 2013) analysed the practical expediency of applying CAPM for the bank's equity valuation and revealed the models of bank's equity value calculation which are optimal [8].

Ralko (Ralko, 2015) analyzed and systematized all existing domestic and foreign methodology of the discount rate calculation, described the advantages and disadvantages of using them in modern economic conditions [9].

Fernández et al. (Fernández et al., 2017) conducted research on the risk-free rate and the market risk premium used in 2017 in 41 countries [10].

The purpose of the article is to determine which method of beta coefficient calculation for agricultural companies gives the most correct result. The article also describes the peculiarities, problematic issues and ways of their solution that arise during the calculation of an agricultural company discount rate in the process of business valuation

Research methodology. The study was conducted on the example of agricultural holdings IMC S.A. and Astarta Holding N.V., listed on the Warsaw Stock Exchange (WSE). The beta coefficients of agrohholdings were calculated by various methods and the data used to determine the value of agricultural business by an income methodological approach, a discounted cash flow method.

Research results. The discount rate, used in company valuation process is very important for investors: it is the profit that they expect in the future. A higher discount rate

means a higher expected return and, at the same time, a higher risk, a lower - respectively a lower.

Determining the discount rate is one of the most important tasks and takes into account the risk of historical fluctuations. In practice, the minimum discount rate is often set by stakeholders (buyers or sellers are not ready to invest or sell for less profit).

In company valuation, based on the discounted cash flow method, there is a need to determine the appropriate discount rate for each type of cash flow [11, p.27-28].

The Build-up method is actually expanded or supplemented CAPM method.

According to the CAPM method, the discount rate consists of RFR (risk-free rate) plus ERP (equity risk premium) multiplied by the company beta. Theorists have suggested that industry betas are more reliable than the beta calculated for an individual company (company beta). Ibbotson et al noted that the result of using the CAPM method is too high for a company with large market cap, and too low for company with small. It is suggested to add a size premium (CSP) to the discount rate calculated by the Build-up method. Thus, the formula of the modified CAPM method consists of RFR plus ERP multiplied by an industry beta plus size premium [12, p.38].

Then the modified CAPM method essentially becomes a Build-up method, except that the specific risk of the company (Specific Company Risk Premium, SCRP) is diversified in the CAPM method, but it is explicitly included in a Build-up method as a company specific risk premium (SCRP).

If we look at it this way, then the Build-up method is a modified CAPM with a company specific risk premium (SCRP) added:

$$K_e = R_f + \beta_i \cdot ERP + SCRP + CSP, \quad (1)$$

K_e - discount rate; R_f - risk free rate; β_i - industry beta; ERP - equity risk premium; SCRP - specific company risk premium; CSP - size premium [12, p. 38].

In our calculations we have replaced the industry beta with the company beta, calculated according to Fernández and Carabias (Fernández P. & Carabias Jose M., 2007), which substantiates that the use of historical beta leads to significant errors in business valuation.

In the following, we consider separately all the components of this formula, controversial

questions about them, and the problems that arise in the calculation process.

Problems in equity risk premium (ERP) calculation

Equity risk premium (ERP) is an important element of both the CAPM and the Build-up method for calculating the discount rate. Determining the equity risk premium (ERP) is the source of the highest number of errors in business valuation (including calculation of the cost of capital) [12, p.41].

Equity risk premium (also referred to as market risk premium, equity risk premium, market premium and risk premium) is one of the most important and widely discussed, but inaccurate parameters in finance. Part of the confusion arises because the term “equity risk premium” is used to refer to four different concepts:

- Historical equity premium (HEP): historical differential return on stock market over income on government securities;
- Expected equity premium (EEP): expected differential return on government securities;
- Required equity premium (REP): the additional return on a diversified portfolio (market premium) over the risk-free rate that an investor expects. It is used to calculate the required rate of return on equity;
- Implied equity premium (IEP): the required equity risk premium that arises from the assumption that the market price is correct [13, p. 4].

Problems in the risk-free rate (RFR) calculation

When choosing a risk-free rate (RFR) for business valuation purposes, we may face the following issues:

The risk-free rate - the theoretical rate of return on investment with zero risk, which is used in finance, including expected inflation (nominal yield). If a nominal RFR is used, the appraiser should use future cash flows that are nominal (i.e. reflect future inflation). If real RFR is used, then real future cash flows should be used [12, p. 38-39].

Another problem is that the risk-free of government securities of any country today is in doubt. In principle, RFR is the minimum rate of return that an investor expects to receive before making a risky investment, since no investor will accept the risk if the potential rate of return is less than the risk-free rate. However, the risk-free rate was negative

in the US in 2008 and again in Germany in 2011-2012 [12, p. 39].

If your current RFR does reflect a temporary perception of the riskiness of other investments, then adding a historical ERP to your current RFR will lower the discount rate and overestimate your business more than it actually is today.

When confronted with such a situation, the international consulting firm Duff & Phelps “normalize” the risk-free rate used to calculate ERP, for example, according to the average rate over the past 12 months. Treasury yields in a particular country are sometimes used by finance professors as a risk-free rate. Their reliability is questionable to serve as a basis for long-term investment decisions. Some researchers use a 5-year US Treasury bond rate, and professional appraisers often use a 10, 20 or 30-year risk-free rate of return [12, p. 40].

The risk-free rate for all countries should not be chosen solely on government bond yields, as there are others, substantiated and implemented into the valuation practice alternatives to government securities. The situation of each country must be considered separately.

Problems in the beta coefficient calculation

The only specific input in valuing of a company by the CAPM method is the beta coefficient. Understanding the beta coefficient is important for making a large number of decisions about a company's business, including calculating the cost of equity to evaluate corporate projects, risk adjustments, portfolio risk measurement and even litigation, related to government securities, where market efficiency or losses should be assessed [14, p. 2].

Beta coefficients, published in different investment services differ. One reason for this is that these services use different inputs to build the beta. The other is that these services make different adjustments to their beta calculations, pursuing different concepts of accuracy [12, p. 48].

It is a serious mistake to use beta coefficients, calculated on the basis of historical data to calculate the required return on shares or securities portfolio management. For seven reasons:

- beta coefficients calculated from historical data vary greatly from day to day;

- since the calculated beta coefficients depend on stock index, taken as a benchmark;
- beta coefficients are very dependent on what historical period (5 years, 3 years, etc.) is used to calculate them;

- computed beta depends on what profitability (monthly, annual and others) is used to calculate them;

- very often we do not know whether the beta of a given company is higher or lower than for another company in the same sector;

- computed beta coefficients are very weakly associated with further stock returns;

- the correlation (and parameter value R^2) of the regressions which used to calculate beta is very small [15, p. 4].

For these seven reasons we can state that:

- a beta computed from historical data is not a good calculation of a company beta;

- CAPM does not work (there are more factors that affect the required profitability of a company, in addition to covariating a company's profitability with market profitability, risk-free rate and market risk premium);

- the practical implication of this study of beta coefficients is that the use of historical beta in company valuation without analyzing

it the future prospects is very risky (and is usually a source of serious errors) [15, p. 5].

We have calculated the historical beta of the IMC S.A. and Astarta Holding N.V. according to the methodology of Fama and MacBeth [16] and to the formula:

$$\text{Beta} = \frac{\text{Covariance (Re, Rm)}}{\text{Variance (Rm)}}, \quad (2)$$

Re - profitability of the given security; Rm - the market yield or the yield of the stock index, which is taken as the benchmark [16, p. 600].

Because, the most basic approach to beta calculation is simply to estimate covariance parameters in the time series of historical returns on securities [17, p. 1438].

The S&P Global agricultural index is used as a market indicator (benchmark) [18].

The stock exchange data of the companies was obtained from the website of the Warsaw Stock Exchange [19].

We gathered the necessary data and calculated beta coefficients according the market data (Warsaw Stock Exchange) for the annual period (with weekly sampling period) on the example of IMC S.A. (see Figures 3,4) and Astarta Holding N.V. (see Figures 1, 2).

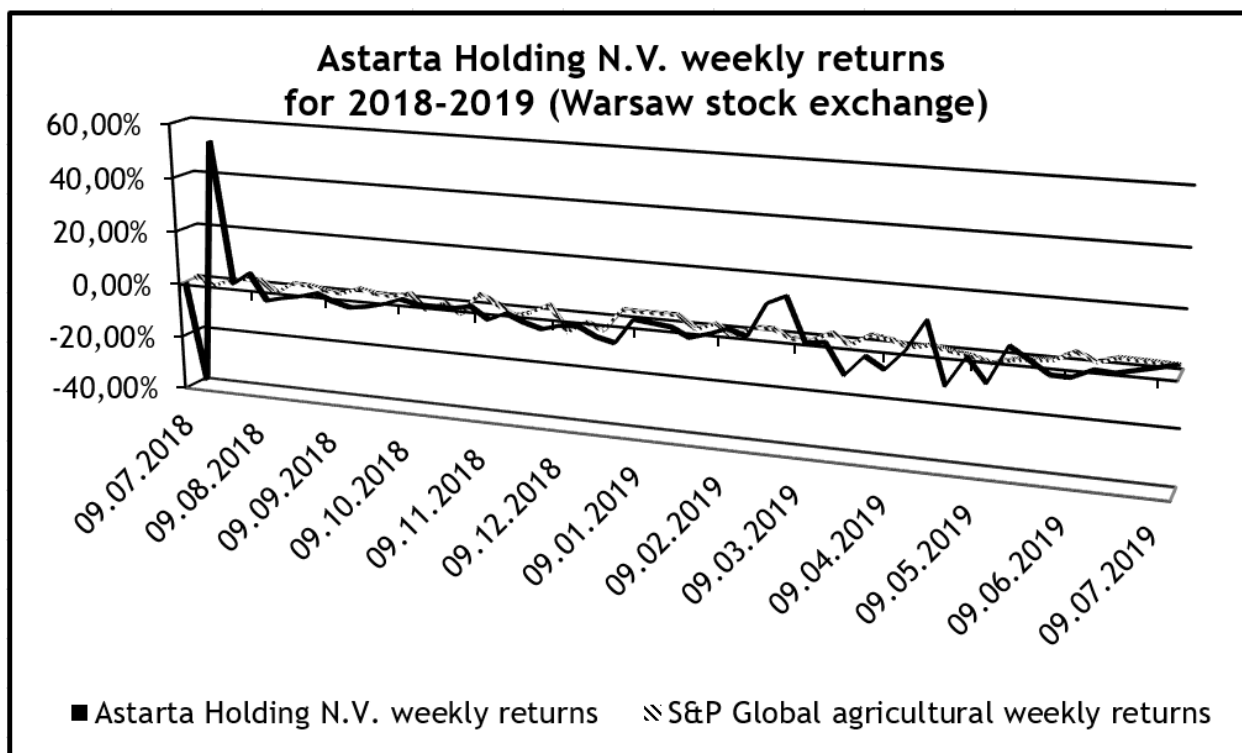

Figure 1. Astarta Holding N.V. weekly returns for 2018-2019

Source: Own elaboration.

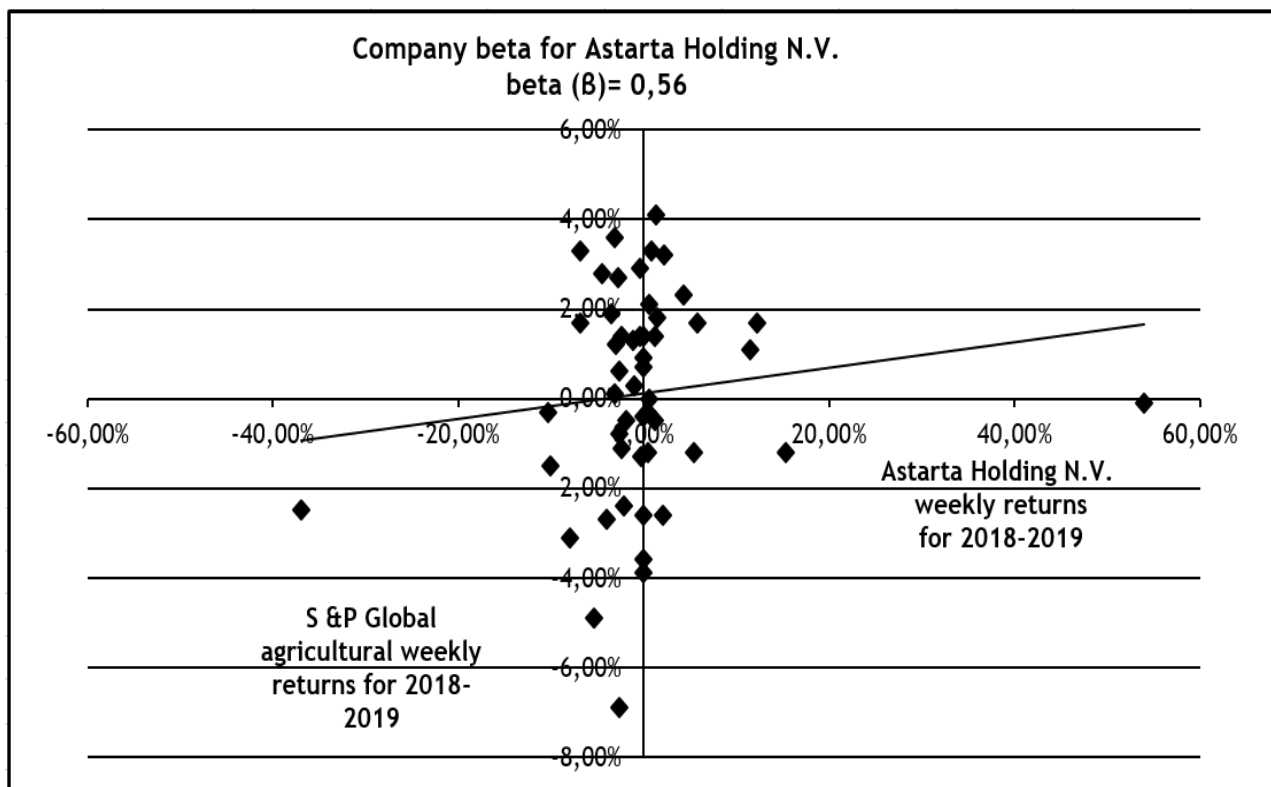

Figure 2. Company beta for Astarta Holding N.V.

Source: Own elaboration based on [16].

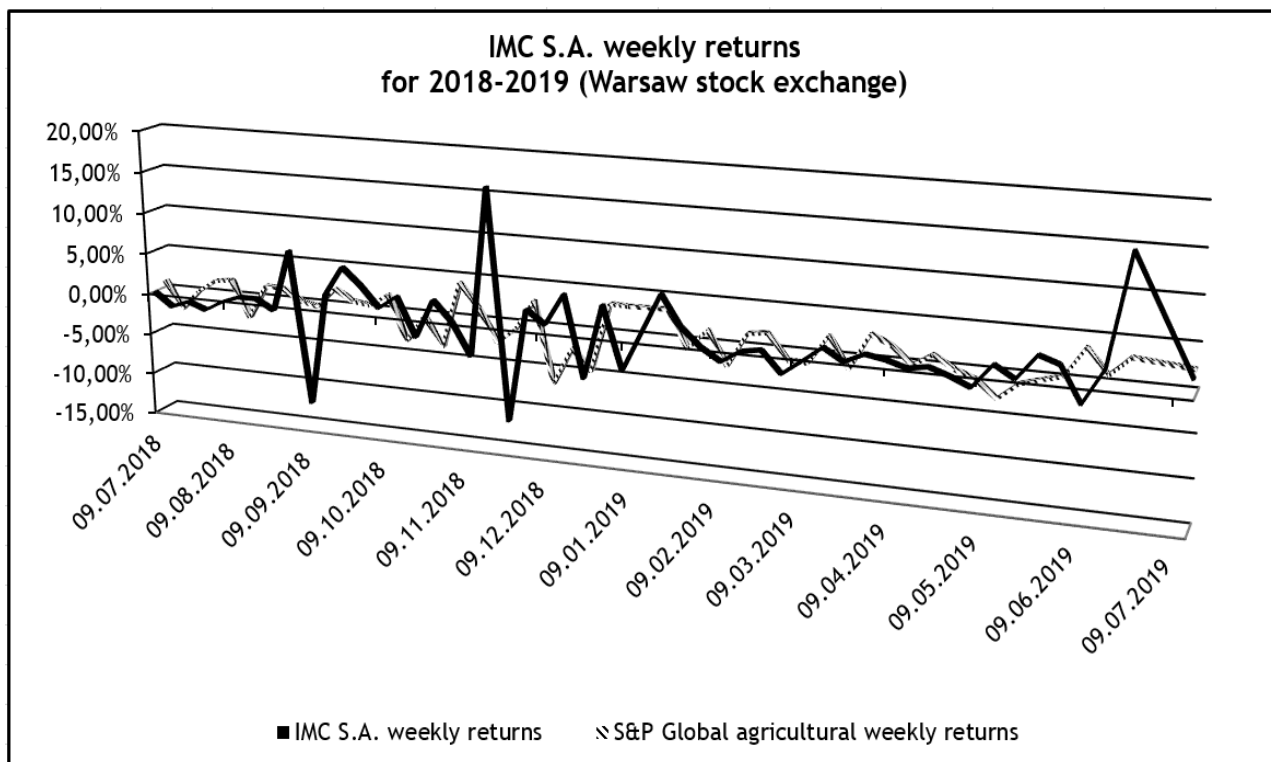

Figure 3. IMC S.A. weekly returns for 2018-2019

Source: Own elaboration.

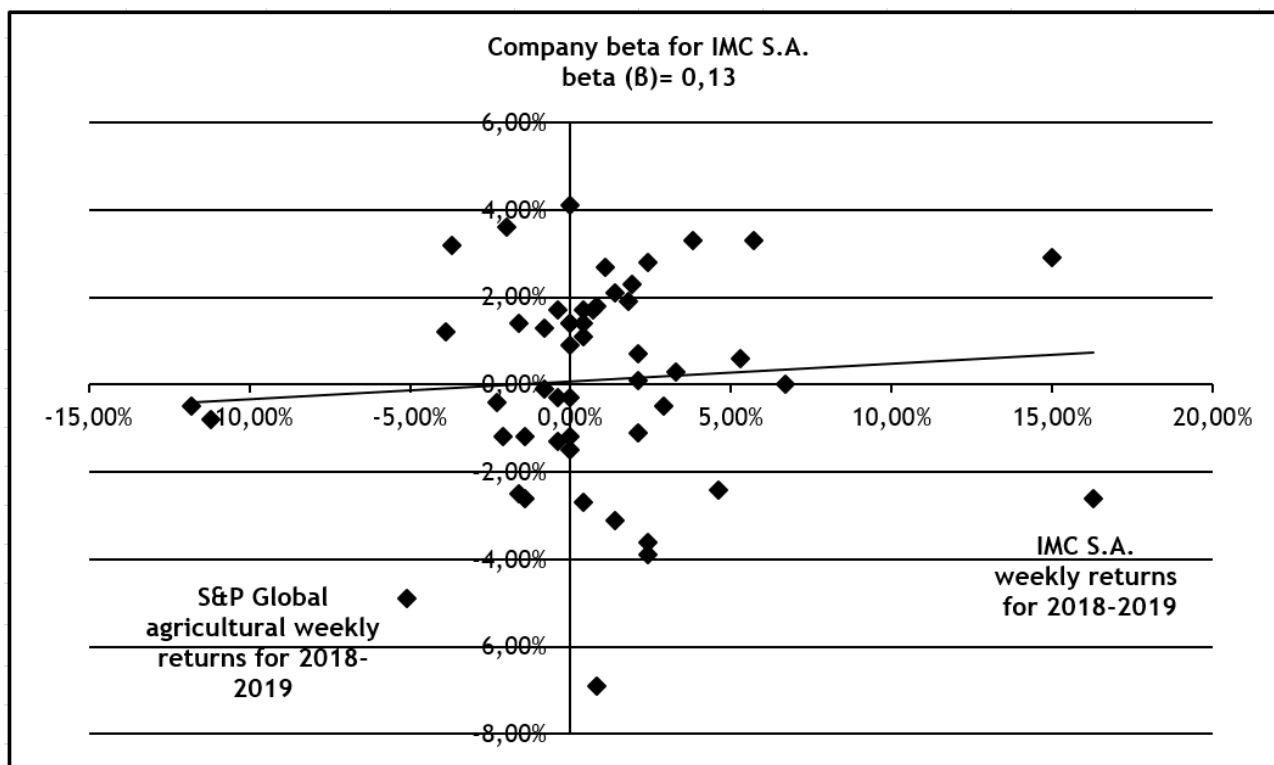

Figure 4. Company beta for IMC S.A.

Source: Own elaboration based on [16].

We gathered the necessary data and calculated beta coefficients according the market data (Warsaw Stock Exchange) for the annual

period (with monthly sampling period) on the example of IMC S.A. (see Figures 5,6) and As-tarta Holding N.V. (see Figures 7, 8).

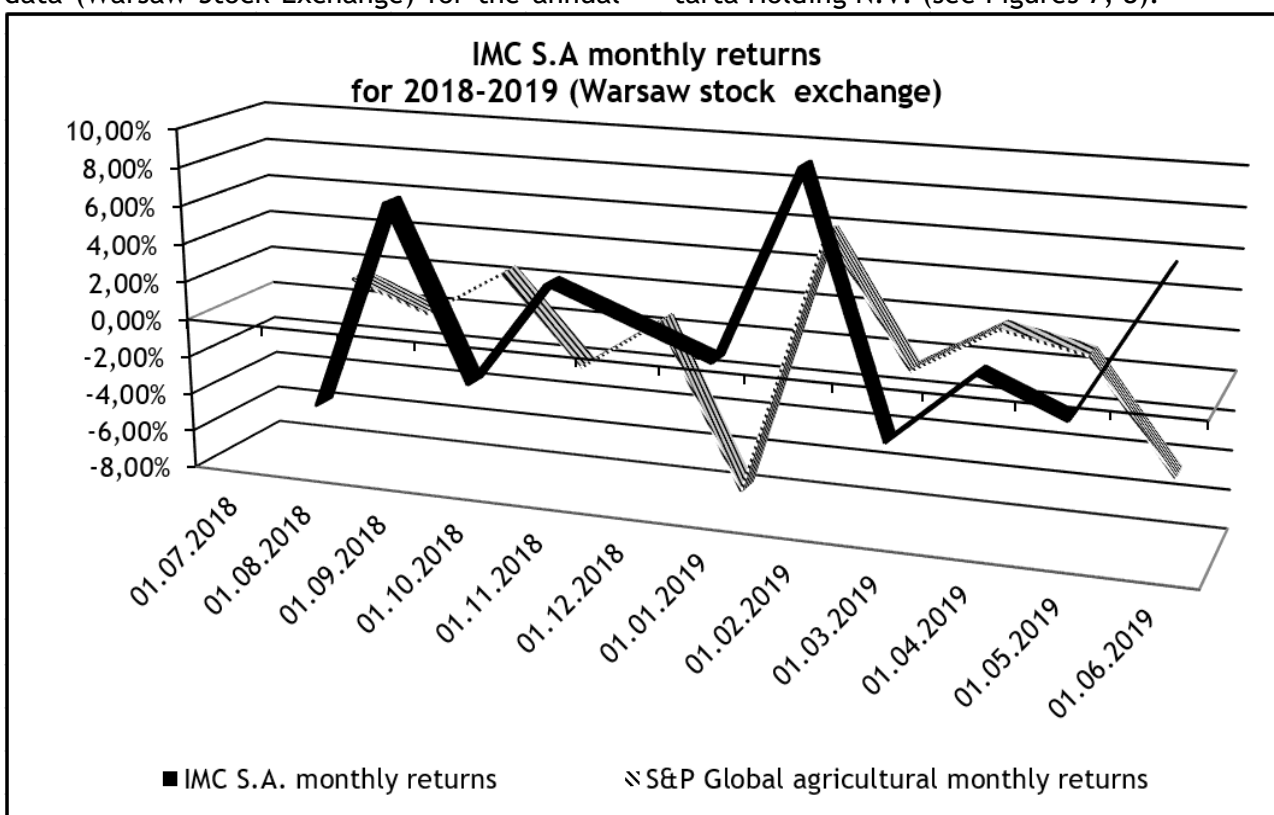

Figure 5. IMC S.A. monthly returns for 2018-2019

Source: Own elaboration.

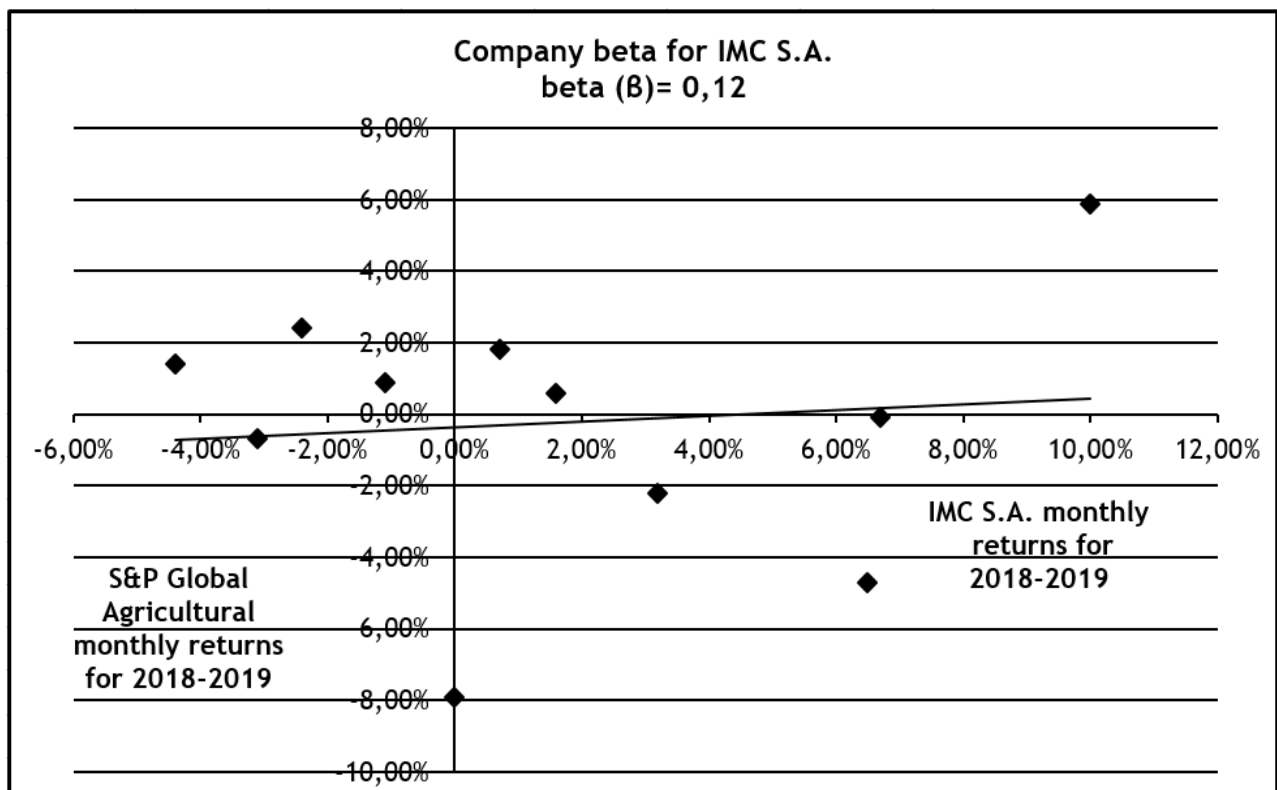

Figure 6. Company beta for IMC S.A.

Source: Own elaboration based on [16].

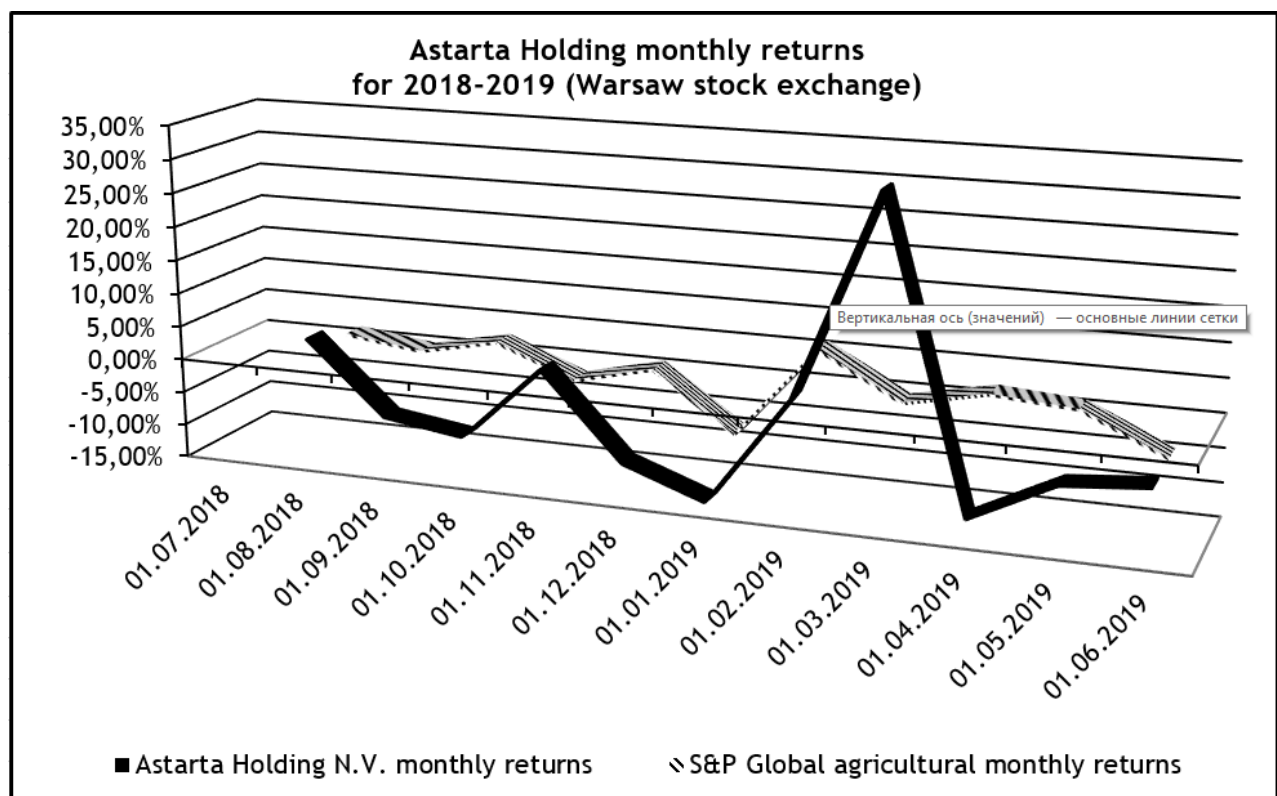

Figure 7. Astarta Holding N.V. monthly returns for 2018-2019

Source: Own elaboration.

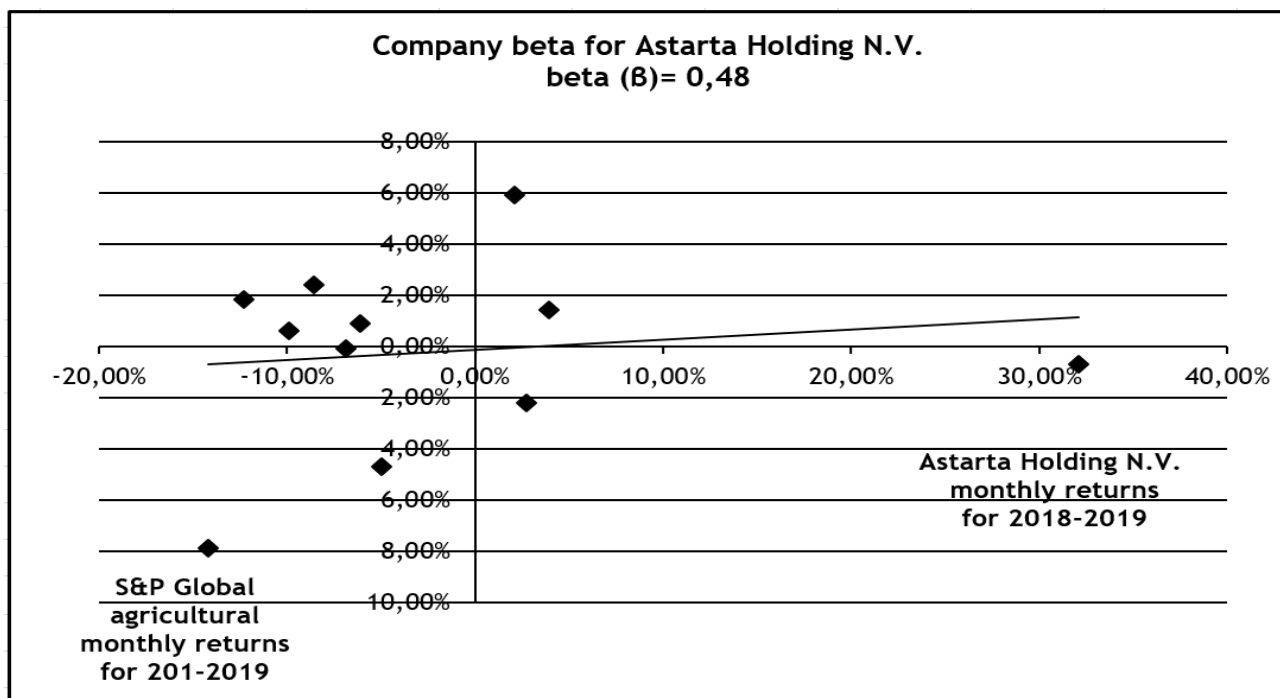

Figure 8. Company beta for Astarta Holding N.V.

Source: Own elaboration based on [16].

Given the instability of beta coefficient, as such, low reliability of the beta, calculated on the basis of historical data many companies are looking for a quality beta calculation methodology.

The NODERFELASE method (an abbreviation of the parameter's initials that are taken to estimate the risk of the project) to determine the beta. Each parameter is rated from 1 to 5 points according to its weight in the overall risk. It is also necessary to determine the weight of each factor. The points of all the parameters are added and the value of company beta is calculated according to their weight. Other alternatives to the NODERFELASE method are: the MARTILLO method and the NADEFLEX method. The investment firm Goldman Sachs recommends the CAMEL method: C (Capital); A (Asset quality refers to business risk); M (Management); E (Earnings refers to earnings volatility) and L (Liquidity means stock liquidity) [15, p. 14-15].

Fernández describes several of these methods, named according to initials of the parameters used to evaluate the risk of each project:

- MASCOFLAPEC (management, assets, strategy, country risk, operating leverage, financial leverage, liquidity of investment, access to sources of funds, partners, exposure to other risks and cash flow stability);
- MARTILLO (management, asset quality, risk exposure, trade analysis, product/market, IRR of new investments, leverage, liquidity and other relevant factors);
- BAMIFLEX (business, product/demand/market, access to credit, management, indebtedness, flows, liquidity, exposure to other risks) [15, p. 15-16].

Table 1 and Table 2 provide an example of the calculation of IMC S.A. and Astarta Holding N.V. company betas with the NODERFELASE method.

Table 1. IMC S.A. company beta calculation with the NODERFELASE method

Weighing		Factors	Risk					Weighted risk
			1	2	3	4	5	
25%	N	Business, sector, product			3			0,75
10%	O	Operating leverage				4		0,4
10%	D	Management				4		0,4
5%	E	Exposure to other risks			3			0,15

15%	R	Country risk				4		0,6
5%	F	Cash flow stability			3			0,15
15%	E	Indebtedness				4		0,6
5%	L	Liquidity of investment			3			0,15
5%	A	Access to sources (funds)				4		0,2
2%	S	Partners		2				0,04
3%	E	Strategy			3			0,09
100%		Beta of own resources = $3,53 \times 0,5 = 1,765$						3,53

Source: Own elaboration based on [15].

Table 2. Astarta Holding N.V. company beta calculation with the NODERFELASE method

Weighing		Factors	Risk					Weighted risk
			1	2	3	4	5	
25%	N	Business, sector, product			3			0,75
10%	O	Operating leverage			3			0,3
10%	D	Management	1					0,1
5%	E	Exposure to other risks			3			0,15
15%	R	Country risk				4		0,6
5%	F	Cash flow stability		2				0,1
15%	E	Indebtedness	1					0,15
5%	L	Liquidity of investment		2				0,1
5%	A	Access to sources (funds)		2				0,1
2%	S	Partners	1					0,02
3%	E	Strategy		2				0,06
100%		Beta of own resources = $2,43 \times 0,5 = 1,22$						2,43

Source: Own elaboration based on [15].

Further, to identify which method of *company* beta calculation gives the most correct result in agricultural business valuation, we computed the value of IMC S.A. and Astarta Holding N.V. with income approach, discounted cash flow method.

To calculate the discount in the process of agricultural business valuation for the investment purpose, based on a preliminary study [20], we used build-up method.

The business valuation of both agroholdings was carried out on the basis of the financial statements for the previous years 2014-2018, presented on the official

websites of the companies: IMC S.A. [21] and Astarta Holding N.V. [22].

We calculated discount rates (Table 3) using the different company betas for Astarta Holding N.V., obtained by us from the above calculations.

Next, we calculated the company value of Astarta Holding N.V. using an income approach, discounted cash flow method (see Table 4) at a discount rate - 21.87%. The cash flow forecast is based on the simple average value of the operating cash flow over the past 5 years (2014-2018) with a 5% annual growth rate.

Table 3. Astarta Holding N.V.: discount rates calculation using different company betas

Parameter	2019	Abbreviation	Comments	Formula*	Discount rate
Risk free rate	1,9	RFR	The average rate on deposits of legal entities in foreign currency in Ukraine 5,5 %; [23] Inflation rate (2019) 3,6 % ; [24]		
Equity risk premium	16,37	ERP	The average equity risk premium for Ukraine (Damodaran) [25]		
Industry beta (Farming and agriculture, Damodaran)	0,74	industry B	Farming and agriculture beta (Europe) [25]	$RFR + ERP \cdot \text{companyB} + SCP + SCRP$	14,0138
Company beta (monthly)	0,48	company B		$RFR + ERP \cdot \text{companyB} + SCP + SCRP$	9,7576
Company beta (weekly)	0,56	company B		$RFR + ERP \cdot \text{companyB} + SCP + SCRP$	11,0672
Company beta calculated with NODERFELASE method	1,22	company B		$RFR + ERP \cdot \text{companyB} + SCP + SCRP$	21,8714
Size premium (small company premium)	0	SCP	Used only for small companies		
Specific company risk premium	0	SCRCP	We take the value to be zero, because in this article we study the influence of another factor		

* industry beta we changed for company beta according to [15].

Source: Own elaboration.

Table 4. Calculation of a share value of Astarta Holding N.V.*

Operating cash flows, prognosis, 2019-2023 years, th. EUR	46 000,00	48 300,00	50 715,00	53 250,75	55 913,29	Post-forecast period
	0,5	1,5	2,5	3,5	4,5	
Years	1	2	3	4	5	
Cash flows, th. EUR	48 092,05	50 496,66	53 021,49	55 672,56	5 055,17	
Discount rate	21,87%	21,87%	21,87%	21,87%	21,87%	21,87%
Present value	0,90584021	0,743284	0,6098991	0,50045054	0,4106429	0,371976877
Net present value, th. EUR	43 563,72	37 533,36	32 337,76	27 861,37	2 075,87	143 372,069
Reversion value, th. EUR						23 114,650
Company value, th. EUR						151 970,184
Shares outstanding						25 000 000
Share value, EUR						6,08

* valuation date 01.07.2019 p.

Source: Own elaboration based on [15].

Astarta Holding N.V. company value calculation using an income approach, discounted cash flow method at discount rates: 11,07%; 9,76% and 14,01 %, obtained with using of

other company betas (see Table 3) is carried out similarly to the Table 4.

In a Table 5 we can compare company values and values of one share, obtained using different company betas.

Table 5. Astarta Holding N.V. company betas and their impact on the value of one share

	Company beta (monthly)	Company beta (weekly)	Company beta calculated with NODERFELASE method	Industry beta (Farming and agriculture, Damodaran)
	0,48	0,56	1,22	0,74
Discount rate, calculated with this beta	9,76	11,07	21,87	14,01
Company value, calculated with this beta, EUR	207 750 000	198 250 000	152 000 000	181 500 000
Share value, calculated with this beta, EUR	8,31	7,93	6,08	7,26
Share value, calculated with this beta, PLN	35,38	33,37	25,89	30,91
Last quotations on valuation date* (Warsaw stock exchange) , PLN	24,40			

* date of valuation 01.07.2019 p.

Source: Own elaboration.

According to the results of Table 5: the NODERFELASE method, that is a method of company beta (individual beta) calculation, gives the result of the value of one share closer to its current quotations on the Warsaw Stock Exchange, compared to beta coefficients,

based on historical market data and pre-calculated betas provided by different investment services.

We calculated discount rates (Table 6) using the different company betas for IMC S.A., obtained by us from the above calculations.

Table 6. IMC S.A. discount rates calculation using different company betas

Parameter	2019	Abbreviation	Comments	Formula*	Discount rate
Risk free rate	1,9	RFR	The average rate on deposits of legal entities in foreign currency in Ukraine 5,5 % [23] Inflation rate (2019) 3,6 % [24]		
Equity risk premium	16,37	ERP	The average equity risk premium for Ukraine (Damodaran) [25]		
Industry beta (Farming and agriculture, Damodaran)	0,74	industry B	Farming and agriculture beta (Europe) [25]	$RFR + ERP \cdot \text{company}\beta + SCP + SCRP$	14,0138

continuation table 6

Company beta (monthly)	0,12	company B		RFR+EPR*companyB +SCP+SCRP	3,8644
Company beta (weekly)	0,13	company B		RFR+EPR*companyB +SCP+SCRP	4,0281
Company beta calculated with NODERFELASE method	1,765	company B		RFR+EPR*companyB +SCP+SCRP	30,79
Size premium (small company premium)	0	SCP	Used only for small companies		
Specific company risk premium	0	SCRP	We take the value to be zero, because in this article we study the influence of another factor		

*industry beta we changed for company beta according to [15]

Source: Own elaboration.

Further, we calculated the company value of IMC S.A. using an income approach, discounted cash flow method (see Table 7) at a discount rate - 30,79 %. The cash flow fore-

cast is based on the simple average value of the operating cash flow over the past 5 years (2014-2018) with a 5% annual growth rate.

Table 7. Calculation of a share value of IMC S.A.*

Operating cash flows, prognosis, 2019-2023 years, th. EUR.	51 566,00	54 144,30	56 851,52	59 694,09	62 678,80	Post-forecast period
	0,5	1,5	2,5	3,5	4,5	
Years	1	2	3	4	5	
Cash flows, th. EUR	52 985,83	55 635,12	58 416,88	61 337,72	28 162,53	
Discount rate	30,79%	30,79%	30,79%	30,79%	30,79%	30,79%
Present value	0,874405197	0,668556615	0,511167991	0,390831096	0,298823378	0,261292715
Net present value, th. EUR	46 331,09	37 195,23	29 860,84	23 972,69	8 415,62	145 775,464
Reversion value, th. EUR						91 466,474
Company value, th. EUR						169 674,988
Shares outstanding						33 178 000,0
Share value, EUR						5,11

*valuation date 01.07.2019.

Source: Own elaboration based on [15].

IMC S.A. company value calculation using an income approach, discounted cash flow method at discount rates: 14,01%, 4,03 % and

3,86 %, obtained with using of other company betas (see Table 6) is carried out similarly to the Table 7.

In a Table 8 we can compare company values and values of one share, obtained using

different company betas.

Table 8. IMC S.A company betas and their impact on the value of one share

	Company beta (monthly)	Company beta (weekly)	Company beta calculated with NODERFELASE method	Industry beta (Farming and agriculture, Damodaran)
	0,12	0,13	1,44	0,74
Discount rate, calculated with this beta	3,86	4,03	30,79	14,01
Company value, calculated with this beta, EUR	838 739 840	807 884 300	193 427 740	296 279 540
Share value, calculated with this beta, EUR	25,28	24,35	5,11	8,93
Share value, calculated with this beta, PLN	107,63	103,67	22,32	38,02
Last quotations on valuation date* (Warsaw stock exchange) , PLN	16,40			

* valuation date 01.07.2019.

Source: Own elaboration.

According to the results of Table 8: the NODERFELASE method, that is a method of company beta (individual beta) calculation, gives the result of the value of one share closer to its current quotations on the Warsaw Stock Exchange, compared to beta coefficients based on historical market data and pre-calculated betas, provided by different investment services.

Conclusions. The most controversial issue in agricultural business valuation with discounted cash flow method is calculation of the discount rate. After all, the magnitude of this coefficient has a significant impact on the results of business valuation.

Our calculations confirm the instability of beta, calculated on the basis of historical data, its dependence on data collection period, market indicator taken as a benchmark, in-

vestment service which provides pre-calculated beta coefficients.

Given research revealed that the NODERFELASE method provides the most correct result in calculation of beta coefficient of agricultural companies during realization the procedure of business valuation. The obtained results of one share value (using NODERFELASE method for company beta calculation) is closer to its current quotations on the Warsaw Stock Exchange, compared to beta coefficients, based on historical market data and pre-calculated betas, provided by different investment services. Further researches of this issue should be aimed at verifying the correctness of other methods of beta coefficient calculation in agricultural business valuation for investment purposes.

Список бібліографічних посилань

1. Sharpe W. F. Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk. *The Journal of Finance*. 1964. Vol. 19. № 3. P. 425-442. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1964.tb02865.x>.
2. Cea J. Modelos de comportamiento de la gran empresa. Madrid : Ministerio de Hacienda.: Instituto de Planificación Contable, D.L., 1979. 955 p.
3. Caballer-Mellado V., Moya-Clemente I. Valoración bursátil de empresas agroalimentarias. *Invest Agrar: Econ*. 1998. № 9. C. 319-344.

References

1. Sharpe, W.F. (1964). Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk. *The Journal of Finance*, 19 (3), pp. 425-442 [In English].
2. Cea, J.L. (1979). *Modelos de comportamiento de la gran empresa*. Madrid: Ministerio de Hacienda. Instituto de Planificación Contable, D.L. [In Spanish].
3. Caballer-Mellado, V. & Moya-Clemente, I. (1998). Valoración bursátil de empresas agroalimentarias. *Invest Agrar: Econ*, 9 (3), pp. 319-344 [In Spanish].

4. Tabak D. A CAPM-Based Approach to Calculating Illiquidity Discounts. *NERA Economic Consulting*. 2002. URL : <https://www.nera.com/content/dam/nera/publications/archive1/5657.pdf>. [In English].
5. Holton, Glyn A. Defining Risk. *Financial Analyst Journal*. 2004. № 60. С. 19-25.
6. Fernandez P. Métodos de valoración de empresas. *IESE Business School, Documento de Investigación DI-771*. 2008. URL : <https://media.iese.edu/research/pdfs/DI-0771.pdf>.
7. Коваль Н. В. Обґрунтування величини дисконтної ставки для розрахунку прогнозової ефективності інвестиційних проектів в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 9. С. 9-13.
8. Колчар Ю. О. Методичний підхід до визначення ставок дисконтування для оцінки нематеріальних активів банку у межах доходного підходу. *Регіональна економіка*. 2013. № 3. С. 123-129.
9. Ралко О. С. Методи визначення ставки дисконтування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 11. С. 150-153.
10. Fernandez P., Pershin V., Fernández Acín I. Discount Rate (Risk-Free Rate and Market Risk Premium) Used for 41 Countries in 2017: A Survey. *IESE Business School, Documento de Investigación DI-771*. 2017. URL : <http://www.valumonics.com/wp-content/uploads/2017/06/Discount-rate-Pablo-Fern%C3%A1ndez.pdf>. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2954142>.
11. Fernandez P. Company Valuation Methods: The Most Common Errors in Valuations. *Working Paper №449 IESE*. 2004. URL : <https://notendur.hi.is/ajonsson/kennsla2006/Valuation.pdf>.
12. Orsinger R. R. Business Valuation Upon Divorce: How Theory and Practice Can Lead to Problems In Court. *AICPA/AAML Conference on divorce, May 10-12, 2012. Las Vegas, NV (USA)*. 2012. URL : <http://www.orsinger.com/PDFFiles/BusinessValuationUponDivorce.pdf>.
13. Fernandez P. The equity premium in 100 textbooks. *IESE Business School. Working Paper № 829*. 2009. Paper № 829. URL : <https://doi.org/10.2139/ssrn.1148373>. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1148373>.
14. Chincarini L. B., Kim D., Moneta F. Beta and Firm Age. 2019. URL : <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2821852>.
15. Fernández, P., Carabias, Jose M. El Peligro de utilizar Betas Calculadas. *Documento de investigación*. 2007. № 685. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/6536319.pdf>.
16. Fama E. F. & MacBeth J. D. Risk, Return, and Equilibrium: Empirical Tests". *Journal of Political Economy*. 1973. № 81. С. 607-636. DOI: <https://doi.org/10.1086/260061>.
17. Hollstein F., Prokopczuk M. Estimating Beta. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 2016. № 51. С. 1437-1466. DOI: [10.1017/S0022109016000508](https://doi.org/10.1017/S0022109016000508).
18. S&P Global Agribusiness Index. *S&P Dow Jones indices website*. 2019. URL : <https://us.spindices.com/indices/equity/sp-global-agribusiness-equity-index>.
19. The official website of Warsaw stock exchange. *Warsaw stock exchange*. 2019. URL : <https://www.gpw.pl/en-home>.
20. Сівіцька Ю. О. Оцінка сільськогосподарського підприємства для інвестиційних цілей: методологічний аспект. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 175. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-25).
21. The official website of IMC S.A. *Financial reports*. 2019. URL : <http://imcagro.com.ua/ua/dlya-investorov/financial-reports>.
22. The official website of Astarta Holding N.V. *Financial reports*. 2019. URL : <https://astartaholding.com/page/36>.
23. Вартість строкових депозитів юридичних осіб. *Міністерство фінансів України*. 2019. URL : <https://index.minfin.com.ua/banks/deposit/company/>.
24. Офіційний рівень інфляції. *Міністерство фінансів України*. 2019. URL : <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/>.
25. Country Default Spreads and Risk Premiums. *The official website of Leonard N. Stern School of Business*. 2019. URL : http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/ctryprem.html.
4. Tabak, D. (2002). A CAPM-based approach to calculating illiquidity discounts. *NERA Economic Consulting Working Paper*. Retrieved from: <https://www.nera.com/content/dam/nera/publications/archive1/5657.pdf> [In English].
5. Holton, G.A. (2004). Defining risk. *Financial Analyst Journal*, 60, pp. 19-25 [In English].
6. Fernandez, P. (2008). Métodos de valoración de empresas. *IESE Business School, Documento de Investigación DI-771*. Retrieved from: <https://media.iese.edu/research/pdfs/DI-0771.pdf> [In Spanish].
7. Koval, N.V. (2010). Obgruntuvannya velychyny dyskontnoi stavky dlia rozrakhunku prohnnozhnoi efektyvnosti investytsiynykh proektiv v Ukraini [Substantiation of the value of the discount rate for calculating the predictive efficiency of investment projects in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 9, pp. 9-13 [In Ukrainian].
8. Kolchar, Yu.O. (2013). Metodychnyi pidkhd do vyznachennia stavky dyskontuvannia dlia otsinky nematerialnykh aktyviv banku u mezhakh dokhodnoho pidkhodu [Methodological approach to the discount rate determination for the bank's intangible assets valuation within the income approach]. *Rehionalna ekonomika*, 3, pp. 123-129 [In Ukrainian].
9. Ralko, O.S. (2015). Metody vyznachennia stavky dyskontuvannia [Methods for determining the discount rate]. *Naukovyi viznyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 11, pp. 150-153 [In Ukrainian].
10. Fernandez, P., Pershin, V., & Fernández, A.I. (2017). Discount rate (risk-free rate and market risk premium) used for 41 countries in 2017: a survey. *IESE Business School*. Retrieved from: <http://www.valumonics.com/wp-content/uploads/2017/06/Discount-rate-Pablo-Fern%C3%A1ndez.pdf> [In English].
11. Fernandez, P. (2004). Company valuation methods: the most common errors in valuations. *Working Paper No. 449 IESE*. Retrieved from: <https://notendur.hi.is/ajonsson/kennsla2006/Valuation.pdf> [In English].
12. Orsinger, R.R. (2012). Business valuation upon divorce: how theory and practice can lead to problems in court. *AICPA/AAML Conference on divorce, May 10-12, 2012. Las Vegas, NV (USA)*, pp. 1-102. Retrieved from: <http://www.orsinger.com/PDFFiles/BusinessValuationUponDivorce.pdf> [In English].
13. Fernandez, P. (2009). The equity premium in 100 textbooks. *IESE Business School. Working Paper No. 829*. Retrieved from: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1148373> [In English].
14. Chincarini, L.B., Kim, D., & Moneta, F. (2019). Beta and firm age. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2821852> [In English].
15. Fernandez, P. & Carabias, J.M. (2007). El peligro de utilizar betas calculadas. *Documento de investigación № 685*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=897700> [In Spanish].
16. Fama, E.F. & MacBeth, J.D. (1973). Risk, return, and equilibrium: empirical tests. *Journal of Political Economy*, 81, pp. 607-636 [In English].
17. Hollstein, F. & Prokopczuk, M. (2016). Estimating beta. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 51 (4), pp. 1437-1466 [In English].
18. S&P Global Agribusiness Index. (2019). *S&P Dow Jones indices website*. Retrieved from: <https://us.spindices.com/indices/equity/sp-global-agribusiness-equity-index> [In English].
19. The official website of Warsaw stock exchange. Retrieved from: <https://www.gpw.pl/en-home> [In English].
20. Sivitska, Y. (2019). Otsinka silskohospodarskoho pidpriemstva dlia investytsiynykh tsilei: metodolohichniy aspekt [Valuing agricultural enterprise for investment purposes: methodological aspect]. *Modern Economics*, 15 (2019), pp. 175-182 [In Ukrainian].
21. Financial reports. (2019). *The official website of IMC S.A.* Retrieved from: <http://imcagro.com.ua/ua/dlya-investorov/financial-reports> [In English].
22. Financial reports. (2019). *The official website of Astarta Holding N.V.* Retrieved from: <https://astartaholding.com/page/36> [In English].
23. Vartist strokovykh depozytiv yurydychnykh osib [The cost of term deposits of legal entities]. (2019). *Ministerstvo Finansiv Ukrainy*. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/banks/deposit/company/> [In Ukrainian].

24. Ofitsiyni riven inflatsii [The official rate of inflation]. (2019). *Ministerstvo Finansiv Ukrainy*. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation> [In Ukrainian].

25. Country default spreads and risk premiums. (2019). *The official website of Leonard N. Stern School of Business*. Retrieved from: http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/ctryprem.html [In English].

Сівіцька Ю.О. Специфіка застосування ставки дисконтування для оцінки вартості аграрного бізнесу

Мета статті - визначити та обґрунтувати який з методів обчислення β коефіцієнта сільськогосподарських компаній для розрахунку ставки дисконтування модифікованим методом кумулятивної побудови дає найбільш коректний результат. Виявити особливості, проблемні питання та шляхи їх вирішення, що виникають при обчисленні ставки дисконтування сільськогосподарських компаній у процесі виконання процедури оцінки вартості бізнесу.

Методика дослідження. Дослідження проведено на прикладі агрохолдингів IMC S.A. та Astarta Holding N.V., акції яких котируються на Варшавській фондовій біржі (WSE). Обчислено β коефіцієнти цих агрохолдингів за різними методиками та використано їх для визначення вартості сільськогосподарського бізнесу за дохідним методологічним підходом, методом дисконтованих грошових потоків.

Результати дослідження. Доведено необхідність обчислення коефіцієнта $\text{company } \beta$ замість застосування вже розрахованих у різних джерелах коефіцієнтів $\text{industry } \beta$ у процесі оцінки вартості сільськогосподарського бізнесу з метою інвестування. Отримані результати свідчать про те, що методологія, обґрунтована в статті, забезпечує оцінку вартості однієї акції компанії, найбільш близьку до її поточного котирування на Варшавській фондовій біржі.

Елементи наукової новизни. Набуло подальшого розвитку положення про те, що використання готових розрахованих β коефіцієнтів призводить до викривлення результату оцінки вартості бізнесу. Вперше у статті наведено обґрунтування калькуляції всіх компонентів формули Build-up method modified для обчислення ставки дисконтування сільськогосподарських компаній в процесі оцінки вартості їхнього бізнесу з метою інвестування.

Практична значущість. Результати дослідження будуть корисні фахівцям з оцінки (професійним оцінювачам) у процесі розрахунку ставки дисконтування з метою оцінки сільськогосподарського бізнесу для інвестиційних цілей. Табл.: 8. Рис.: 8. Бібліогр.: 25.

Ключові слова: ставка дисконтування; бета компанії; оцінка бізнесу; безризикова ставка; премія за ризик власного капіталу; модифікований метод кумулятивної побудови.

Сівіцька Юлія Олександрівна - здобувач ступеня доктора філософії, кафедра підприємництва і права, Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3)

E-mail: ijosjo@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8635-9038>

Сивецкая Ю.А. Специфика применения ставки дисконтирования для оценки стоимости аграрного бизнеса

Цель статьи - определить и обосновать какой из методов исчисления β коэффициента сельскохозяйственных компаний для расчета ставки дисконтирования модифицированным методом кумулятивного построения дает наиболее корректный результат. Выявить особенности, проблемные вопросы и пути их решения, возникающие при расчете ставки дисконтирования сельскохозяйственных компаний в процессе выполнения процедуры оценки стоимости бизнеса.

Методика исследования. Исследование проведено на примере агрохолдингов IMC S.A. и Astarta Holding N.V., акции которых котируются на Варшавской фондовой бирже (WSE). Рассчитаны β коэффициенты этих агрохолдингов с помощью разных методик и применены для определения стоимости сельскохозяйственного бизнеса доходным методологическим подходом, методом дисконтированных денежных потоков.

Результаты исследования. Доказана необходимость вычисления коэффициента $\text{company } \beta$ вместо применения уже рассчитанных в разных источниках коэффициентов $\text{industry } \beta$ в процессе оценки стоимости сельскохозяйственного бизнеса с целью инвестирования. Полученные результаты свидетельствуют о том, что методология, обоснованная в статье, обеспечивает оценку стоимости одной акции компании, наиболее близкую к ее текущей котировке на Варшавской фондовой бирже.

Элементы научной новизны. Получило дальнейшее развитие положение о том, что использование готовых рассчитанных β коэффициентов приводит к искажению результата оценки стоимости бизнеса. Впервые в статье приведено обоснование калькуляции всех компонентов формулы Build-up method modified для вычисления ставки дисконтирования сельскохозяйственных компаний в процессе оценки стоимости их бизнеса с целью инвестирования.

Практическая значимость. Результаты исследования будут полезны специалистам по оценке (профессиональным оценщикам) в процессе расчета ставки дисконтирования для оценки сельскохозяйственного бизнеса для инвестиционных целей. Табл.: 8. Илл.: 8. Библиогр.: 25.

Ключевые слова: ставка дисконтирования; бета компании; оценка бизнеса; безрисковая ставка; премия за риск собственного капитала; модифицированный метод кумулятивного построения.

Сивецкая Юлия Александровна - соискатель степени доктора философии, кафедра предпринимательства и права, Полтавская государственная аграрная академия (г. Полтава, ул. Сковороды, 1/3)

E-mail: ijosjo@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8635-9038>

The article has been received 08.12.2019

Revision: 16.12.2019

Бібліографічний опис для цитування:

Sivitska Yu. O. Specificity of the discount rate application for agricultural business valuation. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 97 – 111.

* * *